

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 7 (239)

Одеса – 2016

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2016. – № 6 (238). – 212 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.; за економічними науками – перезатверджена 22 березня 2016 р. (Протокол № 7).

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

Заступник головного редактора – Рябіка Володимир Леонідович

I. Економічні науки: Звєряков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Балджи М.Д. – д.е.н., професор, Баранова В.Г. – д.е.н., професор, Губанова О.Р. – д.е.н., професор, Кузнєцова Л.В. – д.е.н., професор, Лоханова Н.О. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Янковий О.Г. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент, Сментина Н.В. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д.філософ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стьопін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідectво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія KB № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник включено до оновленого «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru>, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праці – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Андрусів Сергій

Стратегічний розвиток будівельного комплексу України: інноваційно-орієнтований підхід.....5

Кишакевич Богдан, Лучаківський Андрій

Економічний капітал банку та методи його агрегації.....16

Клепікова Оксана, Сільвестрова Юлія

Моделювання діяльності аффілійейт маркетингу.....31

Короленко Наталія, Крекова Ольга

Перспективи розвитку світового ринку послуг.....44

Михаць Святослав

Основні зміни у вимогах до освіти як галузі економіки в ХХІ столітті..55

Продіус Оксана, Бусигіна Ганна, Постова Тетяна

Основи формування системи економічної безпеки підприємства.....66

Рулінська Ольга, Каліна Марія

Інноваційна діяльність вітчизняних підприємств.....82

Уханова Інна, Бондаренко Ольга

Міжнародна конкурентоспроможність Одеського регіону: стан та перспективи підвищення.....94

Хомутенко Алла, Бзова Юлія

Адаптація зарубіжного досвіду оподаткування прибутку підприємств до вітчизняної практики.....112

Хомутенко Алла, Сало Катерина

Соціально-економічна роль акцизного оподаткування.....131

Чужиков Віктор, Федірко Олександр

Асиметрії економічного розвитку прикордонних регіонів України та ЄС в умовах формування економіки знань.....147

Юзв'як Олег

Оцінювання VAR портфеля активів на основі параметричних моделей.....160

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Дубенко Валерія

Формування, територіальне поширення, функціональна структура
історичних кладовищ м. Одеси.....**173**

НАШІ АВТОРИ.....**190**

**СТАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ
УКРАЇНИ: ІННОВАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД**

У статті запропоновано методичний підхід до оцінювання результативності інноваційної діяльності контексті стратегічного розвитку будівельного комплексу та наукове аргументування напрямів його вдосконалення в сучасних умовах трансформаційної економіки. Даний підхід ґрунтується на постулатах матричного та передбачає порівняльний аналіз динаміки індикаторів обсягів реалізації звичайної та інноваційної продукції будівельного комплексу. Визначено результативність впровадження інноваційної діяльності підприємств будівельного комплексу, виявлено "вузькі місця" діяльності та запропоновано напрями щодо їх усунення для підвищення стратегічного розвитку будівельного комплексу.

Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем стратегічного розвитку будівельного комплексу країни на інноваційних засадах.

Ключові слова: стратегічний розвиток, інновації, інноваційна діяльність, будівельний комплекс, інноваційно-орієнтований підхід.

Андрусів Сергій

**СТАТЕГИЧНЫЙ РАЗВИТИЕ СТРОИТЕЛЬНОГО
КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ: ИННОВАЦИОННО-
ОРИЕНТИРОВАННОЙ ПОДХОД**

В статье предложен методический подход к оценке результативности инновационной деятельности контексте стратегического развития строительного комплекса и научное аргументации направлений его совершенствования в современных условиях трансформационной экономики. Данный подход

основывается на постулатах матричного и предусматривает сравнительный анализ динамики индикаторов объемов реализации обычной и инновационной продукции строительного комплекса. Определены результативность внедрения инновационной деятельности предприятий строительного комплекса, выявлены "узкие места" деятельности и предложены направления по их устранению для повышения стратегического развития строительного комплекса.

Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем стратегического развития строительного комплекса страны на инновационной основе.

Ключевые слова: стратегическое развитие, инновации, инновационная деятельность, строительный комплекс, инновационно-ориентированный подход.

Andrusiv Sergey

STATEHICHNYY DEVELOPMENT CONSTRUCTION COMPLEX OF UKRAINE: INNOVATION-ORIENTED APPROACH

In the article the methodical approach to evaluating the impact of innovation strategic context of building complex reasoning and scientific areas to improve in the current conditions of transformational economy. This approach is based on the postulates of the matrix and provides comparative analysis of indicators of sales of innovative products and conventional building complex. Determined the impact of innovative activity of the enterprises building complex, identified "bottlenecks" activities and proposed directions for their removal to improve the strategic development of the construction industry.

The results of research is the basis for solving practical problems of building complex strategic countries for the innovative principles.

Keywords: strategic development, innovation, innovation, building complex, innovation-oriented approach.

Постановка проблеми. Характер сучасного розвитку економіки, обумовлений наявністю кризових явищ, стимулює усі галузі національного господарства до пошуку радикальних шляхів стратегічного розвитку, а саме через активізацію інноваційної

діяльності. Однією з найбільш чутливих до змін економічної кон'юнктури є будівельний комплекс. У цих умовах пріоритетним є інноваційно-орієнтований підхід, який повинен бути спрямований на забезпечення конкурентоспроможності будівельної продукції та ефективності бізнес-процесів. Складність та тривалість будівельного процесу на фоні впливу дестабілізуючих чинників обумовлюють значні труднощі щодо вибору та впровадження інновацій. Це зумовлює необхідність виваженої, гнучкої та комплексної оцінки результативності інноваційної діяльності як основи прийняття об'єктивних управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління та стратегічного розвитку через призму інноваційності розглядалися в роботах таких провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Л.Л. Антонюка [1], М. Зубця [2], С. Ілляшенка [3], Н. Цепенюк [4], П. Микитюка [5], О. Шубравської [6], Й. Шумпетера [7] та багато ін.

Проте у цих дослідженнях, не розглядалися комплексно питання розробки методичного підходу щодо стратегічного розвитку будівельного комплексу через призму інноваційності в умовах глобалізації.

Постановка завдання. Метою статті є розробка методичного підходу оцінювання результативності інноваційної діяльності для підвищення рівня стратегічного розвитку будівельного комплексу в умовах трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічний розвиток будівельного комплексу України в період трансформаційних змін напряму залежить від розвитку інноваційної діяльності, адже інноваційний шлях розвитку – це виклик сьогодення. Саме інновації, особливо в будівельному комплексі, є одним з вагомих елементів розвитку і стимулювання економіки, є умовою збереження конкурентоздатності продукції, здійснення прогресивних структурних зрушень у країні, оновлення реального сектора економіки. Тому доцільно розглянути основні дефініції пов'язані з інноваціями та інноваційною діяльністю.

Й. Шумпетер визначав інновацію як «... комбінування новим способом існуючих чинників виробництва, втілених в нових заводах, і, як правило, в нових формах, або нові товари або ще не випробувані

методи (виробництва), або виробництво з використанням нових засобів виробництва» [7, с. 24].

В. І. Кандеєва стверджує, що інновації - це результат еволюційного процесу, який визначається наявністю необхідних інвестиційних ресурсів, боротьбою за існування і цілеспрямованим відбором (конкуренцією), після досягнення якого ідея набуває економічного змісту, а діяльність зі створення, освоєння, використання і поширення інновацій називається інноваційною [8, с. 33].

Слід зауважити, що процес впровадження інновацій породжує інноваційну діяльність, тобто діяльність, яка спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [9, с. 70].

Інноваційна діяльність включає весь, без винятків, інноваційний процес, починаючи з появи науково-технічної ідеї та завершуючи розповсюдженням продукту. Основним спрямуванням інноваційного процесу є новизна рішення, і при цьому її впровадження на підприємствах супроводжується зміною певних визначених складових їх функціонування. Залежно від тих чи інших напрямів інноваційних змін на підприємстві необхідно запроваджувати чітку систему інноваційного розвитку, основою якої має стати розробка ефективної інноваційної стратегії, що є запорукою конкурентоспроможності підприємства [10, с. 8].

Можна стверджувати, що в основі інноваційної діяльності лежить сукупність наукових знань, яка формується і використовується на всіх стадіях науково-відтворювального циклу, а також резерви техніки, технологій, інтелектуального потенціалу, інформаційних та фінансових ресурсів, які можна використовувати для досягнення поставлених цілей науково-технологічного розвитку.

Узагальнюючи, пропонуємо авторське трактування дефініції, а саме – «інноваційна діяльність будівельного комплексу» як діяльності зі створення, впровадження та комерціалізації наукових розробок, спрямованих на оптимізацію технологічного процесу, підвищення інвестиційної привабливості, максимальне задоволення споживачів та/або підвищення екологічної безпеки будівельного процесу, яка за умов принципової новизни результату та випередження конкурентів у часі, забезпечує підприємству надприбуток та надає монопольне

положення на певний період.

Основна попередня умова інноваційної діяльності підприємства полягає в тому, що все, що вже існує, на сьогодні має тенденцію стрімко зношуватися і старіти. Для того щоб залишатися конкурентоспроможним на ринку, необхідно регулярно відмовлятися від всього, що застаріло, зносилося і стало гальмом на шляху до прогресу. Тому, при стратегічному управлінні провідна роль має належати інноваційній діяльності.

Як нам відомо, ідеологією цивілізованого поступу ХХІ ст. є концепція сталого розвитку, адже сьогодення вимагає імплементації концепції сталого розвитку в секторі будівництва, особливо промисловості будівельних матеріалів. Це передбачає створення технічних передумов, що становлять основу для розроблення та впровадження дієвих заходів покращення енергетичної ефективності будівельних технологій згідно з вимогами до охорони довкілля із врахуванням особливостей повного циклу життя виробів та об'єктів [11].

Розвиток сучасних будівельних технологій у всіх технічно розвинених країнах спрямований на розроблення ефективних матеріалів, використання яких є економічно доцільним, дає змогу скоротити енергетичні затрати та витрату сировинних ресурсів. Проблема зниження енергоємності виробництва цементу - це одне з головних завдань цементної промисловості, яка є одним з найбільш крупних споживачів як природної сировини, так і енергії [11].

Враховуючи тенденцію до суттєвого зростання ціни на природний газ, важливе місце відводиться проблемі раціонального і комплексного використання природних та паливно-енергетичних ресурсів на всіх стадіях технологічного процесу виробництва, що змушує з однієї сторони, ширше впроваджувати заходи з вдосконалення технологічних процесів, вести пошук альтернативного палива до природного газу – кам'яного вугілля та горючих відходів [11, 12].

Виходячи зі специфіки та функцій будівельного комплексу викреслимо основні пріоритетні напрями інноваційної діяльності в будівництві: економічний, технологічний, соціальний та екологічний, які матимуть пряме спрямування та ґрунтуватимуться на концепції сталого економічного розвитку.

Для стратегічного розвитку будівельного комплексу в період трансформаційної економіки доцільно було б імплементувати комплексний підхід до визначення результативності інноваційної діяльності будівельного комплексу як синтез результативного, цільового, витратного, статико-динамічного підходів та обґрунтувати, що ефективною слід вважати інноваційну діяльність будівельного підприємства, яка має найкращий із можливих варіантів результат.

Для цього потрібно класифікувати фактори впливу на інноваційну діяльність будівельного комплексу:

- на макрорівень, на якому проведемо аналіз розвитку національної економіки та державного стимулювання розвитку будівельної діяльності;
- на макрорівень, де доцільно провести аналіз ресурсного забезпечення будівельного комплексу та результативності імплементації інноваційної діяльності;
- на мезорівень, де проведемо аналіз розвитку будівельного комплексу певного регіону та визначимо рівень його інноваційної активності.

Ці фактори доцільно покладати в основу запропонованої нами системи оцінки результативності інноваційної діяльності, яка базуватиметься на концепції сталого економічного розвитку, виділити відповідні індикатори аналізу, котрі можна розрахувати в динаміці.

Для оцінювання результативності інноваційної діяльності підприємств будівельного комплексу доцільно було б розробити методичний підхід, який ґрунтуватиметься на постулатах матричного підходу, передбачатиме порівняльний аналіз динаміки індикаторів обсягів реалізації звичайної та інноваційної продукції будівельного комплексу (рис. 1).

Для того, щоб відобразити позиціонування підприємств будівельного комплексу в квадратах матриці, доцільно, було б визначити межі варіювання значень обраних індикаторів:

$$ID = \left\{ \begin{array}{l} 1 \leq \Delta Q_{\text{БП}}^{\text{реал}} \leq 1 \\ 1 \leq \Delta Q_{\text{БП}}^{\text{реал}} \leq 1 \end{array} \right\}, \quad (1)$$

де, ID – рівень інноваційної діяльності, при якому дані аналітичні індикатори набувають визначених значень;

$\Delta Q_{БП}^{реал}$ - зміна обсягів реалізації продукції будівельного комплексу;
 $\Delta Q_{БП}^{реал}$ - зміна обсягів реалізації інноваційної продукції будівельного комплексу.

Рис. 1. Матриця результативності інноваційної діяльності будівельного комплексу (розробка автора)

Запропонований методичний підхід побудований у вигляді двовимірної матриці, складається із дев'яти квадратів, які характеризують результативність інноваційної діяльності підприємств порівняно з іншими підприємствами будівельного комплексу (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика квадратів матриці результативності інноваційної діяльності будівельного комплексу (розробка автора)

№ п/п	Характеристика
1	2
1квadrat	Дуже низький рівень результативності $\Delta Q_{БП}^{реал} < 1$, $\Delta Q_{БП}^{реал} < 1$. Підприємства, які знаходяться в даному квадраті є на межі збитковості, їм потрібно підвищувати інтерес соживачів до соєї продукції, випускаючи нову.

Продовж. табл. 1

1	2
2,3 квадрат	Дуже низький рівень результативності $\Delta Q_{БП}^{реал} < 1$, $\Delta Q_{БП}^{реал} < 1$. Підприємства, які знаходяться в даному квадраті є на межі збитковості, їм потрібно підвищувати інтерес соживачів до соєї продукції, випускаючи нову.
4,5 квадрат	Низький рівень результативності. Підприємство будівельного комплексу має стабільний сегмент ринку ($\Delta Q_{БП}^{реал} = 1$), проте обсяги реалізації інноваційної будівельної продукції скорочуються ($\Delta Q_{БП}^{реал} < 1$), тому розширення цього сегменту малоймовірне.
6,7,8 квадрат	Середній рівень результативності $\Delta Q_{БП}^{реал} = 1$, $\Delta Q_{БП}^{реал} = 1$. Рівень інноваційної діяльності підприємства має середній рівень. $\Delta Q_{БП}^{реал} < 1$, $\Delta Q_{БП}^{реал} = 1$, $\Delta Q_{БП}^{реал} = 1$, позиціонування в якому свідчить про стійкий рівень попиту на будівельну продукцію, тому що динаміка обсягів реалізації інноваційної та звичайної будівельної продукції рівномірна, інноваційна продукція адаптована до потреб ринку та знаходиться на фазі дифузії.
9 квадрат	Відмінний рівень результативності. Попит на звичайну та інноваційну будівельну продукцію одночасно зростає ($\Delta Q_{БП}^{реал} > 1$, $\Delta Q_{БП}^{реал} > 1$). Така ситуація є індикатором високої результативності інноваційної діяльності підприємства та зміцнення позиції підприємства на ринку.

На основі запропонованої системи проведемо оцінку впливу факторів на інноваційну діяльність будівельних підприємств, у якості об'єктів оцінювання на мікро- та мезорівнях виділено 9 будівельних підприємств Івано-Франківської області з 13 обстежених за ознакою наявності інноваційної діяльності протягом 2012-2015рр. та визначимо їх позиціонування, яке представлено у табл.2.

Таблиця 2

Динаміка позиціонування підприємств будівельного комплексу в матриці (складено автором на основі [13])

№ З№ п	Назва підприємства	2012р.		2013р.		2014р.		2015р.		Позиці онуван ня
		$\Delta Q_{БП}^{реал}$	$\Delta Q_{БП}^{реал}$	$\Delta Q_{БП}^{реал}$	$\Delta Q_{БП}^{реал}$	$\Delta Q_{БП}^{реал}$	$\Delta Q_{БП}^{реал}$	$\Delta Q_{БП}^{реал}$	$\Delta Q_{БП}^{реал}$	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
11	ДП «Спецалізобето н»	0,70	1,17	3,81	0,54	1,55	0,37	0,23	0,10	7-1

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
22	Долинський завод залізобетонних виробів	1,60	0,62	1,36	2,26	0,92	1,08	0,28	0,17	3-1
33	ПАТ “Будівельні матеріали	0,81	3,58	0,93	1,34	2,11	0,52	0,03	0,03	7-1
44	ПАТ «Будзалізобетон»	1,19	1,98	1,62	2,04	1,0	0,73	0,01	0,01	9-1
55	Завод залізобетонних виробів і конструкцій «Моноліт»	1,64	1,51	0,51	1,30	2,48	0,38	0,90	0,19	9-1
66	ПАТ «Івано-Франківськцемент»	1,55	2,34	1,24	1,62	1,25	0,91	0,03	0,01	9-1
77	ПАТ «Калушзалізобетон»	1,10	0,79	0,81	1,20	0,50	0,50	0,07	0,03	3-1
88	ТДВ «Івано-Франківськзалізобетон»	1,20	0,79	0,68	0,41	1,39	2,00	0,01	0,01	9-1
99	Виробничі бази «Бетон Груп»™	1,32	1,20	0,92	0,92	1,0	1,0	0,001	0,000 ₁	3-1

Для досліджуваних дев’яти підприємств будівельного комплексу, динаміка їх позиціонування в матриці є як позитивною, так і негативною. Результати в квадратах матриці за період 2012-2015рр. (табл.2) свідчать, що на початку результативність інноваційної діяльності більшості будівельних підприємств (6 з 9) була високою, проте у 2015р. мала найнижчий рівень – усі підприємства вибіркової сукупності знаходилися в 1-му квадраті матриці. Це вказує на ряд недоліків в інноваційній діяльності будівельного комплексу, зокрема, вузька цільова орієнтація оцінювання, уніфікованість індикаторів, тотожність методичних засад оцінки результативності інноваційної та інвестиційної діяльності, відсутність нормативних значень тощо. Це в свою чергу потребує уточнення та розробки інноваційних напрямів, котрі сприятимуть покращенню стратегічного розвитку основних секторів будівельного комплексу країни.

Висновки. Підсумовуючи, ми можемо стверджувати, що стратегічний розвиток будівельного комплексу нашої країни повинен здійснюватись, саме, через призму інноваційності, тому що інноваційний шлях розвитку - це майбутнє трансформаційної національної економіки. Розроблено та імплементовано методичний підхід до оцінки результативності інноваційної діяльності підприємств

будівельного комплексу, який ґрунтується на постулатах матричного підходу та передбачає порівняльний аналіз динаміки індикаторів обсягів реалізації звичайної та інноваційної продукції будівельного комплексу. На основі цього підходу можна визначити результативність впровадження інноваційної діяльності, виявити "вузькі місця" діяльності для підвищення стратегічного розвитку будівельного комплексу України.

Література

1. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. – К. : КНЕУ, 2003. - 394 с.
2. Зубець М. В. Доповідь на парламентських слуханнях «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» / М. В. Зубець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua>.
3. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч. посібник / С.М. Ілляшенко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.
4. Цепенюк Н.М. Промисловість будівельних матеріалів у системі стратегічного розвитку економіки регіону: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.05 / Цепенюк Н.М. – Л.: Нац. акад. наук України. Інститут рег. досл, 2011. – 200 с.
5. Микитюк П.П. Сучасний стан та перспективи інвестиційно-інноваційного розвитку будівельної галузі / П. П. Микитюк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький. – 2012. – №4. – Т. 2. (190). – С.116-119.
6. Шубравська О. В. Інноваційні трансформації будівельного сектора економіки: світові тенденції та вітчизняні реалії/ О. В. Шубравська // Економіка і прогнозування. – 2010. – №3. – С. 90-102.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
8. Кандеєва В.І. Формування інноваційно-інвестиційної стратегії промислового підприємства в умовах конкуренції: дис. на здобуття ступення канд. екон. наук: спец. 08.00.04- «Економіка та управління підприємствами» / В. І. Кандеєва. – Одеса.; 2014. – 189 с.
9. Андрусів У. Я. Інноваційно-інвестиційне забезпечення

розвитку підприємств сфери виробництва будівельних матеріалів / У. Я. Андрусів // Наука й економіка. – 2015. – Вип. №2 (38). – С. 69-75.

10. Закон України «Про інноваційну діяльність» / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Урядовий кур'єр, 2002. – № 143. – С. 1 – 7.

11. Круць Т. М. Портландцемент композиційний з підвищеним вмістом лужних оксидів та волокнистоцементні вироби на його основі: дис. канд. техн. наук: спец. 05.23.05 / Т.М. Круць.– Л.% Нац.. у-т . «Львівська політехніка», 2012. – 181 с.

12. ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.sd-journal.org/derzhavna-ustanova-institut-ekonomiki-prirodok.

13. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

1. Antonyuk L. L. Innovatsiyyi: teoriya, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsiyyi: monohrafiya / Antonyuk L. L., Poruchnyk A. M., Savchuk V. S. – K. : KNEU, 2003. - 394 s.

2. Zubets' M. V. Dopovid' na parlament-s'kykh slukhannyakh «Stratehiya innovatsiynoho rozvytku Ukrayiny na 2010–2020 roky v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv» / M. V. Zubets' [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://me.kmu.gov.ua>.

3. Illyashenko S. M. Upravlinnya innovatsiynym rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody: navch. posibnyk / S.M. Illyashenko. – Sumy: VTD «Universytet-s'ka knyha», 2003. – 278 s.

4. Tsepenyuk N.M. Promyslovist' budivel'nykh materialiv u systemi stratehichnoho rozvytku ekonomiky rehionu: dys. kand. ekon. nauk: spets. 08.00.05 / Tsepenyuk N.M. – L.: Nats.. akad. nauk Ukrayiny. Instytut reh. dosl, 2011. – 200 s.

5. Mykytyuk P.P. Suchasnyy stan ta perspektyvy investytsiyno-innovatsiynoho rozvytku budivel'noyi haluzi / P. P. Mykytyuk // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky. – Khmel'nyts'kyy. – 2012. – #4. – Т. 2. (190). – С.116-119.

6. Shubravs'ka O. V. Innovatsiyni transformatsiyyi budivel'noho sektora ekonomiky: svitovi tendentsiyyi ta vitchyznyani realiyi/ O. V. Shubravs'ka // Ekonomika i prohnozuvannya. – 2010. – #3. – С. 90-102.

7. Shumpeter Y. Teoryya ekonomicheskoho razvytya /

Y. Shumpeter. – M. : Prohress, 1982. – 455 s.

8. Kandyeyeva V.I. Formuvannya innovatsiyno-investytsiynoyi stratehiyi promyslovoho pidpryyemstva v umovakh konkurentsii: dys. na zdobuttya stupennya kand. ekon. nauk: spets. 08.00.04- «Ekonomika ta upravlinnya pidpryyemstvamy» / V. I. Kandyeyeva. – Odesa.; 2014. – 189 s.

9. Andrusiv U. Ya. Innovatsiyno-investytsiynе zabezpechennya rozvytku pidpryyemstv sfery vyrobnytstva budivel'nykh materialiv / U. Ya. Andrusiv // Nauka y ekonomika. – 2015. – Vyp. #2 (38). – S. 69-75.

10. Zakon Ukrainy «Pro innovatsiynu diyal'nist'» / Verkhovna Rada Ukrainy. – Ofits. vyd. – K.: Uryadovyy kur"yer, 2002. – # 143. – S. 1 – 7.

11. Kruts' T. M. Portlandsement kompozytsiynyy z pidvyshchenym vmistom luzhnykh oksydiv ta voloknystotsementni vyroby na yoho osnovi: dys. kand. tekhn. nauk: spets. 05.23.05 / T.M. Kruts'. – L.: Nats. u-t. «L'vivs'ka politekhnika», 2012. – 181 s.

12. DU «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku NAN Ukrainy». [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: www.sd-journal.org/derzhavna-ustanova-institut-ekonomiki-prirodok.

13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

***Рецензент:** Гальцова О.Л. д.е.н., профессор кафедри економічної теорії, національної та прикладної економіки Класичного приватного університету*

18.06.2016

УДК 330.4:336.71

Кишакевич Богдан, Лучаківський Андрій

ЕКОНОМІЧНИЙ КАПІТАЛ БАНКУ ТА МЕТОДИ ЙОГО АГРЕГАЦІЇ

У статті зроблено порівняльну характеристику концепцій економічного та регулятивного капіталів банку. Проаналізовано

методи агрегації економічного капіталу банку та розглянуто підходи до оцінювання ефекту від агрегування ризику. Показано, що економічний капітал враховує значно більший спектр ризиків ніж регулятивний та може слугувати важливим індикатором фінансової стійкості банку. У статті підкреслюється, що для агрегації економічного капіталу на практиці найчастіше використовують методи варіацій-коваріацій та копул. Відзначено, що агрегація на основі копул з однієї сторони дозволяє врахувати нелінійність, проте побудова спільних розподілів та оцінка точності параметризації у випадку копул є дуже складними задачами. Показано, що для того, щоб мати можливість скористатись методом варіацій-коваріацій необхідно прийняти припущення, що випадковий вектор втрат є багатовимірним нормально розподіленим, що нівелює різницю між короткими та довгими відкритими позиціями банку.

Ключові слова: агрегація ризику, економічний капітал, фінансова стійкість, регулятивний капітал, методи агрегації, ефект агрегації.

Кишакевич Богдан, Лучакивский Андрей

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КАПИТАЛ БАНКА И МЕТОДЫ ЕГО АГРЕГАЦИИ

В статье сделана сравнительная характеристика концепций экономического и регулятивного капитала банка. Проанализированы методы агрегации экономического капитала банка и рассмотрены подходы к оценке эффекта от агрегирования риска. Показано, что экономический капитал учитывает значительно больший спектр рисков чем регулятивный и может служить важным индикатором финансовой устойчивости банка. В статье подчеркивается, что для агрегации экономического капитала на практике чаще всего используют методы вариаций-ковариаций и копулы. Отмечено, что агрегация на основе копулы с одной стороны позволяет учесть нелинейность, однако построение совместных распределений и оценка точности параметризации в случае копулы очень сложными задачами. Показано, что для того, чтобы иметь возможность воспользоваться методом вариаций-ковариаций необходимо принять предположение,

что случайный вектор потерь является многомерным нормально распределенным, что нивелирует разницу между короткими и длинными открытыми позициями банка.

Ключевые слова: агрегация риска, экономический капитал, финансовая устойчивость, регулятивный капитал, методы агрегации, эффект агрегации.

Kyshakevych Bohdan, Luchakivskyi Andrew

ECONOMIC CAPITAL OF BANK AND METHODS ITS AGGREGATION

In the article the comparative description of the concepts of economic and regulatory capital was done. The methods of aggregation of economic capital of the bank were analyzed as well as approaches to the evaluation of the effect of aggregating risk were considered. It is shown that economic capital accounts for a much wider range of risks than the regulatory capital and may serve as an important indicator of the financial stability of the bank. The article stresses that for the aggregation of economic capital in practice most commonly used methods are variance-covariance and kopul. It is noted that the kopula based aggregation on the one hand allows one to take into account the nonlinearity, but the construction of joint distributions and estimation of accuracy parameterization in case of kopuls is very complex tasks. It is shown that in order to be able to use the variance-covariance method it is needed to accept the assumption that the random vector of losses are multidimensional normally distributed, that eliminates the difference between short and long open positions in the bank.

Keywords: aggregation of risk, economic capital, financial stability, regulatory capital, aggregation methods, the effect of aggregation.

Актуальність теми. Кредитна організація зазвичай стикається із широким спектром ризиків, які можуть призвести до фінансових втрат. Економічний капітал представляє собою капітал, який необхідний для покриття ринкового, кредитного та операційного ризиків. Зважаючи на зростаючу популярність концепції економічного

капіталу в банківському ризик-менеджменту, сьогодні однією із найскладніших проблем практичної її реалізації є розроблення коректних методів агрегації економічних капіталів для різних типів ризику. Ефект від агрегації економічних капіталів значною мірою залежить від повноти врахування тісних взаємозв'язків між різними типами ризиків. Усе це обумовлює потребу в аналізі існуючих підходів до агрегації ризику із метою як найбільш повного врахування кореляції між кредитним, ринковим та операційними ризиками банку.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблемам використання економічного капіталу як міри банківських ризиків та методам їх агрегації присвячено чимало наукових досліджень, серед яких слід виділити роботи Б.Кишакевича [1,2], А. Елізалдеа [4], Е. Абеля [4], М. Дітча, Х. Фрайза [5], Г. Гізе [6], Р. Шоу, А. Сміт, Дж. Співака [7] та інших. Проте, незважаючи на значну популярність концепції економічного капіталу у банківській діяльності, на сьогодні дуже мало наукових досліджень, присвячених оцінюванню сукупного економічного капіталу банку, що пояснюється складністю вимірювання деяких видів ризику та їх подальшим агрегуванням.

Мета статті – порівняння концепцій економічного та регулятивного капіталів та аналіз існуючих підходів до агрегації економічного капіталу банку.

Виклад основного матеріалу. Розрахунок економічного капіталу включає три основних компоненти:

- розмір ризику;
- інтервал довіри;
- часовий горизонт.

Методологія Value-at-Risk (VaR) фактично стала найпоширенішим інструментом розрахунку економічного капіталу для ринкового і кредитного ризиків, оскільки розмір необхідного капіталу розраховується як вартість під ризиком. Враховуючи те, що концепція VaR є зрозумілою, простою і після зростання її популярності стала фактично стандартом на світових фінансових ринках. На сьогодні для оцінювання і вимірювання кредитного ризику найбільші фінансові інститути світу використовують такі моделі методології VaR: CreditMetrics, CreditRisk+, Portfolio Manager, CreditPortfolioView, Jarrow-Tumbull Model, iTransition [1].

Проаналізувавши різні підходи до розуміння сутності регулятивного та економічного капіталів, слід відзначити, що у багатьох аспектах вони подібні та тісно пов'язані між собою. Проте ці види банківського капіталу мають різні завдання і виконують різні функції. У науковій літературі прослідковуються також різні підходи до розуміння терміну "економічний капітал банку" у контексті регулятивного капіталу. Перший характеризує економічний капітал як суму капіталів, необхідних для покриття певної сукупності конкретних ризиків, а другий базується на визначенні певної найбільш надійної та стійкої компоненти регулятивного капіталу, яка здатна покрити певну сукупність ризиків та результат їх комплексної взаємодії. За таких підходів у першому випадку кількісне значення економічного капіталу для банку може бути і більшим, і меншим за обсяг регулятивного капіталу, тоді як у другому – суттєво меншим [2, 175].

Під економічним капіталом вважатимемо міру ризику, яка представляє собою рівень непередбачуваних втрат, тобто потенційних втрат банку при заданому рівні значущості, які перевищують очікувані втрати на деякому часовому горизонті (як правило один рік).

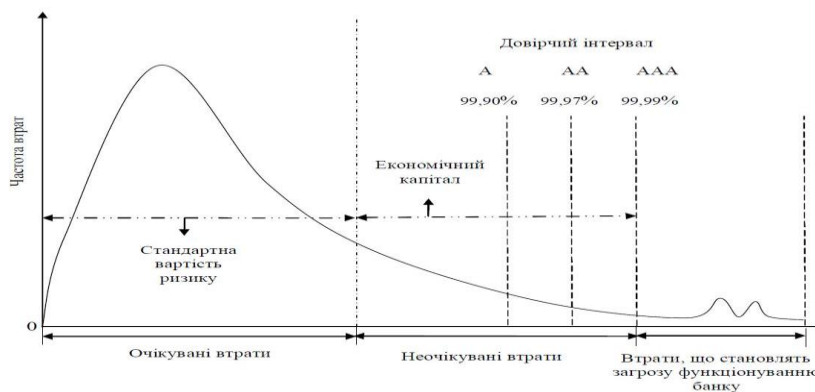

Рис. 1. Залежність величини економічного капіталу від неочікуваних втрат банку

Очевидно, що у випадку, коли економічний капітал банку є меншим від регулятивного, можна стверджувати, що установа є менш

чутливою як до погіршення фінансового стану своїх клієнтів, так і до негативних макроекономічних тенденцій, оскільки саме ці чинники покладено в основу концепції економічного капіталу. На практиці, банки намагаються мати у своєму розпорядженні капіталу у дещо більшому обсязі, як цього вимагають відповідні нормативи регуляторів. Здебільшого причиною цього є потенційні санкції наглядових органів за порушення, наприклад, нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1) тощо. Фактично нормативи регуляторів стосовно рівня достатності капіталу є визначальними факторами внутрішньобанківської політики управління власним капіталом. Надлишковий капітал сигналізує про більш високу надійність банку і, тим самим, зміцнює довіру до нього зі сторони кредиторів та клієнтів. Акціонери ж банку цілком природно зацікавлені у мінімізації капіталу.

Тоді як існує лише одне визначення регулятивного капіталу, кожен банк може використовувати власну концепцію економічного капіталу та власні моделі для його оцінювання. На відміну від бухгалтерського та обов'язкового регулятивного капіталу, який регулятори (центральні банки, як правило) вимагають підтримувати через встановлення нормативів достатності капіталу, економічний капітал не зв'язаний ні з грошовими потоками, ні з відрахуваннями з прибутку. По своїй суті він відрізняється від регулятивного тим, що ним вимірюється ризик в розумінні економічної реальності [6, с. 42]. Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1) визначається законодавчими актами України. Постановою Правління Національного банку України від 17 листопада 2014 року № 723 "Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні" збільшено нормативне значення мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1) з 120 млн. грн. до 500 млн. грн. з урахуванням вимог Закону України "Про внесення змін до деяких Законів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи" від 04.07.2014 № 1586-VII. Для банків, які розпочали діяльність до 11 липня 2014 року, передбачено поетапне протягом десяти років приведення розміру регулятивного капіталу до встановленого рівня [4].

Регулятивний капітал українських банків зріс на 30.5 млрд. грн. – до 129.8 млрд. грн. в грудні 2015 року. Зростання відбулося в

зв'язку з початком ліквідації банків, регулятивний капітал яких був від'ємний - «Фінанси і Кредит» і «ВБР», а також через збільшення регулятивного капіталу банків з іноземним капіталом.

А. Елізалдеа у роботі [4] порівняв особливості обчислення економічного та регулятивного капіталу на основі однофакторної моделі, на якій ґрунтується IRB підхід Базеля II. На думку автора не існує прямого взаємозв'язку між цими видами капіталу. По-перше, вони залежать від різних змінних. Так, регулятивний капітал залежить від обмежень регулятора, тоді як на розмір економічного капіталу впливає посередницька маржа та вартість капіталу. Нагадаємо, що посередницька маржа визначається як різниця між вартістю залучення коштів та доходом за дохідними активами з урахуванням доходів від відповідних комісійних та зборів. Останні дві змінні відіграють визначальну роль у визначенні різниці між економічним та регулятивним капіталами. По-друге, економічний капітал буде більшим за регулятивний при малій вартості капіталу, і коли ця вартість зростає, регулятивний капітал перевищить економічний. По-третє, автори прийшли до висновку, що змінні, від яких одночасно залежить обидва капітали, такі як ймовірність дефолту та LGD мають на них позитивний ефект при прийнятних значеннях цих змінних. Коли ж ці змінні досягнуть певного критичного значення, вони матимуть негативний вплив на розмір економічного капіталу, при збереженні позитивного ефекту на регулятивний капітал. У цьому випадку утворюється розрив між двома видами капіталу.

Більшість спеціалістів вважає, що економічний капітал в основному застосовується для внутрішньобанківської оцінки ризиків, визначення прибутковості окремих видів банківського бізнесу і діяльності банку в цілому, тоді як регулятивний капітал є зовнішнім параметром для банку і розраховується за встановленими регулятором правилами. Це передбачає значну відповідальність внутрішньобанківського ризик-менеджменту при самостійному оцінюванні ризиків та розміну економічного капіталу. Методологія оцінювання економічного капіталу, як і його розмір, як правило, розкривається банком лише в загальних рисах. Зазвичай, економічний капітал включається в публічні розрахунки, тільки якщо його розмір менше розміру регулятивного капіталу, оскільки це показує наявність буфера (надлишку) капіталу, а також високу належну фінансову стійкість банку.

До недоліків використання лише регулятивного капіталу у банківському ризик-менеджменті можна віднести:

- по-перше, можливість значних розходжень величини регулятивного капіталу із фактично необхідним капіталом на покриття банківських ризиків, що може спричинити недостатню або надмірну капіталізацію, якщо капітал банку визначатиметься виключно через величину регулятивного капіталу;

- по-друге, регулятивний капітал визначається на агрегованому рівні (на рівні компанії) і не може асоціюватись із портфельним, окремої експозиції чи проектним рівнями для підтримки процесу прийняття рішень на цих рівнях;

- по-третє, моделі оцінювання регулятивного капіталу із значним запізненням реагують на зміни у фінансовому стані суб'єктів ризику, які часто раптово трапляються при фінансових кризах, на зростання рівня дефолтів серед контрагентів тощо. Величина регулятивного капіталу моніториться регуляторами періодичну (зазвичай щоквартально). При кризових явищах (глобальних чи національних економічних кризах, банкрутстві великих фінансових інституцій) періодична банківська звітність перед регулятором щодо величини капіталу може бути несвоечасною для виявлення та запобігання фінансових проблем чи банкрутства банківських установ, що у свою чергу, може спричинити негативний вплив на усю банківську систему.

Подібний результат було отримано у дослідженні особливостей оцінювання регулятивного та економічного капіталу п'яти найбільших французьких банків (див. [5]).

Банки та страхові компанії на практиці застосовують різні підходи до агрегації різних видів ризику, проте більшість із них ґрунтується на одному із п'яти методів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння методів агрегації ризику

Метод агрегування економічного капіталу	Переваги	Недоліки
1	2	3
Сумування: додавання окремих компонент економічного капіталу	•Простота •Вважається консервативним підходом.	•Не розрізняє тип ризику (нав'язує припущення про однакові ваги ризиків); •Не враховує нелінійність

Продовж. табл. 1

1	2	3
Фіксована диверсифікація: аналогічно до додавання, кожному типу ризику визначається певна частка	• Простота • Наявність ефекту диверсифікації	• Ефект диверсифікації є фіксованим і не чутливим до взаємозв'язків між компонентами • Не враховує нелінійність
Варіацій-коваріацій: зважена сума компонент на основі кореляцій між типами ризику	• Порівняно простий, інтуїтивно зрозумілий • Краща апроксимація аналітичного підходу	• Складно отримати кореляції між типами ризику; • Не враховує нелінійність.
Копули: використання маргінальних розподілів у копулах	• Більш гнучкий ніж коваріаційна матриця; • Враховує нелінійність	• Точність параметризації важко оцінити; • Побудова спільних розподілів є складною задачею
Моделювання/Симуляція: Симуляція впливу спільних факторів на усі компоненти ризику та побудова спільного розподілу втрат	• Теоретично найбільш підходящий метод; • Найбільш точний метод; • Інтуїтивно зрозумілий.	• Значні затрати часу; • Потребує великої кількості вхідних даних; • Можливе помилкове відчуття точності;

Метод сумування передбачає безпосереднє додавання економічних капіталів на покриття усіх видів банківських ризиків:

$$E_c^{\text{загальний}} = E_c^{\text{кредитний}} + E_c^{\text{ринковий}} + E_c^{\text{операційний}} \quad (1)$$

Очевидно, що такий підхід не враховує переваги диверсифікації та представляє собою верхню межу економічного капіталу банку. З математичної точки зору це еквівалентно припущенню про ідеальний взаємозв'язок (кореляцію) між втратами за різними ризиками, яка буде рівною 1.

Метод фіксованої диверсифікації дуже схожий до попереднього методу безпосереднього сумування, проте передбачає наявність певного сталого відсотку зменшення загальної суми економічних капіталів.

Метод варіацій-коваріацій передбачає використання внутрішнього досвіду, оскільки замість обчислення економічного капіталу як деякого процентилу розподілу загальних втрат банку, оцінює кореляцію VaR усіх видів банківського ризику. Для цього необхідно побудувати матрицю кореляцій втрат за різними видами ризиків [6].

Найбільш теоретично обґрунтованим вважається метод моделювання (факторне моделювання), у якому визначається набір спільних систематичних та ідіосинкратичних факторів, які впливають на усі види ризиків (кредитний, ринковий, операційний і т.д.) та входять у відповідні економетричні моделі оцінювання втрат за цими ризиками. На основі агрегації отриманих функцій розподілу втрат за усіма видами ризиків будується функція спільного розподілу втрат для обчислення загального VaR та економічного капіталу банку. Даний метод часто використовується у комбінації із іншими методами, такими як варіацій-коваріацій або копул [7].

Нехай S – випадкові втрати протягом річного горизонту часу. Визначимо необхідний економічний капітал як різницю між заданим α -квантилем та математичним сподіванням S :

$$EC(S) = F_S^{-1}(1 - \alpha) - E(S) \quad (2)$$

Першим кроком в обчисленні необхідного економічного капіталу банку є визначення його величини на покриття певного i -го, ($i = 1, \dots, a$) виду ризику для j -го ($j = 1, \dots, b$) структурного підрозділу або бізнес-одиниці, при припущенні, що вони функціонують незалежно. Наступним і самим важливим кроком буде вибір моделі агрегації економічних капіталів для різних видів ризику та бізнес-одиниць.

Економічний капітал для i -го ризику та j -ї бізнес-одиниці матиме вигляд:

$$EC_{ij} = F_{X_{ij}}^{-1}(1 - \alpha) - E(X_{ij}) \quad (3)$$

Сукупні втрати S представлятимуть собою суму індивідуальних втрат:

$$S = \sum_{i=1}^a \sum_{j=1}^b X_{ij} \quad (4)$$

Першим методом агрегації економічного капіталу буде безпосереднє сумування. Позначимо агрегований у такий спосіб

економічний капітал через EC^{sum} :

$$EC^{sum} = \sum_{i=1}^a \sum_{j=1}^b EC_{ij} \quad (5)$$

Агрегований економічний капітал EC^{sum} буде рівним $EC^{sum} = F_S^{-1}(1-\alpha) - E(S)$ при умові, якщо усі X_{ij} є комонотонними. Комонотонність є екстремальним випадком додатної залежності, коли збільшення одного із X_{ij} призводить до збільшення усіх інших теж. Слід відзначити, що протилежне твердження не завжди є коректним, оскільки із того, що $(1-\alpha)$ квантиль суми дорівнює сумі $(1-\alpha)$ квантилів не обов'язково слідує, що X_{ij} є комонотонними.

У випадку, коли випадковий вектор $(X_{11}, X_{12}, \dots, X_{ab})$ задовольняє багатовимірний нормальний розподіл (що означає, що довільна лінійна комбінація X_{ij} буде нормально розподіленою), тоді він буде комонотонним тоді і лише тоді, коли всі кореляції рівні 1 [8].

У подальшому використаємо метод варіацій-коваріацій для агрегації економічного капіталу різних видів ризику та бізнес-одиниць. Для спрощення математичного запису перепишемо індивідуальні втрати X_{ij} у вигляді $Y_1, Y_2, \dots, Y_n$, де $n = ab$. У результаті отримаємо:

$$S = \sum_{i=1}^a \sum_{j=1}^b X_{ij} = \sum_{k=1}^n Y_k. \quad (6)$$

Позначимо через $\underline{\Sigma}$ $n \times n$ матрицю, яка представляє варіації та коваріації між різними індивідуальними втратами Y_k :

$$(\underline{\Sigma})_{kl} = \text{cov}[Y_k, Y_l] = E[(Y_k - E[Y_k])(Y_l - E[Y_l])]. \quad (7)$$

Введемо також кореляційну матрицю $\underline{\Delta}$:

$$(\underline{\Lambda})_{kl} = r[Y_k, Y_l] = \frac{\text{cov}[Y_k, Y_l]}{\sigma_k \sigma_l}, \quad (8)$$

де $r[Y_k, Y_l]$ – коефіцієнт кореляції Пірсона, $\sigma_k = \sqrt{\text{cov}(Y_k, Y_k)}$ – середньоквадратичне відхилення Y_k . Припустимо, що випадковий вектор $(Y_1, Y_2, \dots, Y_n)$ є багатовимірним нормально розподіленим. Тоді економічний капітал індивідуальних втрат матиме вигляд:

$$EC_k = F_{Y_k}^{-1}(1-\alpha) - \mu_k, \quad (9)$$

де $\mu_k = E[Y_k]$.

Враховуючи припущення про нормальність індивідуальних втрат можна записати:

$$F_{Y_k}^{-1}(1-\alpha) = \mu_k + \sigma_k \Phi^{-1}(1-\alpha). \quad (10)$$

Звідки отримуємо формулу для економічного капіталу:

$$EC_k = \sigma_k \Phi^{-1}(1-\alpha). \quad (11)$$

Крім цього, нормальність індивідуальних втрат Y_k означає, що їх лінійна комбінація $S = \sum_{k=1}^n Y_k$ є теж нормально розподіленою із середнім значенням та середньоквадратичним відхиленням відповідно:

$$EC[S] = \sum_{k=1}^n \mu_k, \quad (12)$$

$$\sigma_S = \sqrt{\underline{1}^T \cdot \underline{\Sigma} \cdot \underline{1}}, \quad (13)$$

де $\underline{1}$ – одиничний вектор. Враховуючи те, що агрегований економічний капітал визначається із формули:

$$EC(S) = F_S^{-1}(1 - \alpha) - E(S), \quad (14)$$

тоді беручи до уваги попередні результати, можна виразити $EC(S)$ через коваріаційну матрицю $\underline{\Sigma}$:

$$EC(S) = \sigma_S \Phi^{-1}(1 - \alpha) = \Phi^{-1}(1 - \alpha) \cdot \sqrt{\underline{1}^T \cdot \underline{\Sigma} \cdot \underline{1}}, \quad (15)$$

Позначивши через $\underline{EC} = (EC_1, EC_2, \dots, EC_n)$ вектор індивідуальних економічних капіталів, можна записати:

$$\begin{aligned} \underline{1}^T \cdot \underline{\Sigma} \cdot \underline{1} &= \sum_{k=1}^n \sum_{l=1}^n \text{cov}(Y_k, Y_l) = \sum_{k=1}^n \sum_{l=1}^n \sigma_k \sigma_l \text{corr}(Y_k, Y_l) = \frac{1}{[\Phi^{-1}(1 - \alpha)]^2} \sum_{k=1}^n \sum_{l=1}^n EC_k EC_l \text{corr}(Y_k, Y_l) = . \quad (16) \\ &= \frac{1}{[\Phi^{-1}(1 - \alpha)]^2} \underline{EC}^T \cdot \underline{\Lambda} \cdot \underline{EC} \end{aligned}$$

Таким чином, агрегований економічний капітал може бути представлений через матрицю кореляцій:

$$EC = \sqrt{\underline{EC}^T \cdot \underline{\Lambda} \cdot \underline{EC}}. \quad (17)$$

У випадку комонотонності втрат Y_k формула (17) суттєво спрощується:

$$EC = \sum_{k=1}^n EC_k. \quad (18)$$

Таким чином, для того, щоб мати змогу використовувати формулу (12) для агрегування економічного капіталу необхідно прийняти наступні припущення:

1. Випадковий вектор втрат $(Y_1, Y_2, \dots, Y_n)$ є багатовимірним нормально розподіленим.
2. Індивідуальні економічні капітали визначаються наступним чином:
 $EC_k = F_{Y_k}^{-1}(1 - \alpha) - \mu_k.$

3. Відомою є матриця Δ кореляцій Пірсона між усіма індивідуальними ризиками.

Ефект від агрегації економічного капіталу можна виміряти з допомогою формули:

$$EA = 1 - \frac{EC}{EC^{sum}} . \quad (19)$$

Висновки. Таким чином, економічний капітал, на відміну від регулятивного, враховує значно більший спектр ризиків, не всі із яких беруться до уваги в методиках обчислення регулятивного. На практиці при розрахунку економічного капіталу здебільшого оперують поняттями непередбачуваних та очікуваних втрат. Вважається, що регулятивний капітал враховує саме очікувані втрати, тоді як економічний – непередбачувані.

Для агрегації економічного капіталу на практиці найчастіше використовують методи варіацій-коваріацій та копул. Агрегація на основі копул з однієї сторони дозволяє врахувати нелінійність, проте побудова спільних розподілів та оцінка точності параметризації є досить складними задачами. Для того, щоб мати можливість скористатись методом варіацій-коваріацій необхідно прийняти припущення, що випадковий вектор втрат $(Y_1, Y_2, \dots, Y_n)$ є багатовимірним нормально розподіленим, що нівелює різницю між короткими та довгими відкритими позиціями банку. Проте такий метод є порівняно простим та інтуїтивно зрозумілим.

Література

1. Кишакевич, Б.Ю. Проблема вибору мір ризику в контексті світової фінансової кризи / Б.Ю. Кишакевич // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: Збірник науково – технічних праць. – Львів: НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 178 – 186.
2. Кишакевич, Б.Ю. Моделювання та оптимізація кредитних ризиків банку: монографія / Б.Ю. Кишакевич // Дрогобич: Коло, 2011. – 412 с
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний

ресурс] – Режим доступу:
http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123591

4. Elizalde A. Economic and Regulatory Capital in Banking: What is the Difference?/ A. Elizalde, E. Rafael Repullo Abel // International Journal of Central Banking. – Vol. 3. – №. 3 – 2007. - P. 87–117.

5. Dietsch Michel. How different is the regulatory capital from the economic capital: the case of business loans portfolios held by the major banking groups in France/ Michel Dietsch, Henri Fraisse // Secretariat general de l'autorite de controle prudentiel direction des etudes. – February 2013. – 36 p.

6. Giese G. Economic capital versus regulatory capital – a market benchmark / Guido Giese // May 2003. – Risk. – Basel. [Электронный ресурс] – Режим доступу:
http://www.risk.net/data/basel/pdf/basel_risk_0503_modelling.pdf

7. Shaw R.A. Measurement and modelling of dependencies in economic capital / R.A. Shaw, A.D. Smith and G.S. Spivak // A discussion paper /Institute of Actuaries/ 10 May, 2010. – 123 p. [Электронный ресурс] – Режим доступу:
<https://www.actuaries.org.uk/sites/default/files/documents/pdf/sm20100510.pdf>

8. Dhaene, J. The concept of comonotonicity in actuarial science and finance: theory / Dhaene, J.; Denuit, M.; Goovaerts, M.J.; Kaas, R.; Vyncke, D. // Insurance: Mathematics & Economics 31, 2002. – pp. 3-33.

1. Kyshakevych, B.Yu. Problema vyboru mir ryzyku v konteksti svitovoyi finansovoyi kryzy / B.Yu. Kyshakevych // Naukovyy visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrayiny: Zbirnyk naukovy – tekhnichnykh prats'. – L'viv: NLTU Ukrayiny. – 2010. – Vyp. 20.2. – S. 178 – 186.

2. Kyshakevych, B.Yu. Modelyuvannya ta optymizatsiya kredytnykh ryzykiv banku: monohrafiya / B.Yu. Kyshakevych // Drohobych: Kolo, 2011. – 412 s

3. Ofitsiynyy sayt Natsional'noho banku Ukrayiny [Elektronnyy resurs] – Режим доступу:
http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123591

***Рецензент:** Рибчук А.В.д.е.н., професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

14.06.2016

УДК 338.138

Клепікова Оксана, Сільвестрова Юлія

МОДЕЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АФФІЛІЕЙТ МАРКЕТИНГУ

Досліджено основні засади, напрями та процес діяльності аффіліейт маркетингу. Проаналізовано переваги та недоліки, можливості планування маркетингових кампаній, технічні вимоги для ефективної роботи, можливі фінансові ризики. Розроблено імітаційну модель отримання прибутку від діяльності аффіліейт маркетинга, яка дозволяє оцінити ефективність та результативність роботи офферу (товару або послуги). Проаналізовано розподіл фінансових потоків фірми-аффіліейту, найбільш дохідні оффери. Проведено імітаційні експерименти, на основі яких надано рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності аффіліейт фірми.

Ключові слова: аффіліейт маркетинг, інтернет-маркетинг, інтернет реклама, імітаційна модель, імітаційні експерименти.

Клепікова Оксана, Сільвестрова Юлія

МОДЕЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АФФИЛИЕЙТ МАРКЕТИНГА

Исследованы основные принципы, направления и процесс деятельности аффилиейт маркетинга. Проанализированы преимущества и недостатки, возможности планирования маркетинговых кампаний, технические требования для эффективной работы, возможные финансовые риски. Была разработана имитационная модель получения прибыли от

деятельности аффилиейт маркетинга, которая позволяет оценить эффективность и результативность работы оффера (товара или услуги). Проанализировано распределение финансовых потоков фирмы-аффилиейта, наиболее прибыльные оффера. Проведено имитационные эксперименты, на основе которых возможно предоставить рекомендации по повышению конкурентоспособности аффилиейт фирмы.

Ключевые слова: аффилиейт маркетинг, интернет-маркетинг, интернет реклама, имитационная модель, имитационные эксперименты.

Klepikova Oksana, Silvestrova Julia

MODELING OF ACTIVITIES OF AFFILIATE MARKETING

The basic principles and directions of the process affiliate marketing business have been explored. The advantages and disadvantages, possibilities of planning marketing campaigns, technical requirements for the effective operation and possible financial risks have been analyzed. The simulation model for receiving profit from marketing activities of affiliate marketing, which allows to evaluate the efficiency and effectiveness of offers (goods or services) has been developed. The distribution of financial flows, affiliate company, the most profitable offers have been researched. A simulation experiments, based on which it is possible to provide recommendations to improve the competitiveness of the company's affiliate have been done. It is also an experiment enables us to estimate the profitability of the offers based demand among consumers.

Keywords: affiliate (publisher) marketing, internet marketing, internet advertising, simulation model, experiments

Постановка проблеми у загальному вигляді. За останні роки відмічається стрімкий розвиток різноманітних моделей заробітку в інтернет-мережі як для приватних осіб, так і для бізнесу. У даний час розроблено безліч підходів та моделей заробітку, які пов'язані, як правило, з рекламною діяльністю, продажем програмного забезпечення, продукції, послуг та ін. Бізнес в інтернеті має свою термінологію, технології, ризику. Для успішного та ефективного

розвитку бізнесу в інтернеті необхідні знання сучасних інформаційних інтернет-технологій та програмування, інтенсивних підходів, пов'язаних з підвищенням якості маркетингу. Цей вид бізнесу також характеризується постійно зростаючою конкуренцією. Тому застосування сучасних інформаційних технологій імітаційного моделювання для оцінки прибутковості та ефективності інтернет бізнесу є актуальною задачею.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Розвиток інтернет-маркетингу розглянуто у низці праць вітчизняних та зарубіжних авторів: Б. Халлиган, Е. Енж, Н. Меджибовська, Н. Кузнєцова, І. Литовченко, М. Окландер, А. Семенова та ін.

У роботах вчених висвітлюються в основному маркетингові інструменти та просування окремих інтернет-проектів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання просування товарів та послуг, до яких належить аффіліейт маркетинг практично не висвітлюються у вітчизняній науковій літературі. Проблемою в інтернет-маркетингу є те, що не існує універсального інструментарію ведення бізнесу, наукові засади інтернет маркетингу розвиваються переважно на інтуїтивному та експериментальному рівні. Все ще недостатньо дослідженою залишається тема особливостей застосування інтернет-маркетингу в різних галузях економіки в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та оцінювання ефективності аффіліейт маркетингу, як одного із перспективних напрямів інтернет-маркетингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Affiliate Marketing – один з найпоширеніших видів інтернет співпраці, при якому пошуком клієнтів займається безпосередньо не сам продавець, а особи, які виступають дистриб'юторами, які розповсюджують торгову пропозицію (оффер). Таким чином, цільове залучення клієнтів сприяє збільшенню продажів, за що партнери отримують певний відсоток від доходу продавця. В даний час Affiliate Marketing стає ключовим принципом контекстної реклами таких мереж, як Яндекс, Google, Бігун і багатьох інших. Більш того, на його основі вибудовуються практично всі партнерські програми [1].

На сьогоднішній день, залучення клієнтів за рахунок транслявання тематичних оголошень і рекламних блоків стає однією з основ інтернет маркетингу.

В даний час існує чотири основних моделі співпраці, які обумовлюють збільшення продажів:

1) Cost Per Click (CPC – Оплата за клік):

- Дохід з кліків, які роблять відвідувачі по рекламних блоках, розміщеним на сайті партнера;

- Один з найперших форматів контекстної реклами, що не втратив популярності і по сьогоднішній день;

- З іншого боку, оплата за клік має один з найнижчих показників рентабельності.

2) Cost Per Action (CPA – Оплата за дію):

- Передбачає оплату за дію, яку повинен зробити відвідувач, залучений за допомогою контекстного оголошення;

- Оплата за дію має на увазі реєстрацію, лист або дзвінок;

- Обумовлює збільшення продажів при істотній економії бюджету.

3) Cost Per Sale (CPS – Оплата за продаж)

- Одна з перспективних, але практично не використовуваних моделей контекстної реклами;

- Рекламодавець платить за конкретний результат – реалізація послуги або продаж товару;

- Самий рентабельний вид інтернет реклами [2].

4) Cost per install (CPI – Оплата за інсталювання) – це модель поширення з оплатою за установку офферу. CPI модель використовується для просування софту, додатків, браузерів, ігор та розширень для браузерів, а також установки сторінок рекламодавців в якості домашньої сторінки браузера. Установка Вашого продукту при цьому виробляється тільки в разі, якщо користувач дав свою згоду на це, а Ви платите тільки за успішний інстал. [3]

Серед учасників аффілійейт маркетингу можна виділити аффілійейта, адвертайзера та паблішера. Кожен з них виконує певну функцію.

Паблішер (Publisher) – людина або компанія, які купують трафік для клієнта за свій рахунок і отримують оплату за кожну конверсію. Конверсією може вважатися продаж, реєстрація, скачування програми, дзвінок і т.д. (в нашому випадку інстал) Отримувати трафік можна будь-яким способом, клієнт рідко знає як саме до нього приходять покупці. Це може бути реклама в Google і

Facebook, будь-який вид медійної реклами, smm, email-розсилка, спам, переходи з особистого блога паблішерів і та ін.

Аффіліейт (Affiliate) – це людина або компанія, які займаються посередництвом. Головна мета аффіліейта це пошук офферів по вигідним цінам у адвертайзерів та пошук паблішера, який займатиметься його рекламою. Аффіліейти шукають оффер по доступній ціні (в данному випадку, чим більша ціна за оффер, тим більша можливість його розрекламувати та отримати дохід) та пропонують його паблішеру по зниженій ціні, а різницю забирає собі. Наприклад, адвертайзер готовий платити \$ 50 за кожний продаж свого товару. Якщо афіліейт знаходить йому паблішерів, які рекламують оффер серед клієнтів по \$ 30, то афіліейт заробляє \$ 20 з кожного продажу. [4]

Адвертайзер (Advertiser) – продавець товарів і послуг онлайн та власник сайту, для якого розміщується реклама. Рекламодавець платить аффіліейтам за кожний інстал. У рекламних агентствах це клієнт. Але в світі affiliate marketing клієнта називають адвертайзером або адверт.

Оффер (Offer) – товар або послуга, який необхідно рекламувати в інтернеті. Як правило, він представлений у вигляді лендінгу з одним товаром/послугою та формою заявки або посиланням на форму заявки. Модель аффіліейт маркетингу представлена на рис. 1.

Affiliate Marketing Model

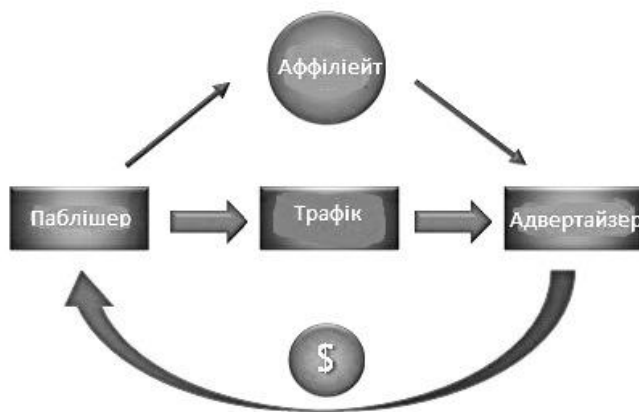

Рис. 1. Загальна модель аффіліейт маркетингу [5]

Унікальний URL паблішера (Publisher Link) – унікальний URL, який створюється індивідуально для кожного паблішера. Паблішери купують весь трафік через цей URL і таким чином Аффіліейт і адвертайзер можуть відстежувати кліки та інстали, які наводить кожен окремий паблішер.

Фірма працює за моделлю Cost per install (CPI), тобто плата здійснюється лише за умови, що клієнт самостійно скачує та встановлює оффер (мобільний додаток). Основний вид діяльності – це мобайл маркетинг, компанія пропонує лише мобільні додатки та ігри на системи iOS та Android. [6].

Оффера шукають лише у відомих та надійних адвертайзерів таких як: Glispa, Go-rilla, Positive mobile, Brusmedia, Adperio та ін. Пошук офферів здійснюють за наступним методом: шукають лише ті офера вартість яких становить від 0.5 центів та більше. Чим більша вартість офферу, тим більше прибутку можливо отримати. Ціну обраного офферу порівнюють з цінами інших адвертайзерів на сайті <http://odigger.com/>. Важливим критерієм вибору офферу є попит серед клієнтів: аккаунт менеджери переглядають офера та обирають такі, які користуються найбільшим попитом. Якщо оффер має привабливу для аффіліейта вартість та його адвертайзер має позитивні відгуки, то аккаунт менеджери домовляються про співпрацю з адвертайзерами. Обраний оффер заводять у базу аффіліейта та встановлюють для нього спеціальну трекінг лінку на сайті аффіліейта та паблішера, через яку адвертайзер отримуватиме інстали. Після встановлення лінки проводиться тест з адвертайзером, а згодом і з паблішером. Якщо тест успішний, то паблішер починає рекламувати оффер серед клієнтів та перенаправляти інстали до адвертайзера. Докладніше процес

роботи аффілійт маркетингу можна переглянути на рис. 2.

Процес роботи аффілійт маркетингу нагадує кругообіг. Кінець кожного етапу є початком для іншого, тому у аффілійт маркетингу все взаємопов'язане. Головна особливість роботи: це максимальний прибуток без будь-яких витрат. Тобто, аффілійт не купує офферів у адвертайзера, він домовляється лише про його розкручення в інтернеті. А сам процес розкрутки передає наступному обличчю – паблішеру.

Якщо оффер не розкрутиться, то його ставлять на паузу і продовжують розкручувати інші оффери. Це є основний принцип роботи аффілійт маркетингу. Адвертайзери не дають чіткої гарантії, що оффер знайде попит серед покупців, а паблішери не гарантують, що оффер розкрутиться. В іншому випадку, коли оффер користується попитом серед покупців, кількість інсталів збільшується щосекунди і сягає від 9 до 15 тис. доларів за місяць.

Рис. 2. Процес роботи аффілійт маркетингу [5]

Аффілійт маркетинг має багато переваг, серед них:

- Вигідна для аффілійта модель оплати. Ви не витрачаєте гроші, адвертайзер виплачує винагороду тільки за інстали потенційних споживачів. Це дозволяє ефективно планувати маркетингові кампанії.

- Висока ефективність просування. Паблішери отримують винагороду тільки за реальні інстали. Тому вони намагаються розрекламувати оффери так, щоб отримати необхідний результат. Порівняйте цей підхід з оплатою за покази, кліки, позиції або трафік. Дані підходи не гарантують інсталів, тоді як СРІ-маркетинг націлений саме на них.

- Паблішери зацікавлені в постійному розвитку офферів адвертайзера. Щоб збільшити інстали, вони повинні забезпечити технічну відповідність сайту вимогам пошукових систем, регулярно публікувати якісний інформативний контент, слідкувати за відгуками аудиторії соціальних мереж і блогерів, публікувати гостьові матеріали на якісних галузевих майданчиках, проводити тестування та інші заходи. При цьому, адвертайзери оплачують лише інстали, а

аффілійти не витрачають своїх ресурсів.

– Відсутність фінансових ризиків. Інвестуючи в SEO, контекстну рекламу або інші методи інтернет-маркетингу, адвертайзер ризикує не отримати запланований результат і витратити фінансові ресурси даремно. Обираючи CPI-модель, він не ризикує втратити гроші, тому кожен з учасників отримує прибуток [7, 8].

Незважаючи на позитивні відгуки про аффілійт маркетинг інколи аккаунт менеджери обирають оффера, які згодом не користуються попитом серед користувачів. Вони нехтують статистикою скачування офферу і сподіваються, що паблішери, все одно, розрекламують продукт. В результаті це приводить до небажаних результатів [9].

Щоб уникнути простоїв та розорення компанії необхідно застосувати імітаційну модель, яка дозволить розрахувати прибуток офферу за один місяць. На рис.3 представлена графічна схема імітаційної моделі прибутку за один оффер. Модель побудовано у системі моделювання AnyLogic [10].

Імітація виконується на основі методу системної динаміки [11, 12]. На основі розробленої моделі можливо оцінити ефективність та результативність роботи офферу, регулюючи такі параметри, як процент від доходу для паблішера і аффілійта, оренда, заробітну плату, комунальні послуги, інші витрати.

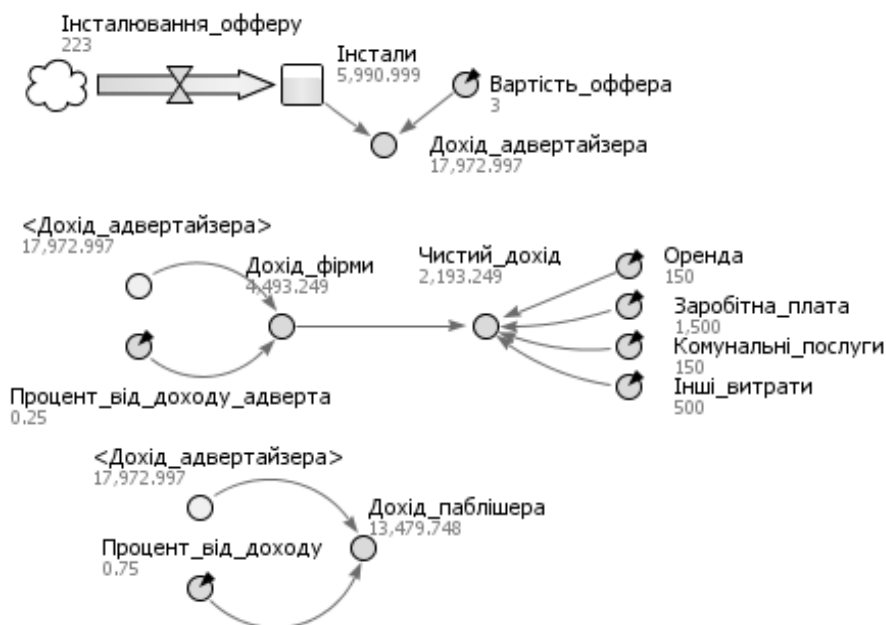

Рис. 3. Імітаційна модель отримання прибутку від діяльності аффілійт маркетинга

Інтервал досліджуваного періоду 30 днів, одиниця модельного часу – день.

Зупинимось більш докладно на особливостях роботи моделі. Збільшення прибутку відбувається через потенційних користувачів, які бажають отримати оффер. Потік «Інсталивання_офферу» розраховується функцією рівномірного розподілу випадкової величини $\text{triangular}(350,450)$, де в дужках вказуємо інтервал інсталів офферу.

Інтервал інсталів можна редагувати, він залежить від попиту серед користувачів. Якщо оффер користується середнім попитом, то його інтервал коливається від 350 до 450 інсталів за день (це середні статистичні дані досліджуваної аффілейт-фірми). Результати потоку «Інсталивання офферу» відображені в накопичувачеві «Інстали». Його початкове значення дорівнює 0 і збільшується з кожним днем впродовж 30 календарних днів.

Отримані інстали ми використовуємо для розрахунку «доходу адвертайзера»:

«Вартість_оффера» – це параметр, значення якого аккаунт менеджер або інший працівник компанії задає самостійно. На основі отриманого доходу адвертайзера розраховують дохід паблішера (2) та дохід фірми (3).

$$\text{Дохід_паблішера} = \text{Дохід_адвертайзера} * \text{Процент_від_доходу} \quad (1)$$

$$\text{Дохід_фірми} = \text{Дохід_адвертайзера} * \text{Процент_від_доходу_адверта} \quad (2)$$

Параметри «Процент_від_доходу» та «Процент_від_доходу_адверта» відображають процентне відношення від доходу адвертайзера. Процент від доходу, який враховують для показника «Дохід_фірми», становить 0.25. Аффілейти отримують лише 25 відсотків прибутку адвертайзера, інші 75 відсотків належать паблішеру і записані у параметр «Процент_від_доходу_адверта». Відсоткове відношення також

може змінюватись за бажанням аффіліейта, проте таке відношення зустрічається найчастіше в аффіліейт маркетингу.

Змінна імітаційної моделі є «Чистий_дохід» розраховується за формулою (3):

$$\begin{aligned} \text{Чистий_дохід} = & \text{Дохід_фірми} - \text{Заробітна_плата} - \text{Інші_витрати} - \\ & - \text{Комунальні_послуг} - \text{Оренда} \end{aligned} \quad (3)$$

«Заробітна_плата», «Оренда», «Комунальні_послуги» та «Інші_витрати» – параметри, які може задавати аккаунт менеджер або працівник компанії. Усі витрати та розрахунки проводяться в грошовій одиниці долар. В параметр «Інші_витрати» враховуються усі витрати, які виплачує фірма в тому числі і податки.

У статті наведено результати експерименту на шістьох офферах, з них перші п'ять користуються найбільшим попитом серед покупців, а останній – середнім. Модельна одиниця часу день, досліджуваний інтервал дорівнює 30 календарним дням. За перший досліджуваний оффер обрано мобільний додаток «Cookie jam», який користується попитом серед споживачів. Тому, інтервал потоку «Інсталювання офферу» коливається від 350 до 450 інсталів за день. Вартість офферу складає 4.75 долара. При чому, вартість оренди становить 150 доларів за місяць, заробітна плата дорівнює 1500 доларів (вказано заробітна плата на 6 працівників, так як дохід від одного оффера не здатний покрити витрати на заробітну плату всіх працівників фірми. До того ж фірма рекламує від 40 до 70 офферів за місяць, з загального доходу яких виплачують зарплату всім працівникам). Комунальні послуги становлять 150 доларів за місяць, а інші витрати – 500 доларів.

При заданих параметрах кількість інсталів офферу «Cookie jam» від компанії «Орега» за один місяць сягає 11984 доларів, а чистий дохід фірми становить 11182 долара. Дохід з офферу здатний покрити усі витрати фірми та залишається фінансовий резерв для необхідних операцій компанії. Розглянемо наступний оффер «UC Browser» фірми «LeadHug». Модельний інтервал часу та інші параметри залишаємо без змін, а ціна становить 4.25 долара. Результати занесені у табл.1.

На основі імітаційної моделі проведемо експеримент на наступних офферах:

- «Flash keyboard» від компанії «LeadHug». Модельний час і параметри залишаються без змін. Вартість офферу складає 3.90 долара;
 - «Indeed Job Search» від «BrusMedia» за вартістю 3.80 долара;
 - «Twitter» від «mobvista» за вартістю 3.5;
 - «Soldier Wipe Out» від «Glispa» за вартістю 3.00 долара.
- Параметри залишаються без змін, але оффер користується середнім попитом, тому інтервал інсталювання коливається від 150 до 250 інсталів за день. Отримані дані занесено у табл.1.

Таблица 1

Чистий дохід від інсталювання офферів

Назва офферу	Вартість офферу	Кількість інсталів	Чистий дохід, \$
Cookie jam	4,75	11984	11182
UC Browser	4,25	11979	10427,7
Flash Keyboard	3,9	11984	9384,25
Indeed Job Search	3,8	11989	9089,75
Twitter	3,5	11239	7533,75
Soldier Wipe Out	3	5994	2195,1
Всього	-	65169	49812,55

Як показано в таблиці 1 результати інсталювань кожного офферу позитивні та здатні покрити витрати фірми. Інстали офферів «Cookie jam», «UC Browser», «Flash Keyboard», «Indeed Job Search», «Twitter» коливається в межах 11000-12000 тисяч інсталів. Для сфери аффілійейт маркетингу це чудовий результат. Щодо офферу «Soldier Wipe Out», то незважаючи на низький попит серед клієнтів, його інстали також покрили витрати фірми, хоча залишок від чистого доходу нижче, ніж залишки попередніх офферів. Проте, було досліджено всього 6 офферів, валовий дохід яких становить 49812,55 доларів. Якщо розкручувати усі 30 офферів компанії, то вони

принесуть майже 200000 тисяч доларів за місяць.

Висновки і перспективи подальших розробок. Дослідження діяльності аффілейт маркетингу дозволяє зробити висновок, що це перспективний та сучасний вид заробітку в інтернет-мережі з однієї сторони, та можливість для підприємств забезпечити комплексне виконання маркетингової кампанії (від реклами продукції до її продажу) з іншої. Розроблена імітаційна модель є інструментом для прийняття рішень у аффілейт-фірмі, оскільки дозволяє відповідати на питання: 1) яку кількість і яких офферів необхідно розрекламувати, щоб отримати певну суму прибутку; 2) яким чином провести розподіл фінансових потоків, щоб не тільки утриматися «на плаву», але й здобути максимальний прибуток, бути лідером на ринку інтернет-маркетингу.

Література

1. Is Affiliate Marketing A Viable Business Model In 2016? Short characteristic of affiliate marketing [Electronic source]. – Access: <http://marketingland.com/affiliate-marketing-viable-business-model-2016-159804>
2. Вознаграждение компаний-партнеров за предоставление новых клиентов. Объяснение Affiliate Marketing (Аффилированный маркетинг) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.12manage.com/methods_affiliate_marketing_ru.html
3. What is Affiliate Marketing? Definition of affiliate marketing [Electronic source]. – Access: <http://www.cj.com/what-is-affiliate-marketing>
4. Что такое аффилированный маркетинг? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.onlineaffiliateworld.com/what-is-affiliate-marketing.htm>
- 5 Is Affiliate Marketing A Real Business? The best advices for receiving profit [Electronic source]. – Access: <http://workfromhometeaching.com/is-affiliate-marketing-a-real-business/>
6. 10 Affiliate Marketing Tracking Software Platforms. Description how to work in affiliate marketing [Electronic source]. – Access: <https://www.searchenginejournal.com/10-affiliate-marketing-tracking-software-platforms/120805/>
7. Что такое CPA-маркетинг и почему он будет доминировать

[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://texterra.ru/blog/chto-takoe-spa-marketing-i-pochemu-on-budet-dominirovat.html>

8. Брайан Халлиган, Дхармеш Шах. Маркетинг в Интернете: как привлечь клиентов с помощью Google, социальных сетей и блогов = Inbound Marketing: Get Found Using Google, Social Media, and Blogs (The New Rules of Social Media). – М.: «Диалектика», 2010. – С. 256.

9. Эрик Энж, Стефан Спенсер, Рэнд Фишкин, Джесси Стрикчиола. SEO. Искусство раскрутки сайтов. – БХВ-Петербург, 2014. – С. 668.

10. Офіційний сайт компанії AnyLogic [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anylogic.ru/>.

11. Соколовська З.М. Прикладні моделі системної динаміки : [монографія] / З.М. Соколовська, О.А. Клепікова. – Одеса : Астропринт, 2015. – 308 с.

12. Клепікова О. А. Моделювання оперативної підтримки маркетингових рішень виробничого підприємства засобами AnyLogic / О. А. Клепікова // Вісник львівського університету. Серія: економічна. – 2013. – Вип. 50. – с. 146-152.

2. Voznahrazhdenye kompanyy-partnerov za predostavlenye novykh klyentov. Ob'yasnenye Affiliate Marketing (Affilyrovannyy marketynh) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: http://www.12manage.com/methods_affiliate_marketing_ru.html

4. Chto takoe affilyrovannyy marketynh? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: <http://ru.onlineaffiliateworld.com/what-is-affiliate-marketing.htm>

7. Chto takoe CPA-marketynh y pochemu on budet domynirovat' [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: <http://texterra.ru/blog/chto-takoe-spa-marketing-i-pochemu-on-budet-dominirovat.html>

8. Brayan Khallyhan, Dkharmesh Shakh. Marketynh v Ynternete: kak pryvlech' klyentov s pomoshch'yu Google, sotsyal'nykh setey y blohov = Inbound Marketing: Get Found Using Google, Social Media, and Blogs (The New Rules of Social Media). □ М.: «Dyalektyka», 2010. □ S. 256.

9. Эрык Энzh, Stefan Spenser, Рэнд Fyshkyn, Dzhessy Strykchyola. SEO. Yskusstvo raskrutky saytov. □ BKhV-Peterburh, 2014. □ S. 668.

10. Ofitsiynyy sayt kompaniyi AnyLogic

[Elektronyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.anylogic.ru/>.

11. Sokolovs'ka Z.M. Prykladni modeli systemnoyi dynamiky : [monohrafiya] / Z.M. Sokolovs'ka, O.A. Klepikova. – Odesa : Astroprynt, 2015. □ 308 s.

12. Klepikova O. A. Modelyuvannya operatyvnoyi pidtrymky marketynhovykh rishen' vyrobnychoho pidpryyemstva zasobamy AnyLogic / O. A. Klepikova // Visnyk I'vivs'koho universytetu. Seriya: ekonomichna. – 2013. □ Vyp. 50. □ s. 146-152.

***Рецензент:** Меджибовська Н.С., д.е.н., професор, доцент кафедри економічної кібернетики, Одеський національний економічний університет*

8.06.2016

УДК 658.64:339.13

Короленко Наталія, Крекова Ольга

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ ПОСЛУГ

У статті розглянуті теоретичні основи розвитку світового ринку послуг, поняття «послуга», її основні характеристики, основні риси та відмінності від торгівлі товарами, сучасний стан розвитку світового ринку послуг. Значну увагу приділено сучасним тенденціям розвитку світового ринку послуг, проаналізовано найбільш конкурентоздатні сектори, а також сучасні рейтингові позиції провідних експортерів та імпортерів на даному ринку. В останній час основні позиції посідають високо розвинуті країни світу, але в рейтингу лідерів представлено і країни, що розвиваються, про що свідчить то, що частка та роль цих країн в експорті послуг на міжнародних ринках щорічно зростає. Перспективним напрямом є збільшення кількості великих інтегрованих компаній, що постачають споживачеві “пакет послуг” і дають йому можливість використовувати одного постачальника послуг, а також виникнення та розвиток інноваційних видів послуг.

Ключові слова: послуги, світовий ринок послуг, міжнародна торгівля, провідні експортери та імпортери, конкуренція, тенденції розвитку.

Короленко Наталья, Крекова Ольга

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МИРОВОГО РЫНКА УСЛУГ

В статье рассмотрены теоретические основы развития мирового рынка услуг, понятие «услуга», ее основные характеристики, основные черты и отличия от торговли товарами, современное состояние развития мирового рынка услуг. Особое внимание уделено современным тенденциям развития мирового рынка услуг, проанализированы наиболее конкурентоспособные секторы, а также современные рейтинговые позиции ведущих экспортеров и импортеров на данном рынке. В последнее время основные позиции занимают высоко развитые страны мира, но в рейтинге лидеров представлены и развивающиеся страны, про что свидетельствует то, что доля и роль этих стран в экспорте услуг на международных рынках ежегодно увеличивается. Перспективным направлением является увеличение количества крупных интегрированных компаний, которые занимаются поставкой потребителю «пакета услуг» и дают ему возможность использовать одного поставщика услуг, а также возникновение инновационных видов услуг.

Ключевые слова: услуги, мировой рынок услуг, международная торговля, ведущие экспортеры и импортеры, конкуренция, тенденции развития.

Korolenko Nataliya, Krekova Olga,

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF WORLD MARKET OF SERVICES

The article is dedicated to the theoretical foundations of the world market of services, the concept of "service", its main characteristics, the main features and differences from trade of goods, the current state of the

global services market. Particular attention is paid to the modern trends of development of the global service market, the most competitive sectors world merchandise and services markets are characterized, and the world ranks of leading exporter's and importer's are analyzed. In recent years, it is observed that the main positions occupied developed countries, but in the rating of the leaders are represented and developing countries. The share and the role of these countries in the export of services in the global markets is increasing annually. A promising direction is to increase the number of large integrated companies involved in the supply to the consumer "package" and give him the opportunity to use one service provider, as well as the emergence of innovative services.

Keywords: services, global services market, international trade, leading exporters and importers, competition, development trends

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світовий ринок послуг являє собою сферу обміну послуг між країнами. Поряд зі світовими товарними ринками він є невід'ємною частиною міжнародних економічних відносин.

На динаміку та структуру світового ринку послуг, безумовно, вплинули і наслідки останньої світової фінансово-економічної кризи. Тому актуальним є вивчення основних проблем щодо сутності та особливостей послуг у сучасному світовому господарстві, тенденцій та перспектив подальшого розвитку ринку послуг.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженням світового ринку послуг займаються такі зарубіжні та вітчизняні дослідники: Агафонова Л.Г., Багієв Г.Л, Гаврилюк, Котлер Ф., Козак Ю.Г. та ін.

У працях цих авторів на основі теоретичних узагальнень і практичного вітчизняного й зарубіжного досвіду було науково обґрунтовано та вироблено головні засади і напрями формування та розвитку світового ринку послуг.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми сутності послуг та формування їхнього ринку досі залишаються малодослідженими і потребують особливої уваги, а також недостатньо повно розкрито механізм впливу чинників та факторів сучасного глобалізованого макросередовища на характер та масштаби розвитку міжнародної торгівлі послугами. Останнім

часом потребують всебічного дослідження провідних тенденцій розвитку ринку послуг в сучасних умовах, що і обумовило вибір даної тематики для дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення сучасних перспектив розвитку міжнародної торгівлі послугами та факторів, які зумовлюють розвиток світового ринку послуг на сучасному етапі, а також розробка основних рекомендацій щодо покращення економічного становища.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах трансформації світового господарства кінця XX і початку XXI ст. формування глобального інформаційного ринку та переходу розвинених країн до постіндустріальної моделі розвитку міжнародний ринок послуг виступає каталізатором стрімкого піднесення світової економіки. Торгівля послугами є складовою частиною і рушійною силою розвитку інших галузей господарства та одним з вирішальних чинників зростання країн, що розвиваються, країн з перехідною економікою і найменш розвинених країн.

Поняття «послуги» охоплює досить широку область економічної діяльності. Послуга – це виконання, згідно з договором, однією стороною (виконавцем) за завданням другої сторони (замовника) певних дій або здійснення певної діяльності, що споживаються в процесі їхньої реалізації. Послуги як результат трудової діяльності відображаються в корисному ефекті, особливій споживчій вартості. Послуги у зовнішньоекономічній діяльності – це економічні відносини між двома сторонами-резидентами та нерезидентами [1, с.150].

Послуги і торгівля ними якісно відрізняються від товарів і торгівлі ними.

Таблиця 1

Основні відмінності товарів і послуг

Товар	Послуга
Відчутний	Невідчутні (про них не можна судити до завершення)
Видимий	Невидима
Підлягає збереженню	Не підлягає збереженню
Експорт означає перетин кордону, вивезення з митної території	Експорт означає надання послуги нерезиденту, навіть якщо він знаходиться на митній території країни-експортера
Торгівля товарами не пов'язана безпосередньо із процесом їх виробництва	Безпосередньо пов'язана із процесом виробництва послуг
Розвиток світових ринків товарів, капіталів, робочої сили стимулює міжнародний попит і пропозицію на різноманітні послуги	Купівля - продаж послуг на світовому ринку тісно взаємодіє з міжнародним рухом капіталу та міграцією робочої сили
Менш залежні від врахування умов виконання робіт і заздалегідь визначених вимог споживача	Характерним є врахування конкретних умов виконання робіт і заздалегідь визначених вимог споживача у зв'язку з виконанням послуг на замовлення
Характерна «вільна торгівля»	Сфера послуг, більше захищається державою від іноземної конкуренції, ніж сфера матеріального виробництва, внаслідок чого в міжнародній торгівлі послугами існує більше протекціоністських перешкод і конкурентних бар'єрів, ніж у торгівлі товарами
Можуть бути придатні до широкого залучення в міжнародний обмін	Не всі види послуг можуть бути придатні до широкого залучення в міжнародний обмін (це стосується насамперед побутових і комунальних послуг)

Таким чином, запропоноване визначення дозволяє виділити три ключові особливості послуги:

- по-перше, послуга є саме результатом, а не процесом діяльності по задоволенню потреби;
- по-друге, важливою характеристикою послуги є її комерційний характер;
- по-третє, результат послуги нематеріальний, тобто процес надання послуги не призводить до заволодіння споживачем певними матеріальними благами. [2, с.47]

У системі міжнародної торгівлі послугами можна виділити такі два блоки: структурно - галузеві компоненти та виробничо-комерційні операції.

1. Структурно-галузеві компоненти системи міжнародної торгівлі послугами – це інформаційні послуги як динамізуючий фактор міжнародної економічної діяльності, міжнародні транспортні, банківські та страхові, міжнародний туризм.

2. Виробничо-комерційні послуги, які входять до системи міжнародної торгівлі послугами, – лізинг, франчайзинг, інжиніринг, ліцензійний обмін, міжнародні орендні операції.

Послуги є водночас і предметом, яким торгують на світовому ринку, і його потужним динамізатором, фактором, що дедалі більше визначає його параметри, тенденції і навіть характер процесів

глобалізації.

На основі здійснених досліджень передумов та закономірностей розвитку світового ринку послуг можливо ідентифікувати комплекс факторів, що спричиняють визначальний вплив на розвиток світової сфери послуг (табл. 2).

Таблиця 2

Визначальні фактори розвитку світового ринку послуг

Фактори	Характер впливу
Науково-технічна революція, поява нових сфер діяльності	На основі інформаційних технологій, нових засобів комунікації виник та розвивається спектр нових послуг, радикально оновлюється їхні традиційні види, підвищуються якісні показники обслуговування
Структурно-технологічна перебудова матеріального виробництва	Виросли потреби промислових компаній у високоякісних ділових послугах, пов'язаних з різноманітними та складними проблемами їхньої реструктуризації й розвитку – технічними, збутовими, управлінськими
Лібералізація зовнішньоекономічних операцій	Поступово усуваються бар'єри на шляху виходу на світовий ринок провідних корпорацій у сфері фінансових, туристичних, транспортних послуг
Поступова гуманізація життя, підвищення ролі та значення людського чинника Розвиток комп'ютерних технологій та засобів зв'язку	Активно розвивається світовий ринок туристичних послуг, оскільки у людей виникають додаткові потреби у враженнях, відпочинку, лікуванні тощо Усунення перешкод та бар'єрів на шляху розвитку консалтингових послуг, створення додаткових можливостей для розвитку туристичних послуг, комунікаційних послуг
Розвиток економіки «матеріального» виробництва	Динамічний розвиток у сфері матеріального виробництва ініціює вторинний попит у сфері послуг – передусім це стосується транспортних та інжинірингових послуг

На сучасний розвиток світового ринку послуг суттєво впливають такі фактори, як:

- НТП та пов'язані з ним структурні зміни у міжнародному поділі праці;

- зміна структури споживання, яка викликана ростом добробуту, переорієнтацією його переваг на інші цінності, в тому числі на використання послуг;

- посилення ролі ТНК у світовій економіці, перетворення послуг у складовий елемент їх виробничої діяльності;

- постіндустріалізація розвинених країн і трансформація їхніх національних господарств у так звані «економіки послуг» . [2, с. 62]

Характерними особливостями сучасного етапу розвитку світового господарства є тенденції інтернаціоналізації, транснаціоналізації та глобалізації, що, безумовно, вплинули і на розвиток міжнародної торгівлі послугами. З метою отримання додаткового прибутку, отримання позитивного ефекту масштабу національні компанії розвинутих та окремих нових індустріальних країн розширюють масштаби своєї діяльності, поступово виходячи за рамки своєї національної економіки. Таким чином, формуються транснаціональні корпорації, що спеціалізуються саме на виробництві та реалізації послуг, що або ж супроводжують товарну торгівлю (наладка, технічне обслуговування обладнання, транспортування і т. ін.), або ж існують окремо, задовольняючи потреби як виробничого, так і невиробничого секторів (комп'ютерні послуги, туризм, страхування і т. п.). Окрім того, глобалізація, що знаходить своє відображення, передусім, в інтенсифікації науково-технічного прогресу, призводить до прискорення міжнародного обміну окремими видами послуг, зокрема фінансовими. Все це безпосередньо впливає на динаміку розвитку світового господарства .

В умовах динамізації глобального конкурентного середовища сфера послуг набуває динамічного розвитку та стає одним із впливових чинників, від яких залежить зростання економіки, підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках, покращення добробуту населення. У 2014 р. світовий експорт послуг досяг позначки у 4,4 трлн. дол. США.

Міжнародна торгівля послугами значно зросла в останній третині ХХ ст. Так, у розвинених країнах світу частка сфери послуг в структурі ВВП перевищує 70%, в ній зайнято приблизно 65% працездатного населення планети (у США – до 75%). Протягом 2005–2014 рр. обсяг світового експорту послуг збільшився в 1,9 рази і склав у 2014 р. 4940 млрд. дол. США [4].

За статистикою ЮНКТАД, частка послуг у світовій торгівлі становила в 2005 р. 20,1%, в 2010 р. – 20,2%, в 2014 р. – 20,7% [4]. У Північній Америці, Європі та Азії найбільшу долю в експорті послуг займають комерційні послуги, які у 2014 році зросли на 4% та склали 4,9 трлн дол. Аналогічні тенденції спостерігаються і в імпорті послуг: ріст на 5% в цілому за усіма регіонами світу, за виключенням країн СНД (зменшення на 4%).

У сфері поставок послуг лідери також не змінилися: перші позиції знову зайняли США (686 млрд дол., доля у глобальному експорті 14,1%), а також Великобританія (329 млрд дол., 6,8%) та Германия (267 млрд дол., 5,5%). Серед споживачів послуг на першому місці знову США (454 млрд дол., 9,6%), далі йдуть Китай (382 млрд дол., 8,1%), та Германия (327 млрд дол., 6,9%). (табл.3)

Таблиця 3

Провідні експортери та імпортери у світовій торгівлі послугами,
2014 р.

Місце	Країна-експортер	Обсяг , млрд. дол.	Частка , %	Країна-імпортер	Обсяг , млрд. дол.	Частка , %
1	США	686	14,1	США	454	9,6
2	Великобританія	329	6,8	Китай	382	8,1
3	Німеччина	267	5,5	Німеччина	327	6,9
4	Франція	263	5,4	Франція	244	5,1
5	Китай	222	4,6	Японія	190	4,0
6	Японія	158	3,3	Великобританія	189	4,0
7	Нідерланди	156	3,2	Нідерланди	165	3,5
8	Індія	154	3,3	Ірландія	142	3,0
9	Іспанія	135	2,8	Сінгапур	130	2,7
10	Ірландія	133	2,7	Індія	124	2,6
11	Сінгапур	133	2,7	Російська Федерація	119	2,5
12	Бельгія	117	2,4	Республіка Корея	114	2,4
13	Швейцарія	114	2,3	Італія	112	2,4
14	Італія	114	2,3	Бельгія	108	2,3
15	Гонконг	107	2,2	Канада	106	2,2

Основні позиції в рейтингу посідають високо розвинуті країни світу (насамперед, США, Велика Британія, Німеччина, Японія, Франція), але в рейтингу лідерів представлено і країни, що розвиваються, - Китай, Індію та Сінгапур (табл. 3). Частка та роль цих країн в експорті послуг на міжнародних ринках щорічно зростає.

Частка країн з перехідною економікою у світовому експорті послуг у 2014 р. склала 2,9%, а у світовому імпорті 3,9%. Ці країни володіють значними можливостями для розвитку туризму, транзиту, морських перевезень, інженерно-консультаційних, будівельних та ін. послуг.

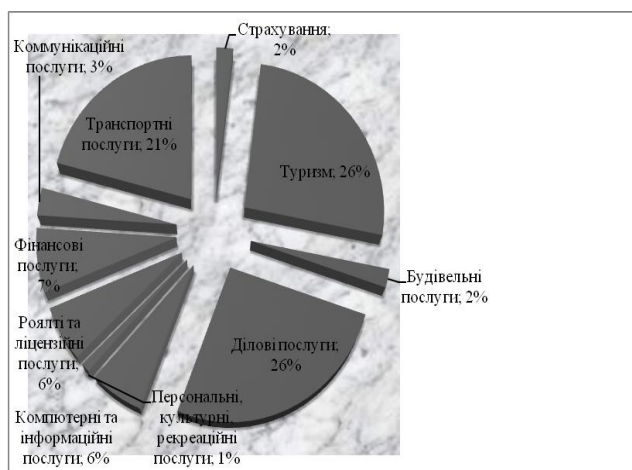

Рис.1 Частка видів послуг в загальному експорті міжнародних послуг у 2014 р. [4]

Як можна бачити з рис.1, двома головними видами послуг у світовій торгівлі у період з 2008 по 2014 рік залишаються туризм та транспортні послуги. В 2014 році експорт туристичних послуг приніс майже 2 трлн. дол. Надходження від міжнародних туристів зросли на 5%. Темпи росту торгівлі транспортними послугами збільшилися на 3,8%.

У числі послуг, які найбільш динамічно розвиваються можна відмітити комп'ютерні та інформаційні послуги (13%), за якими слідує персональні культурні, рекреаційні послуги (8,9%), а потім ділові та професійні послуги (6,8%). Страхові та фінансові послуги зросли на 11%. [3]

Спеціалізація країни на тому чи іншому виді послуг безпосередньо пов'язана з рівнем її економічного розвитку. У високорозвинених країнах частка послуг збільшується внаслідок зростання продуктивності праці і скорочення зайнятості в промисловості, сільському господарстві, будівництві, а також за рахунок пропозиції нових послуг.

З огляду на проведений аналіз сучасного стану розвитку світової торгівлі товарами та послугами, слід виділити наступні її особливості:

- на сучасному світовому товарному ринку чітко виділяються два типи регіонів: з часткою у міжнародній торгівлі, що зростає, та з такою, що зменшується. Ще десять років назад до першої групи відносили, в першу чергу, Європу як регіон-лідер у світовій торгівлі, то вже сьогодні до першої групи відносяться країни Азії, частка в світовому експорті товарів яких зросла в 2,3 рази, та країни Середнього Сходу – збільшення частки на світовому ринку в 3,5 разів;

- значні обсяги внутрішньорегіональної торгівлі та потужна присутність європейських та азійських експортерів товарів на всіх регіональних ринках; 3) у товарній структурі світового експорту чітко виділяються три основні групи товарів: сільсько- господарська продукція; паливо та продукція видобувної промисловості та промислові товари. При цьому питома вага третьої групи має виражену тенденцію до зменшення, натомість частка другої групи суттєво зростає;

- відбувається активний розвиток сфери послуг у більшості країн світу. Протягом останніх десятиріч міжнародна торгівля послугами характеризувалася меншими «перепадами» в розвитку, ніж торгівля товарами;

- спеціалізація країни на тому чи іншому виді послуг безпосередньо пов'язана з рівнем її економічного розвитку.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, світовий ринок послуг на даний час є складною багаторівневою системою, яка продовжує розвиватися в умовах економічної глобалізації. Подальша перспектива розвитку цього ринку полягає у розвитку системи зовнішньоекономічних відносин між великими міжнародними об'єднаннями та організаціями. Інтеграційні процеси у світі впливають на створення загальних механізмів регулювання

ринку послуг у світі, що призводить до активізації зовнішньоторговельних відносин між країнами, подальшого усунення бар'єрів для міжнародної торгівлі.

Цей феномен можна пов'язати з дією наступних чинників. По-перше, революційні технологічні зміни в засобах зв'язку і на транспорті перетворили на товари цілий ряд так званих нефакторних послуг. Різке зниження транспортних витрат збільшило ступінь мобільності виробників і споживачів послуг, застосування нових засобів супутникового зв'язку і відеотехніки дало можливість взагалі відмовитися від особистого контакту продавця і покупця послуги. По-друге, прискорення. Теоретичні основи аналізу світового ринку послуг темпів технологічного прогресу в області телекомунікацій і інформатики призвело до появи нових форм торгівлі послугами. Йдеться про міжнародний комерційний обмін інформацією, у якому або бази даних стають об'єктом зовнішньої торгівлі, або фірма в такий спосіб підтримує контакт із своїми закордонними філіями. По-третє, технологічний прогрес дав змогу збільшити попит на ті види послуг, що раніше мали товарну форму. Це стосується фінансових послуг, послуг банків і страхових фірм. Застосування сучасних технологій у цій галузі дає змогу значно розширити коло клієнтів фінансових закладів і збільшити спектр наданих ними послуг.

Література

1. Міжнародна торгівля. Підручник. Видання 5-те, перероб. та доп. / за ред. Козака Ю.Г./ Козак Ю.Г., Притула Н.В., Осипов В.М., Кочевой М.М. та ін. - Київ-Катовіце-Краков: ЦУЛ, 2015 – 272 с.
2. Антонюк К.В. Визначальні фактори розвитку сучасної міжнародної торгівлі послугами/К.В.Антонюк//Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського. – 2015. - № 6 – с. 46-51
3. World Trade Organization [Електроний ресурс] – Режим доступу: www.wto.org.ua
4. The Trade and Development Report [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2014_en.pdf.

1. Mizhnarodna torhivlya. Pidruchnyk. Vydannya 5-te, pererob. ta

dop. / za red. Kozaka Yu.H./ Kozak Yu.H, Prytula N.V., Osypov V.M., Kochevoy M.M. ta in. - Kyiv-Katovitse-Krakov: TsUL, 2015 – 272 s.

2. Antonyuk K.V. Vyznachal'ni faktory rozvytku suchasnoyi mizhnarodnoyi torhivli posluhamy/K.V.Antonyuk//Mykolayivs'kyy natsional'nyy universytet imeni V.O.Sukhomlyns'koho. – 2015. - # 6 – s. 46-51

3. World Trade Organization [Elektronyy resurs] – Rezhym dostupu: www.wto.org.ua

4. The Trade and Development Report [Elektronyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2014_en.pdf.

Рецензент: Осипов В.М., д.е.н., професор, завідувач відділу соціально-економічного розвитку приморських регіонів ІПРЕЕД НАН України

4.07.2016

УДК 330. 354

Михаць Святослав

ОСНОВНІ ЗМІНИ У ВИМОГАХ ДО ОСВІТИ ЯК ГАЛУЗИ ЕКОНОМІКИ В ХХІ СТОЛІТТІ

Освіта впливає на продуктивність праці та розвиток декількома шляхами. Освіченіша людина швидше сприймає нову інформацію та ефективніше застосовує невідомі раніше засоби виробництва та нові процеси. Коли впроваджують новий продукт або процес, необхідно багато знати про те, як він працює і як його застосувати у специфічних обставинах та середовищі. У нестабільному динамічному середовищі технологічних змін освіченіші робітники мають більше переваг. Освітня підготовка є вирішальним фактором якості праці. Від неї залежить те, які види робіт здатна виконувати людина, і те, як вдало вона буде це робити.

Ключові слова: освіта, вміння й навички, автоматизація,

глобалізація, зміна робочих місць.

Мыхаць Святослав

ОСНОВНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ТРЕБОВАНИЯХ К ОБРАЗОВАНИЮ КАК ОТРАСЛИ ЭКОНОМИКИ В XXI ВЕКЕ

Образование влияет на производительность труда и развитие несколькими путями. Образованнее человек быстрее воспринимает новую информацию и эффективнее использует неизвестные ранее средства производства и новые процессы. Когда внедряют новый продукт или процесс, необходимо много знать о том, как он работает и как его применить в специфических обстоятельствах и среде. В нестабильном динамичной среде технологических изменений образованные рабочие имеют больше преимуществ. Образовательная подготовка является решающим фактором качества труда. От нее зависит то, какие виды работ способен будет выполнять человек, и то, как удачно он будет это делать.

Ключевые слова: образование, умения и навыки, автоматизация, глобализация, изменение рабочих мест.

Mykhats' Svyatoslav

MAJOR CHANGES IN REQUIREMENTS TO EDUCATION AS ECONOMIC INDUSRTY IN THE XXI CENTURY

Education affects the productivity and development in several ways. Educated person perceives new information faster and more effectively applies the previously unknown means of production and new processes. When introducing a new product or process, it is necessary to know much about how it works and how to apply it in specific circumstances and environment. Educated workers have more benefits in an unstable dynamic environment of technological changes. Consequently, educational training is crucial for labor force. From it depends what type of work is able to perform a man, and how well it will do.

Keywords : education, skills and abilities, automation, globalization,

jobs changing.

Постановка проблеми. Останні технологічні зміни спричинили зміну вимог до виконання багатьох видів робіт, що раніше вимагали певних вмінь і навичок та збільшили попит на робітників, що володіють навичками вищого рівня. Зменшення попиту на робітників, що володіють фізичною спритністю, силою і традиційним ремеслом, викликало збільшення попиту на освіченіших робітників, що відобразилось у відповідному підвищенні заробітної плати освіченіших робітників.

У той час як важко заглянути в майбутнє, щоб з'ясувати, які саме навички матимуть велике значення тридцять років від сьогодні, можна досліджувати тенденції, що за останні роки змінили вимоги до робочої сили й продовжують робити це сьогодні. Найважливіші з них – автоматизація, глобалізація, зміна робочих місць, а також політика збільшення особистої відповідальності. А що освіта складова частина народного господарства, то вона зазнає впливу не тільки соціально-економічних процесів, що відбуваються за її межами, а й бурхливого розвитку технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці приділяють достатньо велику увагу проблемам розвитку освіти, впливу цивілізаційних зрушень на зміст самої освіти. Питанням розвитку системи освіти, як галузі економіки присвячені роботи вітчизняних науковців О. А. Грішнєвої, І. С. Каленюк, О. В. Кукліна, В. І. Куценко, В. М. Новікова, Л. І. Паращенко, Н. І. Холявко, Л. І. Цимбал, Л. М. Яременко та ін. Водночас для підвищення ефективності освіти в готуванні робочої сили слід детальніше визначити, які нові об'єктивні умови її існування впливають на її розвиток.

Мета статті – визначити як саме тенденції економічного розвитку за останнє десятиліття змінили вимоги до готування робочої сили, а також з'ясувати які саме уміння й навички будуть потрібні

Основний матеріал дослідження. Освіченіші робітники ефективніше можуть розібратись у середовищі, що швидко змінюється, бо триваліше навчання підвищує продуктивність праці, розширює здатність до сприймання і отримання інформації. Робітники з високим рівнем освіти імовірно швидше знайдуть роботу у нових технологічних галузях виробництва, де їхня праця відносно краще

буде оплачена, ніж у традиційних галузях. Ця порівняльна перевага справджується у країнах з високим, середнім і низьким рівнем доходів [1]. Впровадження нових технологій викликає збільшення норм віддачі від капіталовкладень у освіту, бо нові технології швидше збільшують, ніж зменшують потребу у навчанні. Тому в розвинутих країнах наголошують на потребі в підготовці технологічної і наукової еліти.

Не тільки рівень освіти важливий для пристосування до швидких змін на ринках праці, але також і зміст навчального процесу. Часто припускають, особливо в часи зростання незайнятості молоді, що технічні навички мають викладатися в середній школі з метою “озброєння” випускників для роботи в сучасних галузях економіки, тобто навчальні плани мають бути “опрופесіоналізовані” [2].

Останні тенденції суспільного розвитку наводять на думку, що традиційних навчальних програм і в школах, і у вищих навчальних закладах уже замало для “озброєння” випускників для роботи в сучасних галузях економіки. Для того, щоб учні чи студенти по закінченню навчання досягали успіху в технологічно насиченому світі, що й до того швидко розвивається й змінюється, навчальні заклади повинні забезпечувати значно ширший набір “навичок й умінь XXI століття”. Бо тепер працівники потребують інакшого поєднання навичок, ніж у минулому. На додаток до таких фундаментальних навичок, як грамотність і вміння рахувати, їм потрібні такі вміння, як здатність до співпраці, креативність і розв’язання проблем, а також такі якості характеру, як наполегливість, цікавість і ініціатива [4].

Кваліфіковані робочі місця дедалі більше зосереджені на вирішенні неструктурованих проблем і ефективному аналізі інформації. Ба більше, технології все частіше замінюють ручну працю і проникають у найрізноманітніші аспекти життя й роботи. За останні 50 років в економіці США (як приклад економіки розвинутої країни) спостерігають стійке зменшення кількості робочих місць, що потребують лише звичної рутинної праці і збільшення кількості робочих місць, що потребують аналітичних навичок і міжособистісних умінь. І до цього спричинилися не лише автоматизація та “цифровізація” рутинної роботи.

На даний час виділяють 16 основних умінь і навичок, які розділяють на три основних групи: 1) основи грамотності, 2)

компетенції та 3) якості характеру [11].

До *основ грамотності* відносять:

- *письменність* (вміння читати, писати й розуміти суть прочитаного);
- *основи арифметики* (вміння використовувати цифри та інші символи, щоб розуміти й виражати кількісні співвідношення);
- *наукова грамотність* (вміння використовувати наукові знання й принципи, щоб розуміти навколишній світ і перевіряти власні гіпотези);
- *грамотність в сфері інформаційних і комунікативних технологій* (вміння використовувати і створювати технології на основі контенту, включаючи пошук і обмін інформацією, вміння відповідати на питання, вміння взаємодіяти з іншими людьми і знання основ програмування);
- *фінансова грамотність* (вміння розуміти й застосовувати концептуальні та прикладні аспекти фінансів на практиці);
- *культурна та громадянська грамотність* (вміння розуміти, цінувати, аналізувати й застосовувати знання з гуманітарних наук).

Отже, *основи грамотності* відображають, як студенти застосовують базові навички для вирішення повсякденних завдань. Ці навички й уміння – основа, на якій студенти повинні будувати складніші і не менш важливі професійні компетенції та якості характеру. Саме на набуття цих навичок спрямована діяльність закладів освіти по всьому світу. Історично склалося так, що раніше працівнику було досить розуміти письмові тексти і математичні співвідношення, щоб виступати в якості потенційної робочої сили. Тепер ці навички лише відправна точка на шляху до оволодіння навичками XXI століття.

До *компетенцій* відносять:

- *критичне мислення/розв'язання проблем* (вміння виявляти, аналізувати й оцінювати ситуації, ідеї та інформацію для формулювання відповідей і рішень);
- *креативність* (вміння уявляти й вигадувати нові, інноваційні шляхи розв'язання проблем, відповідати на питання або виражати свої ідеї через синтез або перепрофілювання знань);
- *комунікативність* (вміння слухати, розуміти, передавати й контекстуалізувати інформацію за допомогою вербальних,

невербальних, візуальних і письмових засобів);

- співпраця (вміння працювати в команді для досягнення спільної мети, в тому числі здатність запобігати й управляти конфліктами).

Компетенції описують, як студенти підходять до розв'язання складних, непередбачуваних завдань. Такі компетенції, мають важливе значення для робочої сили XXI століття, що має бути здатна критично оцінювати й передавати знання, а також добре працювати в команді.

До якостей характеру відносять:

- цікавість (здатність і бажання ставити запитання й демонструвати відкритість і допитливість);

- ініціатива (здатність і бажання активно братися за нові завдання й цілі);

- наполегливість (здатність підтримувати інтерес і наполегливо докладати зусилля, щоб виконати поставлене завдання або мету);

- пристосовність (здатність змінювати плани, методи, думки й цілі у світлі нової інформації);

- лідерство (здатність ефективно керувати, направляти й надихати інших для досягнення спільної мети);

- соціальна та культурна обізнаність (здатність взаємодіяти з іншими людьми соціально, культурно та етично прийнятним способом).

Якості характеру описують, як студенти адаптуються до мінливого середовища, в якому наполегливість і пристосовність забезпечують більшу стійкість працівника. Цікавість і ініціатива служать відправною точкою для відкриття нових концепцій та ідей. Лідерство, соціальна й культурна обізнаність забезпечують конструктивну взаємодію з іншими людьми.

Поява комп'ютерних технологій на робочому місці призвела до *автоматизації* багатьох робочих завдань, що колись виконували люди. Це стосується насамперед тих "рутинних" завдань, які комп'ютери можуть виконувати краще, швидше й дешевше. Водночас люди все частіше покликані вирішувати завдання, де потрібне нестандартне мислення. Комп'ютери (поки що) не можуть справлятися з тими завданнями, які потребують вирішення непередбачуваних проблем або передбачають взаємодію з іншими людьми. Саме таке нестандартне мислення вимагає ґрунтовних знань з

базових предметів (на кшталт математики) і високого рівня комунікативних навичок.

Технологічні й політичні зміни сприяли глобалізації економіки. Як наслідок, дедалі більше працівників у розвинутих країнах конкурують за робочі місця з величезною кількістю іноземців (зважаючи на те, що світовий ринок праці постійно зростає). Ба більше, коли вони здобувають роботу їм доводиться співпрацювати з іноземцями, і це теж передбачає високий рівень міжособистісних навичок. Досі вплив глобалізації нагадував вплив автоматизації – зниження попиту на менш кваліфіковану робочу силу. Хай там як, однак деякі економісти пророкують, що висококваліфіковані працівники з менш розвинутих країн усе більше конкуруватимуть за інтелектуально складніші й високооплачуваніші робочі місця з працівниками з розвинутих країн [5]. Щоб залишатися конкурентноспроможними, останні будуть змушені пропонувати працедавцям не тільки високий рівень звичних традиційних навичок, а й високий рівень креативності й готовності до інновацій.

Через вплив технологій, глобалізації та інших конкурентних сил, компанії кардинально змінили підхід до забезпечення досягнення своїх цілей і виконання поставлених перед працівниками завдань. Тепер багато компаній воліють вибудовувати таку організаційну структуру, де працівники відчуватимуть велику автономію й особисту відповідальність за виконувану роботу. Самі роботи набувають дедалі більше ознак колективного характеру, коли робочі групи самоорганізуються й стають відповідальнішими за виконання великих проектів. Все частіше такі робочі групи стають глобальними “за походженням”, де велика частина взаємодії між працівниками відбувається в електронному вигляді. Робота стала менш передбачувана і стабільна. Від проекту до проекту, з року в рік, працівники повинні адаптуватися до нових викликів і вимог часу. Працівникам потрібно володіти ґрунтовними фундаментальними навичками, а також бути здатними самостійно мислити, виявляти й самостійно вирішувати проблеми, ефективно співпрацювати, і за потреби вчитися нових знань і навичок.

Для прикладу, демографічна статистика США швидко змінюється, бо населення і старішає, і стає дедалі різноманітнішим. Передбачають, що кількість людей у віці шістдесят п’ять років і

старше, зросте більше, ніж у два рази за період між 2008 і 2050 роками. Також передбачають, що кількість людей у віці вісімдесят п'ять років і старше збільшиться втриє. До того ж представники так званих “меншин”, становитимуть більшість школярів до 2023 року, більшість американців працездатного віку до 2039 і всіх американців до 2042 року. Це створить двократний виклик для шкіл: по-перше, вони повинні бути в змозі навчати групи найрізноманітніших студентів; по-друге, вони повинні будуть підготувати тих студентів до співпраці в різних умовах роботи і функціонувати в багатонаціональному суспільстві [6].

Невдовзі кожна людина відчуватиме дедалі більший тягар ризику й відповідальності за власний особистий дообробут, коли йтиметься про такі речі, як гарантія роботи, охорона здоров'я й фінансове планування. Тож можна припустити, що студенти не зможуть обійтися без математичних навичок й навички читання, щоб вони могли збагнути суть тієї інформації, яка допомагатиме їм вирішувати повсякденні важливі завдання. Студенти мусять бути здатні використовувати те, чого вони навчилися в школі, щоб розуміти й критично оцінювати інформацію, в тому числі й ту, як стосується їхнього здоров'я й фінансів.

Щодо “навичок й умінь XXI століття” про які мова йшла раніше, то часто можна почути, що студентам більше не буде потрібно вивчати предмети, які традиційно забезпечують навчальні плани [7]. Мовляв, навіщо знати й пам'ятати весь “матеріал” з кожного предмету, якщо його завжди можна просто й швидко знайти за допомогою Гугл, а за допомогою стільникового телефону можна розв'язати всі математичні завдання, що постануть у повсякденному житті? Після того, як учнів навчили читати, хіба школи не повинні зосередитися на тому, щоб учити “як думати” і як використовувати технології для самостійного навчання?

Але як стверджує Д. Вилингем, широкий словниковий запас і достатній рівень базових знань – те, чого навчають учнів/студентів при викладанні природничих і суспільних наук, наприклад, – надзвичайно важливі засоби для розуміння прочитаного матеріалу й глибшого проникнення в суть будь-яких подій і явищ. Тобто, що більше знаєш, то легше потім навчатися чогось нового, навіть просто читаючи [8]. Згідно з дослідженнями Ф. Леві і Р. Мернейн, компанії,

що платять високі заробітні плати і вкладають значні кошти в навчання своїх працівників, відбирають серед претендентів на роботу тих, хто демонструє здібності з критичного аналізу одержаної інформації та володіє чудовими математичними навичками. В цих компаніях вважають такі характеристики працівника необхідними для успіху в подальшому навчанні [9]. Тож неможливо “відмовитися” повністю від шкіл та навчальних закладів вищого рівня, що забезпечують учнів/студентів основами знань, не позбавивши їх очевидних вигод від здобутих знань.

Для прикладу, в семи штатах США працівники, щоб одержати “Сертифікат готовності до праці” (який даватиме їм конкурентну перевагу на ринку праці), мусять продемонструвати навички в таких сферах:

- навички спілкування: говорити так, щоб інші розуміли, розуміти зміст почутого/прочитаного та критично спостерігати;
- комунікабельність: вміння співпрацювати, вирішувати конфлікти й вести переговори;
- навички з ухвалення рішень: розв’язувати проблеми і приймати рішення, використовувати знання з математики для розв’язання проблем;
- навички самоосвіти: відповідальність за здобуття нових знань, використання інформаційних та комунікаційних технологій [10].

Як показали дослідження Ф. Леві і Р. Мернейна, роботодавці вважають уміння “критичного мислення/розв’язання проблем”, найголовнішою компетенцією майбутніх працівників, бо кількість завдань на робочих місцях, що вимагають таких навичок невинно зростає. Крім того, через підвищення кваліфікаційних вимог до багатьох робочих місць завдяки впливу технологій і зміни в структурі корпоративних ієрархій, володіння такими вміннями більше не прерогатива лише випускників найвищих рівнів освіти.

Ресурси, інвестовані в освіту сьогодні, можуть привести до підвищення добробуту населення тільки через декілька років, коли люди з низьким рівнем доходів почнуть діставати вигоди від збільшення заробітної плати, більшої можливості в забезпеченні зайнятості й поліпшеній ефективності використання ресурсів

домогосподарств.

Економічні й технологічні зміни похитнули основи системи масового виробництва. Напружена конкуренція і швидкі зміни в товарах і технологіях значно скоротили можливості для, здавалося б, нескінченного виробництва стандартизованих товарів з використанням незмінних способів виробництва. Звичайно, що потреба в персоналі вищого рівня залишається, насправді вона посилюється, але проблема невідповідної якості початкового та середнього (частково) рівнів освіти тепер стає головною [3].

Конкурентноздатність країни визначається поєднанням рівнів початкової, середньої і вищої освіти, і тим, як освітня система взаємодіє з рівнем розвитку країни і станом технологій.

Наголос слід робити на покращенні якості трудових ресурсів за допомогою освіти, зміст якої повинен бути у відповідності з дійсним ступенем технологічного і промислового розвитку. Відповідна освіта потрібна як основа для ефективнішого навчання на виробництві. Але слід остерігатися сліпого копіювання освітніх систем, бо розвиток того чи іншого рівня освіти залежить, насамперед, від соціально-економічного становища самої країни.

Висновки за результатами дослідження. Підсумовуючи, можна виділити такі основні думки щодо того, які знання й навички знадобляться більшості студентів у майбутньому, і які має забезпечувати освіта в XXI столітті:

- студенти, що здобувають усе більше освіти матимуть значно більші переваги на ринку праці; середня освіта й технічна підготовка матимуть суттєве значення для забезпечення доброти рівня середнього класу;
- необхідність традиційних знань і навичок (математика, мови, мистецтва) не “витіснятиметься” новим набором знань і вмінь; насправді, студенти, що вивчатимуть складніші курси з математики, наприклад, матимуть явну перевагу над своїми однолітками;
- водночас для досягнення успіху студентів слід також краще навчити, як безпосередньо “застосовувати” те, чого вони навчилися, щоб вони ефективніше справлялися з реальними проблемами, а не просто “відтворювали” одержану інформацію в навчальних закладах;
- студенти, що ставитимуть перед собою нову мету – вміння аналізувати й критично осмислювати здобуту інформацію, вирішувати

проблеми, що виникатимуть під час їхньої діяльності, спілкуватися і співпрацювати, створювати нові продукти і процеси, а також адаптуватися до змін – матимуть більші переваги і на ринку праці, і в особистому житті;

- прикладних навичок й умінь найкраще можна навчати в контексті навчальних планів, а не в якості заміни чи “доповнень” до них; насправді, деякі компетенції, як-от критичне мислення та розв’язання проблем, значною мірою залежать від глибини змісту знань і не можуть вивчатися відокремлено.

Література

1. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти та економіка знань / І. С. Каленюк, О. В. Куклін// К. : Знання, 2012. – 343 с.
2. Craig D. Jerald. Defining a 21st century education. – New York: The Center for Public Education. – 2009. – 80 p.
3. Carnevale, A. P. Education and the economy: If we’re so dumb, why are we so rich? (2005, February 2). – Режим доступу: <http://www.edweek.org/ew/articles/2005/02/02/21carnevale.h24.html>
4. Silva, E. Measuring skills for the 21st century – Washington, DC: Education Sector, 2008. – 30 p.
5. Schleicher, A. & Tremblay, K. Education and the knowledge economy in Europe and Asia. Brussels, Belgium: European Policy Center. (p. 1) . – 2006. – 142 p.
6. Blinder. A. S. How many U.S. jobs might be offshorable? – Princeton, NJ: Princeton University Center for Economic Policy Studies. – 2007. – 30 p.
7. Perez, S. Education 2.0: Never memorize again? ReadWriteWeb, (2008, December 2). – Режим доступу: http://readwrite.com/2008/12/01/education_20_never_memorize_again/
8. Willingham, D. T. How knowledge helps: It speeds and strengthens comprehension, learning and thinking // American Educator. – 2006. – 30(1). – Режим доступу: <http://www.aft.org/periodical/american-educator/spring-2006/how-knowledge-helps>
9. Levy, F. & Murnane R. J. Key competencies critical to economic success. – Gottingen, Germany: Hogrefe & Huber Publishers. – 2001. – p. 165.
10. The National Work Readiness Council. The national work

readiness credential profile. 2006. – Режим доступу: <http://www.workreadiness.com/howto.html>

11. European Skills, Competences, Qualifications and Occupations (ESCO), Partnership for 21st-Century Skills, enGauge, Brookings and Pearson. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1042>

1. Kalenyuk I. S. Rozvytok vyshchoyi osvity ta ekonomika znan' / I. S. Kalenyuk, O. V. Kuklin// К. : Znannya, 2012. – 343 s.

***Рецензент:** Ковальов А.І., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету*

13.06.2016

УДК
65.012.45:108

Продіус Оксана, Бусигіна Ганна, Постова Тетяна

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В статті досліджено основи формування системи економічної безпеки, її вплив на ефективність діяльності підприємства та національну безпеку держави. Проведено аналіз публікацій, присвячених формуванню економічної безпеки підприємства, який засвідчив багатий спектр досліджень з цієї проблематики. Сформовано основні етапи побудови системи економічної безпеки підприємства. Проаналізовано напрямки забезпечення економічної безпеки підприємства в інших державах, приділено особливу увагу розвитку та захисту сучасних інформаційних і комунікаційних технологій підприємства. Надано рекомендації щодо формування системи економічної безпеки підприємства з урахуванням чинників внутрішнього та зовнішнього середовища та реалій глобального економічного простору, що вимагають застосування новітніх форм захисту інформації та впровадження інновацій.

***Ключові слова:** економічна безпека, підприємство, формування*

системи економічної безпеки, національна безпека, зовнішні і внутрішні загрози, інформаційні технології, бенчмаркинг.

Продиус Оксана, Бусыгина Анна, Постовая Татьяна

ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье исследованы основы формирования системы экономической безопасности, ее влияние на эффективность деятельности предприятия и национальную безопасность государства. Проведен анализ публикаций, посвященных формированию экономической безопасности предприятия, который показал богатый спектр исследований по этой проблематике. Сформированы основные этапы построения системы экономической безопасности предприятия. Проанализированы направления обеспечения экономической безопасности предприятия в других государствах, уделено особое внимание развитию и защите современных информационных и коммуникационных технологий предприятия. Даны рекомендации относительно формирования системы экономической безопасности предприятия с учетом факторов внутренней и внешней среды и реалий глобального экономического пространства, требуют применения новейших форм защиты информации и внедрения инноваций.

Ключевые слова: экономическая безопасность, предприятие, формирование системы экономической безопасности, национальная безопасность, внешние и внутренние угрозы, информационные технологии.

Prodius Oksana, Busygina Anna, Postovaja Tatiana

BASES OF FORMATION OF SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISE

The article examines the bases of formation of system of economic security, its effect on the efficiency of the company and the national security state. The analysis of publications, devoted to the formation of economic security of enterprise, which showed a wide range of research on

this issue. Formed main stages of creation of system of economic security of enterprise. Analyses directions of ensuring economic security of enterprises in other states, paid special attention to the development and protection of modern information and communication technology company. The recommendations on formation of system of economic security of the enterprise taking into account factors internal and external environment and the realities of the global economic space, require the application of new forms of information security and innovation.

Keywords: economic security, enterprise, formation of system of economic security, national security, external and internal threats, information technology.

Постановка проблеми у її загальному вигляді. В умовах світової глобалізації всі суб'єкти господарської діяльності знаходяться в стані жорсткої конкуренції, і кожний з них намагається отримати рентабельні сфери економічної діяльності. Велика частина українських підприємств функціонує сьогодні в умовах посилення різних зовнішніх і внутрішніх загроз, що негативно впливають на рівень ефективності виробництва, його конкурентоспроможність, раціональне використання всіх видів ресурсів, забезпечення високого рівня рентабельності, платоспроможності і фінансової стійкості, що обумовлює вищий менеджмент підприємства удосконалювати економічну безпеку з урахуванням сучасних реалій ведення бізнесу. Методи боротьби з конкурентами не завжди законні, особливо в умовах посилення економічної кризи, злочинне середовище проникає в структуру управління не тільки організації, але і країни, що є сьогодні однією з найсерйозніших проблем нашого суспільства. Тому для захисту діяльності підприємця виникає необхідність формування системи економічної безпеки для перешкодження, а також викорінення злочинного середовища в структурі підприємства.

Аналіз досліджень та публікацій останніх років. Проблемам забезпечення економічної безпеки підприємства присвятили свої роботи відомі дослідники, зокрема: О. Ареф'єва, Н. Бабіна, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Духов, С. Ілляшенко, Я. Жаліло, С. Злупко, О. Кузьмін, Л. Мельник, І. Михасюк, С. Мочерний, В. Мунтіян, Н. Нижник, С. Покропивний, Г. Ситник, А. Ревенко, О. Терещенко, С. Шкарлет, С. Філіппова, В. Ярочкін та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить широкий спектр досліджень щодо формування економічної безпеки підприємства, поява нових факторів, що впливають на її ефективність, вимагають необхідності удосконалення методичних підходів та застосування нових методів її забезпечення.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення існуючих підходів до поняття економічної безпеки підприємства, розгляд основних факторів впливу на ефективність економічної безпеки і пропозицію основних етапів щодо формування системи економічної безпеки для здійснення безпечного функціонування підприємства у відповідності до сучасних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія економічної безпеки підприємства (ЕБП) отримала широке висвітлення в українській економічній науці лише на початку 2000-х років та набрала значних обертів, що дозволило сформулювати теоретичні підвалини, накопичити певний практичний досвід, але цього недостатньо внаслідок швидко мінливих умов, у яких здійснюють господарську діяльність вітчизняні підприємства: складні трансформаційні процеси, недосконалість законодавства, зміна форм і методів державного регулювання, зростання конкурентної боротьби та зовнішнього тиску, нестабільність фінансових ринків та слабкість національної валюти, наявність невирішених соціальних проблем, посилення впливу кримінальних структур тощо. Усі ці обставини спричиняють низьку ефективність господарської діяльності, зростання рівня збитковості та загрози банкрутства, а відтак існує потреба у приділенні більшої уваги проблемі забезпечення безпеки [1].

Економічна безпека є універсальною категорією, яка відображає захищеність суб'єктів соціально - економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави й закінчуючи кожним її громадянином. Економічна безпека підприємства (ЕБП) — це містке, комплексне поняття. У загальному вигляді її можна визначити як відсутність різного роду небезпек і загроз, або наявність можливостей щодо їх попередження, захисту своїх інтересів та недопущення втрат нижче критичної межі. ЕБП — це захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що позначаються негативно на його діяльності.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що серед вчених та фахівців, які приділяють увагу вирішенню проблеми ЕБП, існує спільна точка зору стосовно суті тільки основних понять. Так, ЕБП відбиває такі його характеристики, як незалежність, стійкість, захищеність, здатність опиратися різноманітним загрозам, що заважають його нормальному функціонуванню, але, насамперед, це той рівень розвитку, на якому опинилося підприємство в результаті підтримуючих заходів та активних дій. Під ЕБП слід розуміти такий рівень його розвитку, який забезпечує його недосязність для внутрішніх та зовнішніх загроз та здатність нормально функціонувати в умовах конкурентної боротьби [2 -5].

ЕБП – це такий стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації та технології, техніки та обладнання, прав) і підприємницьких можливостей, за якого гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування й динамічного науково-технічного та соціального розвитку, запобігання внутрішнім та зовнішнім негативним впливам. Джерелами негативного впливу можуть бути: свідомі та несвідомі дії окремих посадових осіб та господарюючих суб'єктів (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств-конкурентів); вплив об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури, наукові відкриття та технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо) [3].

Забезпечення економічної безпеки підприємства — це процес реалізації функціональних складових економічної безпеки з метою запобігання можливих збитків і досягнення максимального рівня економічної безпеки в даний час і в майбутньому. Способи забезпечення економічної безпеки підприємства — це набір заходів і система організації їх виконання та контролю, які дозволяють досягати найбільш високих значень рівня економічної безпеки підприємства. Основною метою економічної безпеки підприємства є забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування в даний час і забезпечення високого потенціалу розвитку і зростання підприємства в майбутньому. Завдання забезпечення економічної безпеки підприємства: здійснення системного моніторингу діяльності підприємства, своєчасне виявлення та ідентифікація загроз; усунення неплатоспроможності; підтримання нормального рівня фінансової стійкості; мінімізація

наслідків кризи.

Зміст кожної з задач зводиться до наступного: підприємство повинно постійно проводити моніторинг фінансового стану та факторів зовнішнього середовища. На базі цього моніторингу виявляються ранні ознаки розвитку кризи, проводяться діагностика та ідентифікація кризи та фінансового стану підприємства. Може також застосовуватися прогнозування ймовірності банкрутства. Ця задача розв'язується на всіх стадіях циклу діяльності підприємства і при будь-яких його станах. Усунення неплатоспроможності – це найбільш термінове завдання забезпечення економічної безпеки для будь-якої стадії циклу незалежно від фінансового стану підприємства. Практична реалізація даної задачі зводиться до постійного контролю дебіторської і кредиторської заборгованості підприємства, систематизації та посилення господарських договорів, застосування системи стимулів і санкцій для забезпечення своєчасного і повного виконання фінансових зобов'язань перед контрагентами. Рішення завдання підтримання нормальної фінансової стійкості вимагає найбільших зусиль і витрат, що забезпечують реалізацію поетапної структурної перебудови всієї фінансової діяльності підприємства. При цьому вирішується оптимізація структури капіталу, оборотних активів і грошових потоків, знижується інвестиційна активність підприємства [2 - 8].

Економічна безпека підприємства полягає в дотриманні ряду заходів, які забезпечують стабільність, конкурентоспроможність, захищеність від негативних факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Дослідження економічної безпеки підприємства є актуальним, так як на сьогоднішній день в Україні існують недосконалості законодавчої бази щодо захисту прав підприємств, відсутність цивілізованої конкуренції, політичні і економічні негативні явища. В основі економічної безпеки будь-якого підприємства лежить аналіз і контроль зовнішнього і внутрішнього середовища.

Внутрішнє середовище організації складається з внутрішніх змінних складових усередині організації, які є результатом управлінських рішень. Основні внутрішні змінні складові: цілі, структура, завдання, технології, люди.

Зовнішнє середовище організації являє собою основне джерело надходження ресурсів, необхідних для функціонування організації.

Зовнішнє, або навколишнє середовище включає величезну кількість компонентів, що різні за характером, ступенем і періодичністю впливу. У той час як одні компоненти навколишнього середовища організації надають можливості для розвитку, інші створюють серйозні перешкоди її діяльності.

В основі економічної безпеки лежить дотримання таких внутрішніх факторів підприємства: якість продукції; репутації компанії; дотримання високих етичних норм у всіх своїх підрозділах шляхом найсуворішого дотримання принципів діяльності; зміцнення та модернізацію виробничих інфраструктур і впровадження нових технологій у виробництво; навчання і підвищення кваліфікації працівників; освоєння міжнародного досвіду і науково-технічних знань.

До зовнішніх факторів, що впливають на ефективне здійснення економічної безпеки підприємства, відносять: взаємодію з клієнтами і постачальниками відповідно до законодавства про конкуренцію; здійснення сприятливого діалогу між виробниками продуктів та відомствами, урядовими органами як у межах однієї країни, так і на міжнародному рівні; формування відкритої, прямої і точної інформації; використання відповідних засобів комунікації для передачі інформації як фінансовим інститутам, так і широкої громадськості; дотримання вимог законодавства. Враховуючи дані фактори, підприємство буде мати можливість контролювати ситуацію зовнішнього і внутрішнього середовища, зміцнювати економічну безпеку підприємства і таким чином здійснювати безпечну діяльність.

Таким чином, систему економічної безпеки підприємства можна визначити як економічну категорію, що відображає можливість підприємства найбільш ефективно організовувати свою діяльність з мінімальними втратами, максимально використовуючи власний потенціал, на основі застосування системи сучасних інструментів діагностики, комплексної оцінки діяльності та своєчасного виявлення різних негативних чинників на засадах системного підходу з метою протистояння зовнішнім і внутрішнім загрозам, у відповідності до обраної місії та поставлених цілей, шляхом взаємоузгодження інтересів його внутрішнього та зовнішнього середовища. Система економічної безпеки підприємства (СЕБ) представляє собою комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних і

пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз. До основних завдань системи економічної безпеки підприємства належить:

- захист законних прав та інтересів підприємства та його працівників;
- збір, аналіз, оцінка даних і прогнозування розвитку ринкової ситуації;
- вивчення партнерів, клієнтів, конкурентів, кандидатів на роботу на підприємстві;
- своєчасне виявлення можливих небезпек до підприємства і його працівників з боку джерел зовнішніх загроз безпеці;
- недопущення проникнення на підприємство структур економічної розвідки конкурентів, організованої злочинності та окремих осіб із протиправними намірами;
- протидія технічному проникненню у злочинних цілях;
- виявлення, попередження і припинення можливої протиправної та іншої негативної діяльності співробітників підприємства на шкоду його безпеці;
- забезпечення збереження матеріальних цінностей і відомостей, складових комерційної таємниці підприємства;
- добування необхідної інформації для вироблення найбільш оптимальних управлінських рішень з питань стратегії і тактики економічної діяльності підприємства;
- фізична і технічна охорона будинків, споруд, території і транспортних засобів підприємства;
- формування серед населення та ділових партнерів сприятливого думки про підприємство, що сприяє реалізації планів економічної діяльності та статутних цілей;
- відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої внаслідок неправомірних дій організацій і окремих осіб;
- контроль за ефективним функціонуванням системи безпеки, вдосконалення її елементів.

Виходячи з вище перерахованих завдань СЕБ, можна запропонувати наступну класифікацію основних етапів СЕБ, представлену на рис.1.

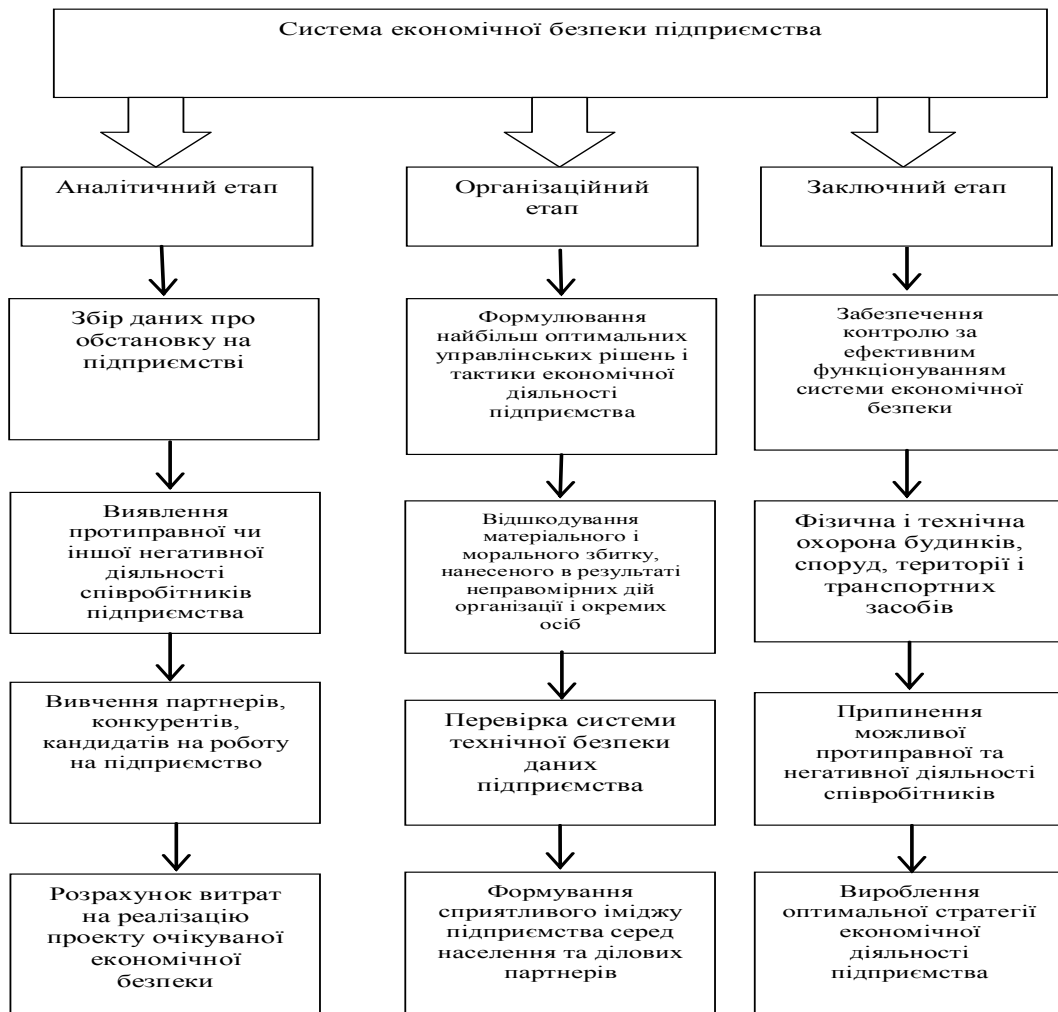

Рис. 1. Основні етапи формування системи економічної безпеки підприємства

Слід зазначити, що формування системи економічної безпеки підприємства передбачає здійснення постійного контролю під час та після реалізації кожного етапу, коригування й удосконалення напрямів формування системи безпеки, щоб оптимально пристосовуватися і реагувати на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищах, характері ризиків і загроз, а також зміни в законодавчому полі, появу на ринку недобросовісних конкурентів, зміну форм і методів протиправної діяльності, переліку конфіденційної інформації та інших

чинників. Забезпечення безпеки не може бути одноразовим актом, бо це безперервний процес, що полягає в пошуку, обґрунтування і реалізації найбільш раціональних методів, способів і прийомів забезпечення безпеки, своєчасному виявленні потенційних загроз безпеки. Безпека може бути забезпечена лише при комплексному використанні всього арсеналу сил і засобів захисту, а також розуміння важливості питань забезпечення безпеки у всіх структурних підрозділах об'єкта. Найбільший ефект досягається тоді, коли всі використовувані засоби, методи і заходи об'єднуються в єдиний цілісний механізм – комплексну систему безпеки, необхідним елементом якої є підготовка персоналу і дотримання ним усіх установлених правил щодо забезпечення безпеки [8-10].

Зазначимо, що групування основних завдань СЕБ допомагає правильно організувати етапи дій для забезпечення ефективності економічної безпеки підприємства. Слід також зазначити, що на економічну безпеку підприємства впливає адекватність державної політики та формування сприятливих і безпечних умов для бізнесу. На жаль, за роки незалежності в Україні так і не вдалося створити ефективну систему безпеки бізнесу, яка б задовольняла потребам кожного суб'єкта господарювання. За твердженням фахівців підприємство знаходиться в економічній безпеці, якщо його економічні інтереси гармонізовані з інтересами суб'єктів зовнішнього та внутрішнього середовища – працівників підприємства, акціонерів, співзасновників, споживачів, постачальників, конкурентів, інвесторів, держави і суспільства в цілому. Виходячи з цього твердження, можна зазначити, що держава, як ні хто має сприяти розвитку економічної безпеки підприємств, які несуть користь суспільству і роблять значний внесок в економіку країни. Таким чином, рівень економічної безпеки підприємства будь-якої галузі є важливим показником рівня національної безпеки країни. Ефективний розвиток національної економіки значною мірою визначається ступенем забезпеченості її економічної безпеки, оскільки лише за такої умови можуть бути дотримані національні інтереси держави. Центральне місце в системі забезпечення економічної безпеки держави посідає економічна безпека підприємства. Важливість проблеми зміцнення економічної безпеки підприємств обумовлена її ключовою роллю в механізмі формування національної безпеки, а також значним впливом на окремі

її складові елементи. Процес формування та актуалізації економічної безпеки залежить від ступеня інноваційності економіки держави в цілому та інноваційності економіки підприємства. Інновація є одним із головних аспектів економічної безпеки та конкурентоспроможності підприємства і потенційно містить в собі засади фінансового успіху [9 - 10].

Для процвітання кожної держави в сучасних умовах необхідним є забезпечення її інноваційної, і конкурентоздатної економіки на засадах стимулювання розвитку інноваційно-активних підприємств. Так заслуговує на увагу досвід естонських підприємців і вчених в області розробки і впровадження інноваційних технологій. Діставши інформацію про наукові досягнення, нові технології, інноваційні рішення, що належать до різних досліджень, підприємці її реалізують без великих витрат шляхом бенчмаркінга.

Порівняльний бенчмаркінг (performance / competitive benchmarking) – це залучення організації у процес вимірювання результатів, оцінки та порівняння її розвитку. Інформація, зібрана у процесі порівняльного бенчмаркінгу може бути використана для визначення можливостей удосконалення або встановлення стратегічних цілей. Процесний бенчмаркінг (process benchmarking) – це пошук організацій, які мають кращі досягнення в даній сфері діяльності, для їх детального дослідження. Дослідження регулюються бенчмаркінговим «Кодексом поведінки» (у Європі це «The European Benchmarking Code of EFQM») та на основі взаємної домовленості сторін. В процесі еталонного порівняння отримані знання адаптуються та впроваджуються у власні процеси організації. Тому процесний бенчмаркінг передбачає глибоке функціональне дослідження діяльності своєї організації та організації-партнера [5-6].

З точки зору держави і особливо невеликої держави, шкоду, заподіяну підприємству, означає втрату для всієї держави - несплачені податки, витрати збільшуються в соціальній сфері, економіка всієї держави слабшає. Тому економічна безпека підприємства є однією з найважливіших складових національної безпеки держави.

Служба внутрішньої безпеки Естонії, як орган безпеки, відіграє вирішальну роль у забезпеченні економічної безпеки підприємства. Що стосується запобігання економічної розвідки і промислового шпигунства, основний інтерес іноземних спецслужб

було зазначено в рішенні питань, пов'язаних з енергетичним сектором. Все це вимагає скоординованої співпраці між різними державними органами, державними і приватними підприємствами, а також пріоритету аспекту безпеки в розробці і реалізації необхідних планів дій та довгострокових стратегій.

Фінансова безпека Естонії пов'язана з ефективною податковою системою державного і стабільного надходження податків. Функціонування банківської системи та інвестицій, а також забезпечення механізмів державного контролю і профілактики правопорушень також пов'язані з фінансовою безпеки. Область діяльності служби внутрішньої безпеки включає в себе також пригнічення діяльності, яка може чинити прямий негативний вплив як на національну безпеку та міжнародну репутацію. Промислове шпигунство входить до розвідувальної діяльності та його роль полягає в придушенні будь-якої іноземної розвідувальної діяльності на території Естонії. Забезпечення економічної безпеки полягає не тільки в контррозвідці. Незалежність національного механізму прийняття рішень від впливу діяльності осіб, пов'язаних з іноземним капіталом дуже важливе. Враховуючи порівняно невеликий розмір економіки Естонії, більше уваги звернено на консолідацію капіталу. Тому держава слідкує, щоб іноземний бізнес-партнер, який отримує дуже велику частку в якомусь важливому державному секторі не почав впливати на внутрішню і зовнішню політику держави.

Аналізуючи ринок послуг безпеки у Франції, можна відзначити деякі відмінні напрями діяльності приватних служб, такі як боротьба зі зловживанням торговою маркою, виявлення недобросовісної конкуренції, промисловий шпіднаж і контршпіднаж, забезпечення заходів безпеки у банківській системі. Особливий інтерес представляє використовуєма службами безпеки підприємств система перевірки персоналу. Зокрема, трьох-рівневі перевірки дозволяють попередити реальні і потенційні загрози безпеці об'єкта за умови регулярності і ретельності цих перевірок, а також при контролі над звільненням персоналом. Особливу увагу французькими фахівцями приділяється інформаційній безпеці за рахунок попередження комп'ютерних злочинів. Комплекс заходів інформаційної безпеки включає охорону робочих приміщень, в першу чергу — апаратного залу. Обов'язкове застосування семизначних програмних паролів і їх заміна після

звільнення службовців. Обмежений доступ персоналу до терміналів, які мають вихід на особливо важливі інформаційні файли. Оскільки більшість комп'ютерних злочинів вчиняють співробітники фірм, перевіряються їхні ділові операції і особисті рахунки.

У Австрії велике значення надають безпеці цифрової інфраструктури, так як вважають, що розвиток сучасних інформаційних і комунікаційних технологій - передусім «Інтернет» - докорінно перетворили соціальне і економічне життя. Економіка все більше залежить від ефективних цифрових інфраструктур, у зв'язку з її подальшим технологічним розвитком та ефективністю внутрішніх процедур. Служби економічної безпеки Австрії спрямовані на запобігання атак з кіберпростору, тому що вони створюють безпосередню загрозу для безпеки і належного функціонування держави, економіки, науки і суспільства. Стратегія австрійської Cyber Security являє собою всеосяжну і про-активну концепцію для захисту кіберпростору і людей у віртуальному просторі. Це сприятиме підвищенню безпеки і стійкості австрійських інфраструктур, у тому числі і всіх організацій на території Австрії. Стратегія Cyber Space Security в Австрії була розроблена на основі стратегії безпеки і керується принципами програми для австрійської захисту життєво важливої інфраструктури. Директор з інформаційних технологій Федеративної Республіки Австрія також є членом Cyber Security, представники інших міністерств (зокрема, компетентні для організацій і підприємств, які підлягають контролю) та австрійських федеральних провінцій, приєднуються до керівної групи по мірі необхідності для вирішення конкретних питань і, відповідно, представники відповідних підприємств будуть задіяні відповідним чином.

Висновки і перспективи подальших розробок. Проаналізувавши іноземний досвід, з упевненістю можна сказати, що країни світу, в основному, прагнуть розвинути мережевий простір з управління і забезпечення безпеки підприємства. На прикладі Австрії видно, що світ не стоїть на місці, а постійно вдосконалюється і скоро управління не тільки підприємством, а й державою перейде в «кіберпростір» тобто у віртуальну реальність, що дозволить виявити загрозу для підприємства на початковій стадії. Для вітчизняних великих підприємств на прикладі досвіду Естонії, раціональним буде сформувати відділ у службі економічної безпеки для того, щоб він був

спрямований на спостереження за іноземними бізнес-партнерами, які отримують дуже велику частку в якомусь важливому державному секторі і відповідно можуть почати впливати на внутрішню і зовнішню політику держави. Також слід, на прикладі Австрії, не ігнорувати інформаційні системи і технології та забезпечити підприємство від атак з мережі «Інтернет», тому що зараз, в основному, підприємці зберігають всі конфіденційні дані в базі даних своєї організації.

Таким чином на основі досвіду зарубіжних країн, можемо зробити висновки, що створення сприятливих умов для економічної безпеки підприємств сприяє підвищенню ефективності наукової й інноваційної діяльності, що є пріоритетним завданням державної інноваційної політики розвинених країн, адже вплив науково-технічної та інноваційної сфер на розвиток і зростання економічної системи набуває на сучасному етапі вирішального значення. Основним змістом державного регулювання економічної безпеки підприємств стає саме координація злагодженої роботи усіх ланок господарського механізму, налаштованого на виробництво конкурентоспроможної високотехнологічної інноваційної продукції та підвищення добробуту населення.

Для формування системи економічної безпеки підприємства необхідно враховувати ряд зовнішніх і внутрішніх чинників і грамотно вибудовувати їх поетапність для забезпечення безпечної діяльності підприємства на всіх його рівнях. Аналіз та порівняння своїх показників з показниками конкурентів і кращих організацій, вивчення та застосування успішного досвіду у себе в компанії сприяє розповсюдженню передових підходів до ведення бізнесу та неперервного розвитку. Розвиток бенчмаркінгу сприяє відкритості бізнесу, підвищенню його економічної безпеки. Організований і структурований розподіл етапів здійснення СЕБ передбачає грамотні управлінські рішення, оптимальне з'єднання функцій між структурними підрозділами підприємства, службами. Формування і здійснення даних етапів дає можливість оперативно приймати рішення в організації, вибудовувати необхідну тактику і стратегію для успішного і безпечного функціонування підприємства. Також необхідно забезпечувати своєчасний збір і аналіз інформації про конкурентів, персонал, клієнтів для виявлення прогалин і швидкого

реагування; необхідно системно проводити облік та аналіз фінансових показників підприємства, таких як ліквідність, прибутковість, рентабельність; проводити прогнозування фінансової безпеки підприємства; впроваджувати нові стратегії для більш ефективної діяльності та конкурентоздатності підприємства; проводити плановий моніторинг стану підприємства; своєчасно проводити оптимізацію організаційної структури підприємства; впроваджувати новітні системи безпеки.

Література

1. Продіус О.І. Концептуальні основи та функціональні складові економічної безпеки підприємства / О.І. Продіус // Глобальні та національні проблеми економіки. - 2016. - № 10. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-10-2016>
2. Васильців Т.Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія/ Т.Г. Васильців, Волошин В.І., [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів: Ліга-Прес, 2012. – 386 с.
3. Гапак, Н. М. Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки / Н. М. Гапак // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка / ред. кол.: В.П.Мікловда, М.І.Пітюлич, Н.М. Гапак та ін. – Ужгород: УжНУ, 2013. – Вип. 3(40). – С. 62–65.
4. Гришко Н.Є. Економічна безпека підприємства: сутність, функціональні складові / Н.Є. Гришко // Сборник научных трудов "Вестник НТУ "ХПИ": Технічний прогрес та ефективність виробництва. - Вестник НТУ "ХПИ", 2009. - С. 161 – 169.
5. Савенко М.М. Міжнародний досвід організації економічної безпеки підприємств / М.М. Савенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. - №4. –С. 60 – 63.
6. Марченко В.М. Світовий досвід забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства / В.М. Марченко, А.В. Бігун // Молодий вчений. – 2015. - №1 (16). – С. 18 – 21.
7. Троц І.В. Забезпечення економічної безпеки на підприємстві з метою попередження банкрутства / І.В. Троц // Вісник Житомирського державного технологічного університету. - 2012. - № 1(59). - С. 223 – 227.

8. Куделя Л.В. Формування концепції забезпечення економічної безпеки підприємств / Л.В. Куделя // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 5. Частина 2. – С. 125 – 128.

9. Антонюк П.П. Ключові аспекти дослідження соціальної безпеки промислових підприємств / П.П. Антонюк, Н.С. Купчинська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. - № 3, т. 1. – С. 130 – 134.

10. Міщенко С.П. Концептуальні основи забезпечення економічної безпеки підприємства / С.П. Міщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. - №37. – С. 215 – 220.

1. Prodius O. I. Conceptual framework and functional components of economic security / O. I. Prodius // Global and national problems of Economics. - 2016. - № 10. - [Electronic resource] - Mode of access: <http://global-national.in.ua/issue-10-2016>

2. Vasiliev T. G. Financial-economic security of Ukraine: strategy and mechanisms: monograph/ T. G. Vasiliev, Voloshin.And. [edited by T. G. Vasilica]. – Lviv: Liga-Press, 2012. – 386 p.

3. Gapak, N. M. Economic security of enterprise: essence, the contents and valuation basis / N. M. Gapak // Scientific Bulletin of Uzhgorod University, Series: Economy / ed. count.: V. P. Miklovda, M. I. Pthalic, N. M. Gapak etc. – Uzhgorod: Uzhnu, 2013. – Vol. 3(40). – Pp. 62-65.

4. Grishko N. Is. Economic security of enterprise: essence, functional components / N.Is. Grishko // Collection of scientific works "Bulletin of NTU "KHPI": technological progress and production efficiency. - Bulletin of NTU "KHPI", 2009. - P. 161 – 169.

5. Savenko N. M. International experience of the economic security of enterprises / N. M. Savenko // Investments: practice and experience. – 2011. - №. 4. –P. 60 – 63.

6. Marchenko V. M. the World experience of ensuring socio-economic security of enterprise / V. M. Marchenko, A. V. Runner // Young scientist. – 2015. - № 1 (16). – P. 18 – 21.

7. Trots I. V. Ensuring economic security of the enterprise with the aim of preventing bankruptcy / trots I. V. // Bulletin of Zhytomyr state technological University. - 2012. - № 1(59). - P. 223 – 227.

8. Kudelya L. V. Formation of the concept of economic security of enterprises / L. V. kudelya // Scientific Bulletin of Kherson state University. – 2014. – Issue 5. Part 2. - P. 125 – 128.

9. Antonyuk P. P. Key aspects of the study of social security of industrial enterprises / P. Antonyuk, N. With. Cupcini // Bulletin of Khmelnytsky national University. – 2013. - No. 3, vol. 1. – P. 130 – 134.

10. Mishchenko S. P. Conceptual foundations of economic security of the enterprise / S.P. Mishchenko // journal of transport Economics and industry. – 2012. - № 37. – S. 215 – 220.

***Рецензент:** Балджи М.Д. д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету*

23.08.2016

УДК 339.138:658.589

Рулінська Ольга, Каліна Марія

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Авторами проведено аналітичне дослідження сучасного стану інноваційної діяльності мікроекономіки України, яке грає невід'ємну роль в ефективному функціонуванні суб'єктів господарювання в ринковій економіці та в підтримці необхідного рівня конкурентноспроможності.

У даній статті розглянуто сутність інноваційної діяльності в системі науково-технічного прогресу і відображена значимість інноваційної діяльності для мікроекономіки України. У статті проведена оцінка поточного стану інноваційного функціонування мікроекономіки, а також наведені приклади вітчизняних підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність.

Представлені фактори розвитку і процвітання інноваційної активності. Присутні відомості про джерела фінансування інноваційної

діяльності, простежено динаміку інноваційної активності підприємництва України. Виявлено основні труднощі, які виникають при здійсненні інноваційної діяльності. Визначено вплив державної підтримки та стан законодавчої бази інноваційної діяльності. На основі виявлених сильних і слабких сторін інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств представлений SWOT-аналіз інноваційної активності підприємств.

Авторами запропоновані основні кроки, які необхідні для покращення інноваційного клімату українських підприємств.

Ключові слова: інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, глобальний інноваційний індекс, інноваційний клімат, інноваційний потенціал, інноваційний ризик, джерела фінансування, державна підтримка, інноваційний менталітет, інноваційна активність.

Рулинская Ольга, Калина Мария

ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Авторами проведено аналитическое исследование современного состояния инновационной деятельности микроэкономики Украины, которое играет неотъемлемую роль в эффективном функционировании субъектов хозяйствования в рыночной экономике и в поддержании необходимого уровня конкурентоспособности.

В данной статье рассмотрена сущность инновационной деятельности в системе научно-технического прогресса и отображена значимость инновационной деятельности для экономики Украины. В статье проведена оценка текущего состояния инновационного функционирования микроэкономики, а также приведены примеры отечественных предприятий, осуществляющие инновационную деятельность.

Представлены факторы развития и процветания инновационной активности. Присутствуют сведения об источниках финансирования инновационной деятельности, прослежена динамика инновационной активности предпринимательства Украины. Выявлены основные трудности, которые возникают при осуществлении инновационной деятельности. Определено влияние государственной поддержки и

состояние законодательной базы на ведение инновационной деятельности. На основе выявленных сильных и слабых сторон инновационного потенциала отечественных предприятий представлен SWOT-анализ инновационной активности предприятий.

Авторами предложены основные шаги, необходимые для улучшения инновационного климата украинских предприятий.

Ключевые слова: инновационная деятельность, конкурентноспособность, глобальный инновационный индекс, инновационный климат, инновационный потенциал, инновационный риск, источники финансирования, государственная поддержка, инновационный менталитет, инновационная активность.

Rulinskaya Olga, Kalina Maria

INNOVATIVE ACTIVITY OF DOMESTIC ENTERPRISES

The authors has done an analytical research of a modern state of an innovative activity of the microeconomics of Ukraine, which plays an integral role in an effective functioning of management subjects in the market economy and in maintenance of necessary level of the competitiveness.

In this article the essence of the innovative activity has considered in the system of scientific and technical progress and meaningfulness of the innovative activity has represented for the microeconomics of Ukraine. The estimation of current status of the innovative functioning of the microeconomics is conducted in the article, and also examples of domestic enterprises, carrying out innovative activity, are made.

The factors of development and prosperity of the innovative activity are presented. A present taking about the sourcings of the innovative activity, the dynamics of innovative activity of enterprise of Ukraine is traced. Basic difficulties that arise up during realization of the innovative activity are educed. The influence of state support and state of legislative base are certain on the conduct of the innovative activity. On the basis of the educed strengths and weaknesses of an innovative potential of domestic enterprises SWOT- is presented analysis of innovative activity of enterprises.

The authors offer the basic ways of improvement of an innovative

climate of the Ukrainian enterprises.

Keywords: an innovative activity, competitiveness, The Global Innovative Index, an innovative climate, an innovative potential, an innovative risk, sourcings, state support, an innovative mentality, an innovative activity.

Постановка проблеми у загальному вигляді. З розвитком ринкових відносин і демократизацією українського суспільства, інноваційна діяльність є перспективним напрямком в економіці, який швидко розвивається. Практика останніх десятиліть свідчить про те, що серед ключових факторів конкурентоспроможності країни основним є впровадження ефективних механізмів інноваційної політики, які зможуть забезпечити необхідний рівень розвитку економіки.

Оцінюючи сучасний стан концептуальних розробок інноваційної діяльності в мікроекономіці, потрібно визнати, що сучасні досягнення України в сфері інновацій, також як і особливості функціонування національної інноваційної системи, є недостатніми для забезпечення сталого розвитку національної економіки.

Проблемна сторона інноваційної системи України полягає у слабкому функціонуванні інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва, що згубно впливає на забезпечення сталого розвитку національної економіки. Така ситуація пов'язана з відсутністю фінансування інноваційної діяльності, так і з відсутністю ефективної державної системи підтримки і стимулювання науково-дослідної інноваційної діяльності.

Актуальність даної тематики статті полягає в створенні сприятливих умов для здійснення інноваційної діяльності, яка дає можливість формувати і гранично задовольняти нові потреби споживачів, відповідати сучасним вимогам ринку, збільшувати конкурентні переваги і максимізувати комерційні цілі підприємства.

Аналіз основних досліджень и публікацій. З метою вирішення поставлених завдань і спроби їх вирішення, проведені дослідження різних літературних джерел. На загальнотеоретичному рівні питанням розвитку національної інноваційної активності, а також проблемам підвищення інноваційної діяльності вітчизняних підприємств і економіки країни, присвячені роботи таких вчених, як

Г. Андрощук, Ю. Бажал, Л. Безчастний, В. Геєць, Б. Данилишин, Ю. Пахомов, О. Амоша, І. Галиця, А. Гальчинський, Н. Гончарова, А. Поручник, Б. Санто.

Всі автори і фахівці розглядали інноваційну діяльність, як каталізатор ефективності ведення підприємницької діяльності; вивчали особливості управління інноваційної діяльності, її цінність для розвитку національної економіки України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

На сьогоднішній день у нашій країні спостерігається консервативна інноваційна культура, оскільки менталітет українців не звик до нових винаходів, і суб'єктам господарювання легше придбати інноваційний товар на світовому ринку, ніж винаходити свій. Це обумовлено високими інноваційними ризиками, які згубно впливають на економіку України. Всі сукупні витрати за визнанням права власності на інноваційний товар досить великі. Багато підприємців не можуть здійснювати інноваційну діяльність, оскільки вони не можуть окупити всі витрати і не можуть досягти комерційних цілей.

На даний момент в Україні існує несприятлива макроекономічна ситуація - військові дії на сході України, політична нестабільність - всі ці фактори насторожують іноземних інвесторів і створюють слабкий інвестиційний клімат в інноваційній діяльності. Недостатня державна підтримка, нестабільне законодавство на ринку інтелектуальної власності негативно позначається на здійсненні інноваційної діяльності [1]. В даному ракурсі, нагальною проблемою є розробка науково-методичного підґрунтя підтримки інноваційної діяльності, її проведення та просунення її результатів на внутрішній та міжнародний ринки.

Постановка завдання. Для досягнення поставлених цілей необхідно: проаналізувати і оцінити поточний стан інноваційної активності України; визначити сильні сторони внутрішнього потенціалу країни в сфері інноваційної діяльності та привести їх у відповідність з зовнішніми можливостями з метою підвищення конкурентоспроможності України на внутрішньому та міжнародному ринку та сформулювати стратегічні альтернативи щодо поліпшення інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна діяльність – це діяльність, яка спрямована на пошук і реалізацію

інновацій з метою розширення асортименту та підвищення якості продукції, вдосконалення технології і організації виробництва.

Головна передумова застосування інноваційної діяльності є запобігання зносу обладнання і старіння продукції. Для цього на підприємствах періодично необхідно проводити атестацію продуктів, технологій і робочих місць; аналізувати ринок і канали розподілу [2]. Тобто, підприємства повинні проводити моніторинг всіх сторін своєї діяльності та постійно працювати над їх покращенням. Така діяльність дозволить компаніям підвищувати якість своєї продукції та підтримувати високий рівень конкурентоспроможності на вітчизняному та міжнародному ринках.

Однак, не зважаючи на значну користь від впровадження інноваційної діяльності в Україні нею займається лише невелика кількість підприємств. Динаміка частки підприємств, що займаються розробкою інноваційної продукції, свідчить про те, даний показник має значну залежність від макроекономічної кон'юнктури та останніми роками має тенденцію до зростання. Однак, приріст частки підприємств, які займалися інноваціями за розглянутий період має від'ємні значення, так в 2015 році до 2000 року становить -3,89%, що є негативною тенденцією в області інноваційної діяльності та вимагає особливої уваги з боку держави.

Рівень розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств залежить від показників інноваційної активності. Інноваційна активність підприємства характеризує ступінь участі підприємства в здійсненні інноваційної діяльності в цілому або окремих її видів протягом певного періоду часу. Незадовільні показники інноваційної активності регресивно вплинули на показники реалізованої інноваційної промислової продукції - в 2014 році в порівнянні з 2000 року її частка скоротилась на 63,24%. Також в Україні спостерігається недостатня кількість науково-технічних робіт (приріст 2015 року до 2000 складає - 44,83 %), що є фундаментом для генерації ідей і розробки нововведень. Причиною тому, є недолік фінансових коштів підприємств.

Порівнюючи показники інноваційної активності підприємництва України за 2000-2015 роки (табл. 1), можна зробити висновок, що частка підприємств, які впроваджували інновації за цей період в середньому становить 15,13 %, що є недостатнім для

ефективного функціонування інноваційної діяльності України [3].

Таблиця 1

Показники інноваційної активності підприємництва України
за 2000-2014 рр. [4]

Рік	Частка підприємств які займалися інноваціями, %		Частка підприємств, які впроваджували інновації, %		Частка реалізованої інноваційної продукції промислової, %		Частка наукових та науково-технічних робіт від ВВП, %	
	Знач.	Тк до 2000 (Приріст)	Знач.	Тк до 2000 (Приріст)	Знач.	Тк до 2000 (Приріст)	Знач.	Тк до 2000 (Приріст)
2000	18,0	-	14,8	-	6,8	-	1,16	-
2001	16,5	-8,33	14,3	-3,38	6,8	0,00	1,11	-4,31
2002	18,0	0,00	14,6	-1,35	7,0	2,94	1,11	-4,31
2003	15,1	-16,11	11,5	-22,30	5,6	-17,65	1,24	6,90
2004	13,7	-23,89	10,0	-32,43	5,8	-14,71	1,19	2,59
2005	11,9	-33,89	8,2	-44,59	6,5	-4,41	1,09	-6,03
2006	11,2	-37,78	10,0	-32,43	6,7	-1,47	0,98	-15,52
2007	14,2	-21,11	11,5	-22,30	6,7	-1,47	0,93	-19,83
2008	13,0	-27,78	10,8	-27,03	5,9	-13,24	0,90	-22,41
2009	12,8	-28,89	10,7	-27,70	4,8	-29,41	0,95	-18,10
2010	13,8	-23,33	11,5	-22,30	3,8	-44,12	0,90	-22,41
2011	16,2	-10,00	12,8	-13,51	3,8	-44,12	0,79	-31,90
2012	17,4	-3,33	13,6	-8,11	3,3	-51,47	0,80	-31,03
2013	16,8	-7,27	13,6	-8,39	3,3	-51,47	0,81	-31,53
2014	16,1	-10,56	12,1	-18,49	2,5	-63,24	0,70	-41,44
2015	17,3	-3,89	15,2	+2,7	-	-	0,64	-44,83

В Україні спостерігається тенденція до того, що багато підприємств впроваджують нововведення за рахунок власних коштів, тобто присутня слабка державна підтримка, що негативно позначається на інноваційній діяльності суб'єктів господарювання (табл. 2).

Динаміка фінансування інноваційної діяльності за 2000-2015 роки свідчить про нестабільні тенденції, однак, слід зауважити, що останні роки явною є тенденція до скорочення іноземних та державних інвестицій в інноваційну сферу. Така тенденція є свідченням погіршення інноваційного рейтингу України на міжнародній арені.

Не зважаючи на несприятливу ситуацію в країні, існує низка вітчизняних підприємств, які ефективно застосовують інноваційну

діяльність. Найпоширенішими підприємствами України, які здійснюють інноваційну діяльність, можуть послужити «Приватбанк», «Електрон», «Дарниця», «Roshen».

Таблиця 2

Фінансування інноваційної діяльності за 2000-2015 рр. [4]

Рік	Фінансування, млн.грн.	Ресурси			
		Власні	За рахунок державного бюджету	За рахунок іноземних інвесторів	Інші джерела (кредитування)
2000	1 757,1	1 399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1 971,4	1 654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3 013,8	2 141, 8	45,5	264,1	562,4
2003	3 059,8	2 148, 4	93,0	130,0	688,4
2004	4 534,6	3 501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5 751, 6	5 045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6 160,0	5 211, 4	114,1	176,2	658,0
2007	10 850,9	7 999,6	144,8	321,8	2 384,7
2008	11 994,2	7 264,0	336,9	115,4	4 277,9
2009	7 949,9	5 169, 4	127,0	1 512,9	1 140,6
2010	8 045,5	4 775,2	127,0	2 411,4	771,9
2011	14 333,9	7 585,6	87,0	56,9	6542,2
2012	11 480,6	7 335,9	149,2	994,8	2 925,6
2013	9 562,6	6 973,4	224,3	1253,2	1 311,3
2014	7 695,9	6 540,3	24,7	138,7	672,8
2015	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0

Так, компанія "Приватбанк" впровадила у 2015 році перший в світі безконтактний Android-банкомат та створила платіжний міні-термінал, вхід в який здійснюється в інтернет-банкінг через QR-код, що дозволяє клієнтам проводити онлайн-інкасації. «Приватбанк» в рамках інноваційної діяльності впроваджує багато мобільних додатків, що значно полегшують проведення банківських операцій клієнтів, сприяють покращенню його іміджу та підтримці лідерських позицій на ринку. Корпорація «Електрон» застосувала в своїй діяльності радикальні інновації – нові електроавтобуси, які відповідають європейським вимогам і стандартам. Вагонобудівний завод в Кременчуці застосував інноваційний напрямок по створенню і розвитку високошвидкісного руху пасажирських вагонів на українському ринку транспортних послуг. Фармацевтична компанія «Дарниця» у 2015 році впровадила в експлуатацію інфузійне виробництво - унікальне для українського фармакологічного ринку і

єдине на пострадянському просторі. Виготовлення інфузійних розчинів у флаконах поліпропілену з євроколпачком, відповідно до вимог GMP, передбачає здійснення повного контролю герметичності і гарантує стерильність на всіх етапах виробництва. Дотримання цих норм і стандартів стало можливим завдяки використанню новітніх автоматизованих виробничих систем та комп'ютеризованих способів контролю параметрів технологічних процесів. На сьогодні «Дарниця» впровадила ERP- систему, яка дозволяє оптимізувати і упорядкувати стандартні бізнес-процеси, а також процеси планування продажів з урахуванням динаміки товаропровідного ланцюга і прогнозування та організації логістичних операцій. Кондитерська фірма «Roshen» застосувала модернізовані інновації, а саме - поліпшила стан виробничого апарату, що значно вплинуло на технологію виробництва якісних кондитерських виробів, які відповідають міжнародним стандартам ISO 9001 та ISO 22000 [6]. Приведені компанії, впровадивши в свою діяльність інновації, істотно підвищили показники ефективності господарської діяльності та поліпшили якість реалізованих товарів.

За дослідженням Центру антикризових технологій, глобальний інноваційний індекс України за 2015 рік склав 36,45 (рис.1), в той час як в США даний індекс складає 60,1, Великобританії – 62,42, в Польщі – 40,16 , що свідчить про те, що Україна в порівнянні з розвиненими країнами істотно відстає у розвитку інноваційної діяльності [5].

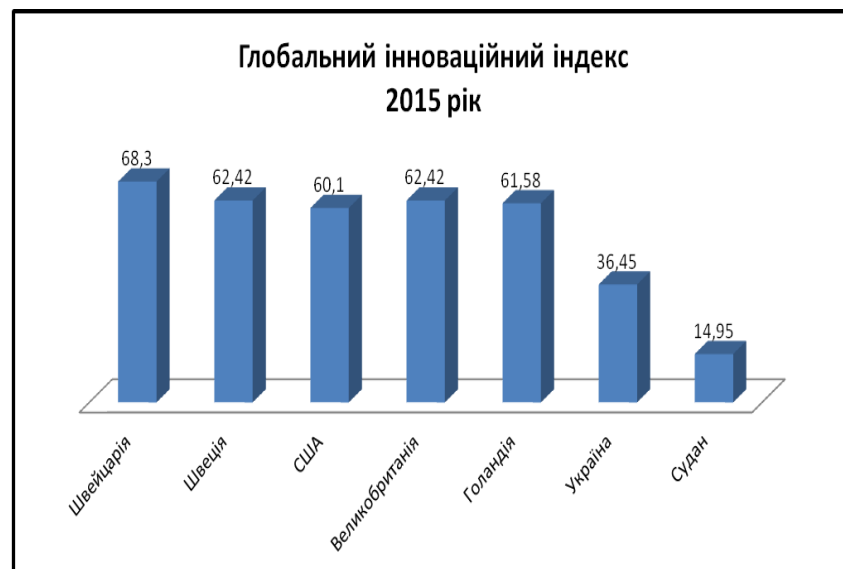

Рис.1. Характеристика інноваційної активності на світовому рівні

Основними слабкими сторонами розвитку інновацій в Україні є невизначена і незначна роль держави в підтримці інноваційної діяльності. Для поліпшення інноваційної активності вітчизняних підприємств, органам управління і суб'єктам господарювання необхідно звернути увагу на досвід інноваційної діяльності розвинених країн.

Перспективним є вивчення досвіду Ізраїлю. Незважаючи на малогабаритне територіальне розташування (площа Ізраїлю становить - 22 072 км², що майже як Київська область України) і нескінченні військові дії, Ізраїль досяг успіху в інноваційній діяльності та є лідером в інноваційній діяльності за такими напрямками, як медичні послуги, ІТ-технології, військово-промислові технології.

Аналіз загроз, можливостей, слабких і сильних сторін інноваційної діяльності України свідчить про її значний потенціал розвитку (табл.3).

Таблиця 3

SWOT-аналіз інноваційної активності підприємств України
(адаптовано та доповнено за [7])

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Відносно високий рівень вищої освіти. 2. Ресурсний потенціал країни. 3. Гнучкий ринок праці. 4. Потенціальна здатність до інноваційної діяльності. 5. Потенціальна здатність до співпраці науково-дослідного і виробничого секторів.	1. Низька питома вага інноваційної продукції у промисловому виробництві. 2. Невизначена роль держави в активізації інноваційної діяльності і, як наслідок, відсутність раціональної державної політики в цій сфері. 3. Політична і фінансова нестабільність держави, високий рівень корупції
Можливості	Загрози
1. Досвід країн-лідерів і розвинених держав в сфері інноваційного розвитку. 2. Доступність інформації про можливі напрямки інноваційного розвитку та досягнення НТП.	1. Невизначена позиція розвинених країн світу щодо України. 2. Високий рівень конкуренції на світовому ринку і суттєві вхідні бар'єри для українського бізнесу з боку ТНК.

Секретом успіху в інноваціях є високе стимулювання науково-технічних введень і висока підтримка держави. Прикладом чого може служити проект YOZMA, що представляє собою державно-приватне венчурне інвестування в малі підприємства, що здійснюють інноваційну діяльність, допомагають фінансуванню науково-технічних досліджень. Результатом діяльності проекту YOZMA за 20 років існування є покращення інноваційної діяльності більше 1000 компаній Ізраїлю.

В цілому, в якості основних кроків щодо поліпшення інноваційного клімату економіки України можна виділити [8] :

1. Створення сприятливих базових макроумов, покращення державної інноваційної інфраструктури;

2. Надання державної допомоги в фінансуванні інноваційної діяльності. Наприклад, держава повинна взяти на себе всі витрати по отриманню патенту і закріплення права власності суб'єкта підприємництва, що значно знизить витрати підприємця;

3. Створення нових зразків організації взаємодії на лінії наука / знання - виробництво, оскільки багато ідей «витають» у повітрі і практичного застосування їм немає;

4. Створення інформаційних платформ для переходу на модель «відкритих інновацій», що в умовах глобалізації та відкритої для співпраці ринкової економіки дуже важливо;

5. Стимулювання науково-технічної інноваційної діяльності підприємств у вигляді надання можливостей грантів, бюджетування;

Висновки і перспективи подальших розробок. Виходячи з вищесказаного, необхідно відзначити, що в інноваційній діяльності України є як злети, так і падіння. Складна макроекономічна ситуація в Україні, нестабільна законодавча база і мале фінансування - все це гальмує добробут інноваційної діяльності в Україні. Незважаючи на всі ці недоліки, існують значні перспективи розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Вітчизняні підприємства володіють великим потенціалом, який допоможе країні вийти з економічної кризи. Саме такому «підйому» інноваційної активності мають сприяти як держава, так і суб'єкти підприємництва.

Література

1. Інновації та нанотехнології в Україні. - [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://ubr.ua/business-practice/innovation-in-business/innovacii-i-nanotekhnologii-v-ukraine-57142>.

2. Інновації: сутність, функції, види, особливості. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://studme.org/1290072013149/investirovanie/innovatsii_suschnost_funktsii_vidy_osobennosti.

3. Інноваційна діяльність підприємств України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://studbooks.net/67890/ekonomika/innovatsionnaya_deyatelnost_predpriyatiy.

4. Звіт Державної служби статистики України «Наукова та інноваційна діяльність (1990-2015)». - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Дослідження Insead: Глобальний індекс інновацій 2015.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4295>.

6. ROSHEN (Рошен). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://delo.ua/wiki/roshen-roshen-110650/>

7. Наукова стаття авторів Н.С. Ілляшенко, О.О. Міцура за темою «SWOT-аналіз інноваційної активності підприємств України» (2014 рік, Сумський державний університет).

8. Визначення можливих напрямків розвитку підприємств. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3647>.

1. Innovatsiyi ta nanotekhnolohiyi v Ukrayini. - [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://ubr.ua/business-practice/innovation-in-business/innovacii-i-nanotekhnologii-v-ukraine-57142>.

2. Innovatsiyi: sutnist', funktsiyi, vydy, osoblyvosti. - [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: http://studme.org/1290072013149/investirovanie/innovatsii_suschnost_funktsii_vidy_osobennosti.

3. Innovatsiyina diyal'nist' pidpryyemstv Ukrayiny. - [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: http://studbooks.net/67890/ekonomika/innovatsionnaya_deyatelnost_predpriyatiy.

4. Zvit Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny «Naukova ta

inovatsiyna diyal'nist' (1990-2015)». - [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Doslidzhennya Insead: Hlobal'nyy indeks innovatsiy 2015.- [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=4295>.

6. ROSHEN (Roshen). - [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://delo.ua/wiki/roshen-roshen-110650/>

7. Naukova statiya avtoriv N.S. Ilyashenko, O.O. Mitsura za temoyu «SWOT-analiz innovatsiynoyi aktyvnosti pidpryyemstv Ukrayiny» (2014 rik, Sums'kyi derzhavnyi universytet).

8. Vyznachennya mozhlyvykh napryamkiv rozvytku pidpryyemstv. - [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3647>.

Рецензент: Андреева Н.М., д.е.н., професор кафедри маркетингу Одеського національного економічного університету, ст. наук. співробітник, головний науковий співробітник відділу Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України.

8.07.2016

УДК 339.137.2 (477.74)

Уханова Інна, Бондаренко Ольга

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІДВИЩЕННЯ

У статті проаналізовано сучасний стан зовнішньоекономічних зв'язків Одеського регіону, визначено його місце в якості суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності у розрізі торговельних, інвестиційних операцій та у міжнародних переміщеннях вантажів. Визначено роль міжнародних транспортних коридорів, що проходять територією Одеського регіону, та транскордонного співробітництва в

межах євро регіону «Нижній Дунай» у активізації євроінтеграції на регіональному рівні. Проведено аналіз міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону за допомогою SWOT-аналізу чинників міжнародної конкурентоспроможності, побудовано багатокутник конкурентоспроможності, виявлено чинники, що протидіють підвищенню позицій Одеського регіону в якості суб'єкту зовнішньоекономічних відносин. Визначено напрямки та заходи, реалізація яких має сприяти поліпшенню показників регіональної конкурентоспроможності та підвищенню її загального рівня.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, економіка Одеського регіону, фактори міжнародної конкурентоспроможності, інноваційний розвиток, прямі іноземні інвестиції, регіональний розвиток.

Уханова Інна, Бондаренко Ольга

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ОДЕССКОГО РЕГИОНА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПОВЫШЕНИЯ

В статье проведен анализ современного состояния внешнеэкономических связей Одесского региона, определено его место в качестве субъекта внешнеэкономической деятельности в разрезе торговых, инвестиционных и транспортных операций. Определена роль международных транспортных коридоров, проходящих через территорию Одесского региона, а также роль трансграничного сотрудничества в пределах евро региона «Нижний Дунай» в активизации евроинтеграции на региональном уровне. Проанализирована международная конкурентоспособность Одесского региона при помощи SWOT-анализа факторов международной конкурентоспособности, построен многоугольник конкурентоспособности и выявлены факторы, противодействующие повышению позиций Одесского региона в качестве субъекта внешнеэкономических отношений. Определены направления и мероприятия, реализация которых должна содействовать улучшению показателей региональной конкурентоспособности и повышению ее общего уровня.

Ключевые слова: международная конкурентоспособность, экономика Одесского региона, факторы международной конкурентоспособности, инновационное развитие, прямые иностранные инвестиции, региональное развитие.

*Ukhanova Inna, Bondarenko
Olga*

THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF THE ODESSA REGION: THE STATE AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

The article analyses the modern state of international relations of the Odessa region, defines its place as a subject of international activity regarding trade and investment operations, international cargo movement. The role of the transport corridors, which cross the territory of the Odessa region have been defined. The role of cross-border cooperation in euroregion the Lower Danube, considering the activation of eurointegration at regional level, has been defined too. The analysis of international competitiveness of the Odessa region has been done with the SWOT-analysis of factors of international competitiveness ; the polygon of competitiveness has been constructed; the factors, which counteract the increase of the Odessa region's position as a subject of international activity have been defined. Directions and events, which can help to enhance region 's indexes of international competitiveness and general position have been difened.

Keywords: an international competitiveness, the economy of the Odessa region, factors of international competitiveness, an innovative development, a foreign direct investment, a regional development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний стан розвитку зовнішньоекономічної діяльності України висуває необхідність вирішення проблеми підвищення регіональної міжнародної конкурентоспроможності, особливо це стосується приморських регіонів як самостійних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Аналіз слабких місць при дослідженні регіональної конкурентоспроможності – це актуальне питання сьогодення, саме шляхом постійного моніторингу проблем та визначення

перспективних шляхів їх вирішення надає змогу інтегруватися у світову економічну спільноту як окремим регіонам, так і Україні в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблематики міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону присвячено праці багатьох науковців, серед яких можна виокремити О.В. Горняка, Л.Х. Доленко, Н.Я. Алексєєнко, Т.В. Ігнатова. В результатах, викладених науковцями у статтях та монографічній літературі, визначено поняття регіональної міжнародної конкурентоспроможності, наведено аналіз стану міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону, проаналізовано чинники, що здійснюють суттєвий вплив на її формування та підтримку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначені праці містять ґрунтовий аналіз щодо окремих чинників міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону, однак визначення міжнародної конкурентоспроможності регіональному рівні є досить динамічним питанням та потребує постійного, цілісного моніторингу задля вирішення проблеми її подальшого підвищення. Особової актуальності дана проблема набуває в умовах приєднання України до європейського економічного простору.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сучасного стану міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону та визначити перспективи її підвищення.

Виклад основного матеріалу. Одеський регіон – сучасний транспортно-логістичний вузол, науковий, промисловий, торговельний центр України. Прикордонне положення регіону забезпечує значні можливості для розвитку міжнародного співробітництва та зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Проаналізуємо сучасний стан участі регіону у системі світогосподарських зв'язків та визначимо його роль в системі ЗЕД України. Так, станом на 2015 рік загальний обсяг експорту товарів Одеського регіону становив 1727 млн. дол. США, що становить 97,1% по відношенню до показника 2014 року. Можна констатувати, що падіння обсягів експорту оцінюється у -2.9%. Імпорт товарів досяг рівня, що оцінено у 966,2 млн. дол. США. Він також зменшився

порівняно з 2014 роком, причому падіння оцінюється майже на 53,5%. Основу товарної структури експорту Одеської області на 2015 рік складають жири й олії тваринного або рослинного походження, мінеральні продукти, продукти хімічної та пов'язаної з неї промисловості. Головними статтями регіонального імпорту є полімерні та текстильні матеріали та вироби з них, а також недорогоцінні метали. Загальний обсяг експорту послуг Одеського регіону у 2015 році становив 878,6 млн. дол. США, що становить у 86,1% рівня 2014 року. Падіння видається досить вагомим - -13,9% за рік. Імпорт послуг досяг рівня 128,8 млн. дол. США та зменшився порівняно з 2014 роком майже на 40,8%. Серед експортно-імпортних операцій з послугами переважають різноманітні транспортні послуги, послуги пов'язані з подорожами, ділові послуги. Головними країнами експорту у 2015 році стали Туреччина, Іспанія, Індія. Серед головних імпортерів можна виокремити Китай, Туреччину, Індонезію, Німеччину [6].

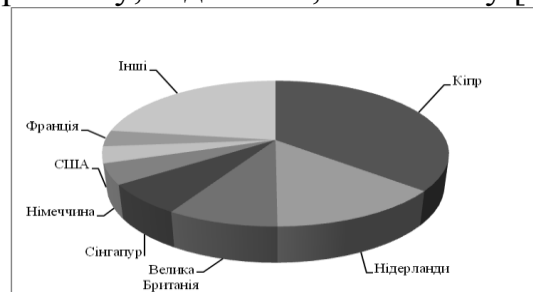

Рис. 1. Обсяг ПІІ за країнами в економіку Одеського регіону (складено авторами на базі [6])

Аналіз інвестиційної активності Одеського регіону за останні роки дозволив виокремити наступні тенденції. Так, до основних країн-інвесторів, на яких припадає 77,7% загального обсягу прямих інвестицій, входять: Кіпр (36,3%), Нідерланди (13,9%), Велика Британія (8,8%), Сінгапур (6,8%), Німеччина (4,6%) , США (3,7%), Франція (3,6%) (рис. 1) [6]. Офіційна статистика свідчить про те, що

головними країнами походження прямих іноземних інвестицій в Україну є держави, що входять до складу ЄС, однак цілком зрозуміло, що превалювання інвестицій з Кіпру та Британських Віргінських островів – це цілком офшорні капітали, які не призводять до зростання реального сектору економіки регіону та держави.

Основними сферами прямого іноземного інвестування в Одеський регіон є:

- підприємства промислового характеру - 544,6 млн. дол. США (40,1%);
- підприємства транспортного сектору, складського господарства, поштової та кур'єрської служби - 304,5 млн. дол. США (22,4%);
- організації, які здійснюють операції з нерухомим майном - 151,6 млн. дол. США;
- у фінансовій та страховій сфері зосереджено 138,0 млн. дол. США (10,2%);
- підприємства будівельного характеру – 63,9 млн. дол. США (4,7%),
- ремонт автотранспортних засобів, оптова та роздрібна торгівля – 49,0 млн. дол. США (3,6%);
- організації і установи наукової та технічної діяльності – 51,0 млн. дол. США (3,8%) [6].

Обсяг прямих іноземних інвестицій з регіону в економіку країн світу на 31 грудня 2015 р. склав 18,7 млн. дол. США, що складає 63% від 2014 року (-37%) [6]. При цьому слід зазначити, що Одеський регіон у порівнянні з іншими приморськими регіонами (Запорізьким, Херсонським, Миколаївським) за обсягом ПІІ з економіки регіону за 2015 рік займає перше місце. Зниження показників інвестиційної діяльності викликане складною політичною ситуацією в країні, яка негативно впливає на інвестиційну привабливість Одеського регіону.

Одеський регіон має визначне географічне положення. Область розташована на перехресті міжнародних транспортних коридорів із півночі на південь та із заходу на схід. Його територією проходить декілька важливих транспортних коридорів серед яких: Пан-Європейський № 9. До країн-учасників належать: Україна, Молдова, Румунія, Болгарія, Греція, Фінляндія, Росія, Литва, Білорусь; Гданськ – Одеса, що пов'язує Словаччину, Україну, Італію, Словенію,

Угорщину; Європа – Кавказ – Азія. До країн-учасників відносяться Україна, Молдова, Болгарія, Румунія, Туреччина, Туркменістан, Узбекистан, Казахстан, Киргизстан і Таджикистан, Грузія, Вірменія, Азербайджан.

Одеський регіон входить до складу єврорегіону “Нижній Дунай”, що створює та розвиває нові вектори співробітництва у різноманітних сферах між молдавськими, румунськими та українським прикордонними регіонами. До складу єврорегіону входять: Одеська область (Україна), райони Кагул та Кантемір (Республіка Молдова), повіти Галац, Тульча, Бреїла (Румунія).

Морегосподарський комплекс Одеського регіону представлений морськими торговими портами, а саме: Одеським, Іллічівським, Ренійським, Усть – Дунайським, Ізмаїльським, портом “Южный” та Білгород – Дністровським портом. Вантажна перевалка морський портів Одеського регіону за останні роки та її динаміка наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Вантажна перевалка морських портів Одеського регіону (складено авторами на базі: [11])

Рік	2012	2013	2014	2015
Назва порту				
Одеський	24542,4	23169,7	24579,15	25585,85
«Южный»	40310,9	43424,5	47431,70	48582,07
Іллічівський	17113,3	16458,5	17613,18	17257,56
Ізмаїльський	2937,0	2762,6	3092,98	4825,20
Білгород-Дністровський	927,7	667,3	614,72	715,70
Ренійський	1061,0	2794,8	1464,76	906,93
Усть-Дунайський	35,3	39,1	61,55	22,5

Як видно з наведеної таблиці перші місця за обсягами вантажоперевалки займають Одеський порт, порти «Южный» та Іллічівський. Слід також зазначити, що вони зберігають позитивну динаміку щодо зростання цього показника. Інші порти характеризує дещо інша ситуація – у Ренійському та Усть-Дунайському портах

спостерігається значне падіння обсягів вантажоперевалки за останній рік.

В цілому проаналізовані дані дозволяють дійти висновку щодо перспектив включення Одеського регіону до європейської регіональної системи в умовах інтеграції нашої країни до ЄС. Угода про асоціацію, що діє з 1 січня 2016 року, повинна про стимулювати вітчизняних товаровиробників до підвищення експортної активності, а іноземних інвесторів – до більш динамічного вкладання коштів в економіку області. Тим більше, що активізації зовнішньоекономічних зв'язків сприяє транспортне положення регіону, його включення до системи міжнародних транспортних коридорів, що проходять через територію країн ЄС, а також розвиток транскордонного співробітництва, яке здійснюється через участь у євро регіоні. Крім того регіон є членом 6 європейських регіональних організацій: Асамблеї Європейських регіонів; Асоціації європейських прикордонних регіонів; Робочого співдружності придунайських країн; Конференції Приморських регіонів Європи; Асамблеї європейських виноробних регіонів та бере участь в спільних програмах Європейського інструменту сусідства та партнерства «Румунія-Україна-Республіка Молдова». Вищевикладені фактори мають визначну роль при визначенні стану міжнародної конкурентоспроможності регіону. Одна спочатку слід зупинитися на чинниках, що сприяють або протидіють її формуванню.

Для визначення міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону проведемо аналіз чинників, що впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Результати аналізу викладемо у вигляді таблиці (табл. 2.)

З наведеної таблиці зрозуміло, що ключовими факторами міжнародної конкурентно-спроможності Одеського регіону є:

- потужний промисловий потенціал;
- потужний міжгалузевий транспортний комплекс;
- розгалуженість транспортної системи;
- членство у європейських міжрегіональних об'єднаннях;
- вигідне географічне розташування.

Відзначимо, що вигідність геополітичного положення, обумовлена як вигідним транспортно- географічним розміщенням, так і активною участю у великих європейських міжрегіональних

організаціях, що набуває особливого значення в результаті проголошення курсу на євроінтеграцію. Так, Одеський регіон є дійсним членом таких багатьох європейських організацій, серед яких: Асамблея європейських регіонів, Робоча співдружність придунайських країн, Асоціація європейських прикордонних регіонів, що сприяє його розвитку Одеського регіону євроінтеграції, а також налагодженню міжнародних відносин. З іншого боку, вигідність географічного положення на перехресті провідних транспортних артерій з Європи в Азію, з Центральної та Північної Європи на Близький Схід.

Серед стримуючих чинників слід відзначити:

- незадовільну структуру зовнішніх інвестицій;
- незадовільний стан транспортної інфраструктури, особливо автомобільних доріг;
- обмеженість мінерально-сировинної бази;
- висока зношеність основних засобів.

Так, транспортна система Одеського регіону, в основному, може забезпечити пропуск постійно зростаючого обсягу транзитних перевезень. Однак, невідповідність показників транзитних перевезень міжнародним вимогам за такими категоріями, як: швидкість, безперервність, цілісність вантажів, тарифи і ціни на послуги значно стримує зростання обсягів вантажоперевезень та, відповідно, транзитних операцій з переміщення товарів та пасажирів.

В результаті проведеного дослідження Одеського регіону, як складової господарського комплексу України, можна зробити висновок про високій потенціал області, обумовлений географічним положенням, розвинутою транспортною інфраструктурою, високим інтелектуальним потенціалом, наявністю аграрної структури, переробної промисловості. Але без розробки подальшої стратегії стабільного збалансованого розвитку, яка має враховувати не тільки економічні, а й соціально-екологічні аспекти, ресурси Одещини будуть використовуватися неефективно.

Таблиця 2

SWOT-аналіз чинників міжнародної конкурентоспроможності Одеської області (складено авторами на базі [9])

Сильні сторони	Слабкі сторони
Географічне положення та природно-ресурсний потенціал - Добре географічне розташування - Довга берегова лінія - Розташування на перехресті міжнародних транспортних коридорів Економічний потенціал - Сильний промисловий потенціал - Сильний агропромисловий комплекс - Великий міжгалузевий транспортний комплекс - Розвинений морегосподарський комплекс Науково-технічний потенціал - Значна концентрація наукових закладів та центрів науково-технічної інформації - Висококваліфіковані науково-технічні кадри - Збільшення науково-технічної діяльності Трудовий потенціал - Високі показники освітнього рівня населення - Позитивна динаміка економічної активності населення.	Географічне положення та природно-ресурсний потенціал - Некомпактна регіональна територія - Лімітована мінерально-сировинна база Економічний потенціал - Неоднорозподіленість промислового комплексу - Висока частка зношених основних засобів - Низька частка впровадження інновацій - Малий обсяг інвестицій в основний капітал - Недостатній розвиток та модернізація транспортної інфраструктури, Науково-технічний потенціал - Зменшення кількості організацій, які займаються науковими дослідженнями та розробками, а також обсягу науково-дослідних робіт - Скорочення кількості науковців Трудовий потенціал - Низька тривалість життя - Велика частка людей похилого віку

Можливості	Загрози
Геоекономічне та геополітичне положення - Участь у європейських міжрегіональних об'єднаннях - Співпраця з країнами Чорноморського регіону - Активна позиція влади, спрямована на розвиток інноваційно-інвестиційного клімату в регіоні - Транзитний потенціал території регіону - Можливості для розвитку ринку послуг - Постійне нарощування потужностей в сфері транспорту Макроекономічна та політична ситуація держави - Стратегія економічного зростання країни - Збільшення попиту на товари та послуги, вироблених регіоном на закордонних ринках - Державна політика, спрямована на стимулювання регіонального розвитку	Геоекономічне та геополітичне положення - Залежність від ресурсів мінерального складу - Енергозалежність від постачальників - Нераціональна структура зовнішніх інвестицій - Слабка інформованість можливих інвесторів - Недовіра закордонних інвесторів до системи захисту економічних інтересів та інвестицій Макроекономічна та політична ситуація держави - Регіональна конкуренція - Уповільнене економічне зростання

Для наочного зображення стану факторів міжнародної конкурентоспроможності регіону використаємо дані індексу глобальної конкурентоспроможності регіонів України за 2015 рік [12] (рис. 2).

Слід зазначити, що порівняно з 2014 роком область дещо покращила свій результат у рейтингу за складовими:

- ефективність ринку товарів (плюс 11 позицій),
- ефективність ринку праці (плюс 11 позицій),
- рівень розвитку бізнесу (плюс 7 позицій),
- інноваційний розвиток (плюс 6 позицій).

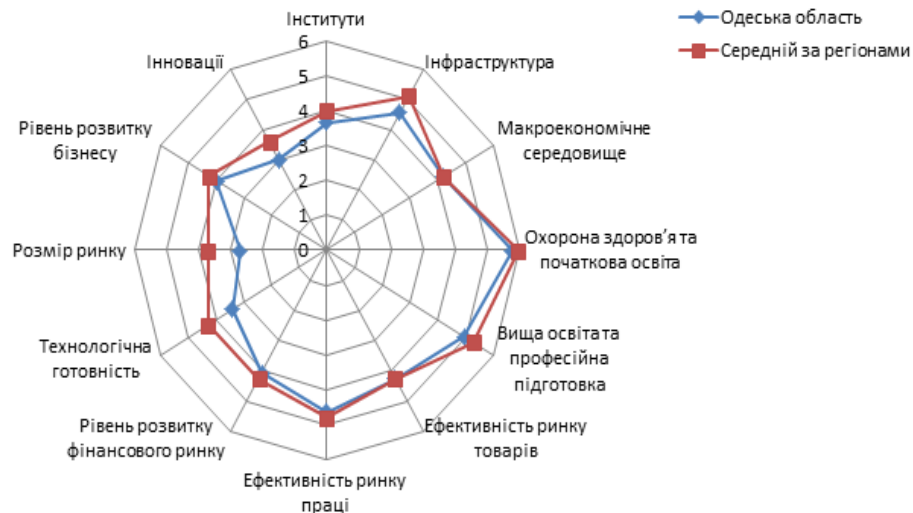

Рис. 2. Багатокутник міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону [12]

У бальних оцінках порівняно з 2014 роком Одеський регіон поліпшив свій результат по 7 з 12 складових конкурентоспроможності. Найбільше зростання бальних оцінок відзначається за складовими ефективності ринку товарів, інститутів, вищої освіти та професійної підготовки, рівня розвитку фінансового ринку та інновацій.

Найбільше падіння відбулося за:

- ефективністю ринку праці та технологічної готовності;
- ефективністю ринку товарів (регіону вдалося максимально поліпшити свій результат у порівнянні з минулим роком, піднявшись з 12-го на 1-е місце з 27 регіонів).

Незважаючи на лідерство по ефективності ринку товарів в національному рейтингу, в світовому зрівнянні ця категорія не забезпечує регіону високих конкурентних переваг (Україна в цілому займає 74 місце серед 148 країн, між Португалією та Словаччиною).

Конкурентною перевагою Одеського регіону у світовому зрівнянні залишається інфраструктура. Другий рік складова «інфраструктура» займає 2-е місце серед регіонів України, посівши рівень 45-го місця в світі, що можливо співставити з показниками таких країн, як Кіпр, Литва та Естонія. У Одеського регіоні кращі показники в Україні не тільки за якістю портової інфраструктури (1-е

місце), що цілком обґрунтовано, але й за рівнем проникнення телефонії. За цими показниками область цілком конкурентоспроможна і в світовому просторі: відповідно до показників вона займає 39-й і 2-й позиції серед 148-и держав. У той же час показники якості електропостачання Одеського регіону одні з найгірших у державі (25-е місце), що відповідає 92 місцю серед країн світу.

Самим проблемним показником є показник доступності нових технологій (12-е місце у державі, рівень 140-го місця з 148 держав світу). Третій рік поспіль Одеський регіон отримує майже останнє місце (26-е) в рейтингу 27 регіонів України за показником розвитку інституцій (85-е місце серед держав світу). У 2014 році регіон продемонстрував зростання складових рівня розвитку фінансового ринку. Незважаючи на це, загальний бал регіону та його позиція є невисокою (23-а позиція серед регіонів держави, рівень 65-го місця серед держав світу).

Як показують результати аналізу індексу глобальної конкурентоспроможності, Одеському регіону насамперед потрібні дії, спрямовані на покращення якості інститутів і розвитку фінансового ринку. Особливої уваги потребує підвищення інноваційної складової Одеського регіону, тому що дуже швидко втрачаються можливості щодо розвитку досліджень інноваційного характеру, оперативного впровадження їх результатів у практику, реагування на світові науково-технологічні досягнення. Велика частка товарів не відповідає рівню сучасного наукового та технологічного забезпечення, в результаті їхньої неконкурентоспроможності на зовнішньому ринку.

Дослідники зазначають, що міжнародну конкурентоспроможність Одеського регіону можна підвищувати за рахунок:

а) удосконалення інституційних механізмів розвитку Одеського регіону шляхом:

- перегляду наявних в Одеському регіоні цільових програм;
- задіяння механізмів реалізації проектів регіонального розвитку;
- інституційно-правового забезпечення розвитку регіонального співробітництва та кооперації шляхом розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо залучення міжнародної технічної допомоги для формування дієвого інституційного

середовища.

б) поліпшення інноваційної складової за рахунок:

- розроблення законодавчої, нормативно-правової та науково-методичної бази для підтримки та розвитку інноваційних структур різних типів;

- запровадження бюджетної підтримки розвитку інноваційної інфраструктури (надання пільгових довгострокових цільових кредитів та здешевлення кредитів комерційних банків за рахунок коштів місцевих бюджетів);

- розвитку мережі регіональних інноваційних структур: інноваційних центрів, інноваційних бізнес-інкубаторів і центрів трансферу технологій;

- створення наукових парків на базі провідних ВНЗ;

- формування інноваційно-активних територій (технополіси, наукові парки).

в) стимулювання прямих іноземних інвестицій в Одеський регіон завдяки:

- покращенню інвестиційного клімату через корегування загального та спеціального законодавства, встановлення їх відповідності до норм ЄС;

- розвитку ринку інвестицій та інфраструктури інвестицій, шляхом поліпшення індустрії прямого інвестування та венчурного капіталу та створенню належних умов для залучення інвестицій;

- створенню моделі захисту гарантій іноземних інвестицій та врегулюванню можливих спорів комерційного характеру між учасниками інвестиційного процесу;

- створення однакових умов для іноземних інвесторів за участі у конкурсах щодо отримання ліцензій;

- розповсюдження найбільш привабливих та перспективних пропозицій серед потенційних інвесторів;

- забезпечення інформацією суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Супроводження інвестиційного процесу повинно проводитися шляхом оновлення та розповсюдження даних щодо інвестиційних пропозицій та проектів суб'єктів господарювання кожного року;

- покращення організації створення та розміщення презентацій;

- підготовка та подальше просування інвестиційних

пропозицій підприємств різних форм власності Одеського регіону на ринку інвестицій;

- створення комплексу інституцій і механізмів, задля поліпшення діяльності інвесторів в Одеському регіоні;

- поліпшення маркетингово-інформаційної політики, що суттєво покращить інвестиційну привабливість Одеського регіону в світі;

г) покращення технологічної складової Одеського регіону завдяки:

- прискоренню розробки та впровадженню новітніх конкурентоспроможних інформаційно-комунікаційних технологій;

- розвитку національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури;

- формуванню виявлених потенційно конкурентоспроможних виробничо-технологічних систем сучасного й наступного за ним новітнього технологічних укладів і їх зростання разом з модернізацією суміжних виробництв;

- підтримці з боку держави фундаментальних і прикладних досліджень;

- розвитку фінансового, інформаційного та кадрового потенціалу;

- стимулюванню інвестиційного оновлення економіки країни через формування та реалізацію відповідної державної політики;

- вдосконаленню структури державного фінансування;

- підтримці позитивних тенденції щодо скорочення питомої ваги секторів первинного виробництва та зростання сектору послуг;

- сприянню залучення інвестицій в галузі та сфери, збережено матеріально-технічного та кадрового потенціалу, а також мультиплікативному позитивному ефекту;

- стимулюванню запровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення рівня безпеки та комфорту робочих місць;

- запровадженню передових технологій, які б сприяли переходу економіки Одеського регіону до нових технологічних укладів;

- залученню потенціалу бізнесових і громадських структур;

- врахуванню та адаптації досвіду розвинутих країн при виробленні підходів до вдосконалення структури економіки регіону;

- формування інституційного середовища структурних трансформацій у економіці на основі системного підходу;
- переходу від галузевих пріоритетів розвитку до підтримки певних напрямів, стадій та процесів поширення нових виробництв і технологій;
- формування нової регіональної політики в Україні, яка визначила б механізми ефективного використання потенціалу територій та заклала підґрунтя досягнення цілісності національної економіки.

Відповідно до завдань подальшого розвитку єврорегіону «Нижній Дунай» слід відзначити необхідність активізації транскордонного співробітництва, що сприятиме поліпшенню стримуючих факторів конкурентоспроможності регіону. Це може бути досягнуто завдяки гармонізації нормативно-правової та законодавчої бази у митному та податковому законодавстві України, створенню умов для максимальної прозорості процесів оподаткування, розвитку банківського та фінансово-кредитного секторів; сприянню делегуванню повноважень місцевих органів та місцевих громад в укладанні зовнішньоекономічних договорів і угод із представниками держав-учасниць єврорегіону; створення умов для залучення внутрішніх та іноземних інвесторів до розбудови інфраструктури та послідовної інтеграції в транспортну та енергетичну системи на міжнародному рівні; уніфікації системи єдиного інформаційного простору для учасників єврорегіону; здійсненню підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів, які забезпечують діяльність євро регіону; створенню умови, які позитивно вплинуть на розвиток транспортної, митної, прикордонної інфраструктури; розвитку системи моніторингу, контролю, інформаційного забезпечення розвитку єврорегіонів. Запровадження розглянутих пропозицій призведе до притоку іноземного капіталу та успішного розвитку економіки Одеського регіону, що, в свою чергу, покращить іміджу регіону на світову ринку, підвищить міжнародну конкурентоспроможності Одеського регіону, збільшить вагу Одеського регіону у світовому співтоваристві. Реалізація зазначених заходів має сприяти створенню сприятливих умов підвищення міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону, результатом чого має стати створення в Одеському регіоні повної,

багатофункціональної, ефективної національної інноваційної системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розвиток міжнародної регіональної конкурентоспроможності - це важливий чинник економічного зростання держави. В сучасних світо господарських зв'язках саме міжрегіональна конкуренція стає найбільш актуальним завданням та проблемою, яку мають враховувати при розробці стратегій економічного розвитку, активізації інтеграційних процесів та стимулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів як окремих суб'єктів ЗЕД. Міжнародна конкурентоспроможність регіону являє собою складну систему, яка складається з його конкурентного потенціалу, ефективності використання ресурсів, конкурентних переваг, чинників, що сприяють поліпшенню конкурентних позицій або погіршують їх. Сучасний стан міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону свідчить про те, що наявні конкурентні переваги у вигляді вдалого географічного положення, розміщення на перехресті важливих міжнародних транспортних коридорів, наявності портів, високого наукового потенціалу, можливостей для розвитку бізнесу використовуються не в повному обсязі. Незначне покращення конкурентних позицій, які дозволив виявити багатокутник конкурентоспроможності, не дає можливості реалізувати потенціал Одеського регіону на міжнародній арені. Подальші дослідження у сфері міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону мають спрямовуватись на аналіз ефективності нової Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, а заходи підвищення рівня міжнародної конкурентної позиції повинні враховувати необхідність активізації транскордонного співробітництва, поліпшення діяльності відповідних інституцій, покращення умов для ділової активності, стимулювання експортно-імпортних операцій та реалізацію транспортного потенціалу регіону.

Література

1. Балика Г.А. Сучасний стан та перспективи прямого інвестування в Одеський регіон// Зовнішня торгівля , 2012.-№4.-С. 32-36.
2. Гуриева Л. Стратегия устойчивого развития региона / Л. Гуриева // Проблемы теории и практики управления. – 2007. – №2. – С.

46-57.

3. Закон України „Про зовнішньоекономічну діяльність” № 959-ХІІ від 16.04.1991 // Відомості Верховної Ради України. - 1991. - № 29. - ст. 377.

4. Козак Ю. Г. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: навчальний посібник / Ю. Г. Козак, О. А. Єрмакова. – Одеса: Фенікс, 2013. – 332 с.

5. Осипов В. М. Пріоритети соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я в контексті новітньої регіональної політики / В. М. Осипов, О. А. Єрмакова // Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки. – 2014. - №2 (44). – С. 76-82.

6. Офіційний сайт головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс] –Режим доступу до веб-сайту: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

7. Піддубний І.О. Піддубна А.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю регіону: Навч. посібник / Харківський національний економічний ун-т. — Х. : ВД "Інжек", 2010. — С. 24-32.

8. Портер М. Конкуренція / М. Портер. [пер. с англ.] – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 608 с.

9. Радіонов Ю.Д. Стан розвитку та деякі напрямки модернізації регіонів України / Ю. Д. Радіонов // Регіональна економіка. — 2013. — № 2 (64) — С. 38—47

10. Яремко Л. Глобальна конкурентоспроможність регіону/ Яремко //Регіональна економіка-2009.-№1.- С. 51-67.

11. Грузообіг морських портів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ccb.at.ua/publ/analitika/gruzooborot_morskikh_torgovykh_portov_ukrainy

12. Global Competitiveness report 2013-2014 [Electronic resource]. - Mode of access:<http://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2014-2015>

1. Balika G.A. Suchasniy stan ta perspektivi pryamogo investuvannya v Odeskiy region// Zovnishnya torgivlya , 2012.-№4.-S. 32-36.

2. Gurieva L. Strategiya ustoychivogo razvitiya regiona / L. Gurieva // Problemyi teorii i praktiki upravleniya. – 2007. – №2. – S. 46-57.

3. Zakon Ukrainy „Pro zovnishnoekonomichnu diyalnist” # 959-XII vid 16.04.1991 // Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrainy. - 1991. - № 29. - st. 377.
4. Kozak Yu. G. Zovnishnoekonomichna diyalnist regionu: navchalnyi posibnik / Yu. G. Kozak, O. A. Ermakova. – Odesa: Feniks, 2013. – 332 s.
5. Osipov V. M. Prioriteti sotsialno-ekonomichnogo rozvitku Ukrainyinskogo Prichornomor'ya v konteksti novitnoyi regionalnoyi politiki / V. M. Osipov, O. A. Ermakova // Prometey: regionalnyi zbirnik naukovih prats z ekonomiki. – 2014. - №2 (44). – S. 76-82.
6. Ofitsiyniy sayt golovного upravlinnya statistiki v Odeskii oblasti [Elektroniyy resurs] –Rezhim dostupu do veb-saytu: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
7. Piddubniy I.O. Piddubna A.I. Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospro-mozhnistyu regionu: Navch. posibnik / Harkivskiy natsionalniy ekonomichniy un-t. — H. : VD "Inzhek", 2010. — S. 24-32.
8. Porter M. Konkurentsia / M. Porter. [per. s angl.] – M.: Izdatelskiy dom «Vilyams», 2006. – 608 s.
9. Radionov Yu.D. Stan rozvitku ta deyaki napryamki modernizatsiyi regioniv Ukrainy / Yu. D. Radionov // Regionalna ekonomika. — 2013. — № 2 (64) — S. 38—47
10. Yaremko L. Globalna konkurentospromozhnist regionu/ Yaremko //Regionalna ekonomika-2009.-№1.- S. 51-67.
11. Gruzoobig morskih portiv Ukrainy [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://ccb.at.ua/publ/analitika/gruzooborot_morskikh_torgovykh_portov_ukrainy

Рецензент: Ковальов А.І., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету

8.08.2016

**АДАПТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ОПОДАТКУВАННЯ
ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ ДО ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРАКТИКИ**

У статті розглянуто податок на прибуток підприємств в Україні як фіскальний та регулюючий інструмент податкової системи. Доведено недостатню фіскальну ефективність податку на прибуток. Виявлено, що регулюючий потенціал податку на прибуток в Україні використовується не повною мірою. Розглянуто досвід зарубіжних країн у сфері прибуткового оподаткування підприємств та можливості його запровадження у вітчизняну податкову практику. Визначено основні ставки податку на прибуток у країнах світу. Встановлено, що регулюючий потенціал податку на прибуток проявляється у оптимізації податкових ставок, наданні пільг, через механізм податкового кредиту. На основі проведеного дослідження зарубіжного досвіду запропоновано шляхи реформування вітчизняної податкової системи через встановлення диверсифікованих ставок податку на прибуток, знижених ставок для малих підприємств, запровадження фіксованого мінімального податку, встановленні податкових пільг, широкого застосування методу прискореної амортизації та інвестиційного податкового кредиту.

Ключові слова: податок на прибуток підприємств, зарубіжний досвід, механізм оподаткування прибутку, регулюючий потенціал, фіскальна ефективність.

Хомутенко Алла, Бзова Юлія

**АДАПТАЦИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ
ПРИБЫЛИ ПРЕДПРИЯТИЙ К ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРАКТИКЕ**

В статье рассмотрен налог на прибыль предприятий в Украине как фискальный и регулирующий инструмент налоговой системы. Доказано недостаточную фискальную эффективность налога на

прибыль. Выявлено, что регулирующий потенциал налога на прибыль в Украине используется не в полной мере. Рассмотрен опыт зарубежных стран в сфере налогообложения прибыли предприятий и возможности его внедрения в отечественную налоговую практику. Рассмотрены основные ставки налога на прибыль в странах мира. Определено, что регулирующий потенциал налога на прибыль проявляется в оптимизации налоговых ставок, предоставлении льгот, через механизм налогового кредита. На основе зарубежного опыта предложены пути реформирования отечественной налоговой системы путем установления диверсифицированных ставок налога на прибыль, пониженных ставок для малых предприятий, внедрения фиксированного минимального налога, установлении налоговых льгот, широкого применения метода ускоренной амортизации и инвестиционного налогового кредита.

Ключевые слова: налог на прибыль предприятий, зарубежный опыт, механизм налогообложения прибыли, регулирующий потенциал, фискальная эффективность.

Khomutenko Alla, Bzova Alla, Julia

ADAPTATION THE FOREIGN EXPERIENCE OF CORPORATE INCOME TAXATION TO DOMESTIC PRACTICE

The article deals with the income tax in Ukraine as fiscal and regulatory tools of the tax system. Insufficient effectiveness of fiscal income tax has been proved. The insufficient of regulatory capacity of the profit tax has been revealed. The experience of foreign countries in the field of corporate income taxation and the possibility of its implementation in the domestic tax practice were considered. The basic rate of income tax were considered. Determined, that regulating potential income tax shown in optimizing tax rates, benefits, through the mechanism of tax credit. Based on foreign experience suggested ways reforming the national tax system by establishing diversified income tax rates, reduced rates for small businesses, the introduction of a fixed minimum tax, the establishment of tax benefits and wide application of the method of accelerated depreciation and investment tax credit.

Keywords: corporate income tax, foreign experience, the

mechanism of profit taxation, regulatory capacity, fiscal efficiency

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних економічних реаліях України питання застосування ефективного механізму оподаткування прибутку підприємств постає надзвичайно гостро, адже податок на прибуток підприємств може використовуватися і як дієвий інструмент збалансованого динамічного економічного зростання на засадах інноваційного розвитку і як надійне джерело доходів державного бюджету. Складні політичні та економічні умови, нестабільність та складність вітчизняного законодавства, значний податковий тягар на бізнес актуалізують необхідність дослідження зарубіжного досвіду оподаткування прибутку підприємств з метою пошуку оптимальних для нашої країни напрямів удосконалення порядку стягнення та адміністрування податку на прибуток підприємств.

Аналіз наукових публікацій з теми дослідження та виділення невирішених проблем. Проблематикою оподаткування прибутку підприємств займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Вагомий внесок у становлення теоретичних основ оподаткування прибутку підприємств зробили: Л. Вальрас, У. Джевонс, А. Маршал, Д. Рікардо, А. Сміт. Серед вітчизняних вчених-економістів слід відзначити праці О. Василика, В. Вишневського, Н. Дороша, А. Крисоватого, О. Рудь та ін. Віддаючи належне науковому доробку вказаних вчених, зауважимо, що в даний час в Україні ще не сформована адекватна сучасним потребам суспільства та відповідна світовим стандартам модель оподаткування прибутку підприємств.

Метою статті є дослідження світового досвіду оподаткування прибутку підприємств та можливостей його застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. У розвинутих зарубіжних країнах податок на прибуток підприємств активно використовується як регулятор соціально-економічних відносин, який дозволяє здійснювати вплив на обсяги виробництва, конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, інвестиційний клімат та економіку країни в цілому. Водночас, вітчизняний досвід оподаткування прибутку підприємств демонструє, в основному, фокусування на фіскальній ефективності податку на прибуток, а не на його регулюючому потенціалі. Так, в нашій країні податок на прибуток підприємств

(ППП) у структурі доходів державного бюджету займає друге місце після податку на додану вартість (ПДВ) (рис. 1) з питомою вагою в межах 15-17%. Для порівняння: у США податок на прибуток в доходах федерального бюджету займає третє місце з питомою вагою в межах до 11%, а на рівні штатів взагалі шосте з питомою вагою до 4% [1].

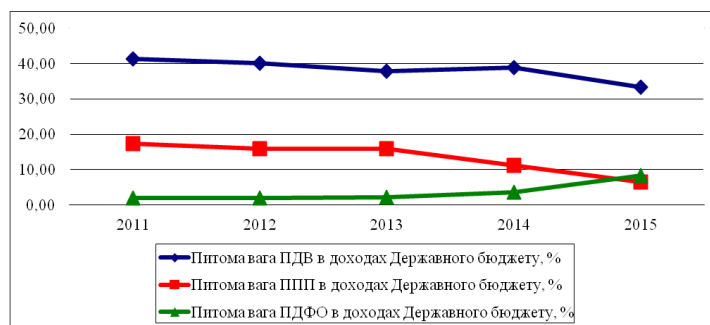

Рис. 1. Динаміка питомої ваги основних бюджетоутворюючих податків у доходах Державного бюджету України (складено автором за даними [2])

Водночас, варто зауважити, що з 2013 р. просліджується тенденція до зниження надходжень податку на прибуток до Державного бюджету України, і, як наслідок – вже у 2015 р. такий податок посів третє місце, поступившись ще й податку на доходи фізичних осіб (ПДФО). Тому, вважаємо, що податок на прибуток підприємств України має недостатньо високий рівень фіскальної ефективності, що, на нашу думку, пов'язано зі збитковістю підприємств, тіньовою економікою, податковим тягарем на підприємства та прогалинами в законодавстві.

Слід зазначити, що податок на прибуток підприємств в Україні схожий із податком на прибуток корпорацій у зарубіжних країнах. Питома вага корпоративного податку в доходах бюджетів зарубіжних країн різна: в США коливається від 8% до 11% [1], в Росії – від 3% до 4% [3], до 5,5% у Франції та Німеччині, до 11% у Великобританії [4].

Незважаючи на те, що у зарубіжних країнах питома вага податку на прибуток у структурі доходів бюджету є меншою у порівнянні з Україною, він виконує важливу регулюючу роль. Про це свідчать, зокрема, нормативно встановлені цілі використання надходжень від цього податку (табл. 1). Натомість, в Україні нормативно не встановлені напрямки спрямування надходжень податку на прибуток, як це має місце закордоном.

Таблиця 1

Спрямування надходжень корпоративного податку у зарубіжних країнах [5]

Країна	Спрямування
Німеччина, Іспанія, Греція, Ірландія, Канада	Стимулювання інвестицій
Бельгія, Люксембург, Англія, Франція, Таїланд, Туркменістан	Розвиток малого бізнесу
Португалія, Італія, Китай, Білорусія	Розвиток депресивних територій
Німеччина, Японія, Росія	Вирівнювання бюджетів різного рівня

Регулюючу функцію податку на прибуток використовують шляхом застосування такого інструмента як податкова ставка. Як відомо, в Україні використовується основна ставка податку на прибуток, яка становить 18%. Для порівняння розглянемо ставки податку на прибуток підприємств у деяких країнах світу (табл. 2).

Таблиця 2

Основні ставки податку на прибуток у деяких зарубіжних країнах за період 2010-2016 рр., % [6]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8
Албанія	10	10	10	10	15	15	15
Австралія	30	30	30	30	30	30	30
Австрія	25	25	25	25	25	25	25
Білорусія	24	24	18	18	18	18	18
Бельгія	33,99	33,99	33,99	33,99	33,99	33,99	33,99
Болгарія	10	10	10	10	10	10	10
Великобританія	28	26	24	23	21	20	20
Ірландія	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Канада	31	28	26	26	26,5	26,5	26,5
Кіпр	10	10	10	12,5	12,5	12,5	12,5
Об'єднані Арабські Емірати	55	55	55	55	55	55	55
Польща	19	19	19	19	19	19	19
Росія	20	20	20	20	20	20	20
Румунія	16	16	16	16	16	16	16
Україна	25	25	21	19	18	18	18
Франція	33,33	33,33	33,33	33,33	33,33	33,33	33,33
Швейцарія	18,75	18,31	18,06	18,01	17,92	17,92	17,92

З табл. 2 видно, що ставки податку на прибуток у зарубіжних країнах варіюються у межах від 10% до 33,99%. Це обумовлено цілями та напрямками податкової політики, яка реалізується у цих країнах. Зазначимо, за період з 2010 по 2016 рр. найвища ставка податку на прибуток була у Об'єднаних Арабських Еміратах – 55%, найнижча у Болгарії – 10%. Відмітимо, що у значній частині країн світу ставка податку на прибуток за період дослідження була стабільною, наприклад у Австралії, Австрії, Польщі, Росії. В Україні ж ставка податку на прибуток за період 2010-2016 рр. знизилась з 25% до 18%, що відповідає загальносвітовим тенденціям та пов'язано з євроінтеграційними процесами, які відбуваються в країні. Проте, зниження ставки податку в нашій державі не спричинило значного зменшення податкового навантаження на підприємства (рис.2) та не сприяло зменшенню обсягів тіньової економіки (рис.3)

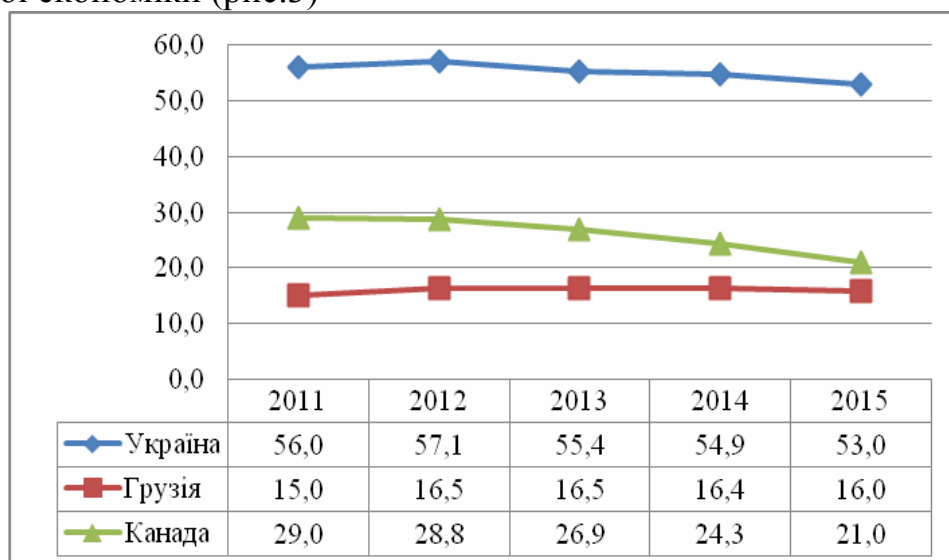

Рис. 2. Рівень податкового навантаження на підприємства в Україні та деяких країнах світу за даними групи Світового Банку “Doing business”, % (складено автором за даними [7])

Як бачимо, податковий тягар в Україні у порівнянні з Грузією та Канадою занадто високий. Навіть незначне зниження на 3% не змінює загальної картини.

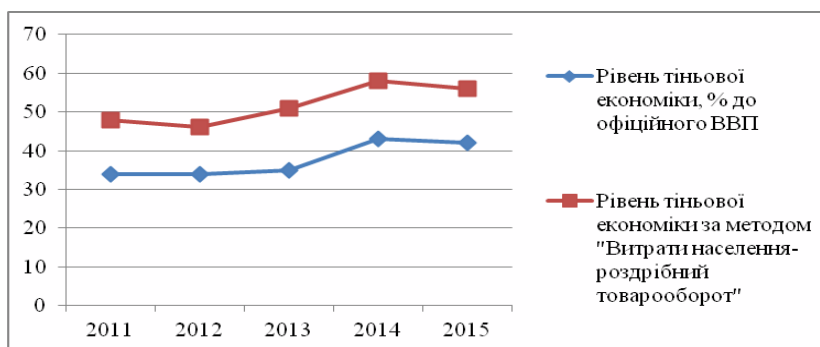

Рис. 3. Рівень тіньової економіки України, % (складено автором за даними [8])

Міжнародний центр перспективних досліджень наголошує на тому, що одним з чинників тінізації економіки нашої країни є неефективне адміністрування податків, а саме податку на прибуток підприємств. Іншою важливою причиною залишається відсутність ефективних механізмів покарання за недотримання податкового законодавства, що створює додаткові стимули до мінімізації та ухилення від сплати податку на прибуток [9].

На думку А.М. Андрушка і Д.С. Тарасюка, однією з основних причин тінізації економіки є високі податки та надзвичайно складна система їх нарахування: адміністративні перешкоди часто створюють додатковий тягар для платників податків і призводять до схем ухилення від звітності (включаючи корупцію). У платників податку часто складається враження, що сплачені гроші несправедливо та неефективно витрачаються державою, що провокує можливість ухилення від сплати податків [10].

З метою дослідження світового досвіду оподаткування прибутку підприємств та можливостей його застосування в Україні розглянемо детальніше досвід деяких зарубіжних країн у корпоративному оподаткуванні.

Оскільки США є однією з найрозвиненіших країн світу, то вважаємо за доцільне почати дослідження механізму прибуткового

оподаткування в зарубіжних країнах саме з цієї країни. Так, у США податок на прибуток корпорацій, який за період з 2010 по 2016 рр. складав близько 10% доходів федерального бюджету [11], заснований на шкалі прогресивних ставок (табл. 3). Така прогресивна шкала ставок податку сприяє розширенню виробництва, підвищенню зайнятості населення, розвитку інновацій, припливу інвестиції тощо.

Таблиця 3

Ставки корпоративного податку в США [12]

Річний оподатковуваний прибуток, дол.	Ставка податку, %
менше 50 000	15
50 000 – 75 000	25
75 000 – 100 000	34
100 000 – 335 000	39
335 000 – 10 000 000	34
10 000 000 – 15 000 000	35
15 000 000 – 18 333 333	38
більше 18 333 333	35

Як бачимо з табл. 3, особливість американського корпоративного податку полягає у тому, що найвища за прогресивною шкалою ставка у розмірі 39% знаходиться посередині шкали оподаткованого прибутку. Крім того, з метою розвитку сектору малого бізнесу застосовуються знижені ставки – 15% і 25%.

Наступним за обсягом ВВП у світі є Китай. Саме тому надзвичайно важливо дослідити механізм корпоративного оподаткування у даній країні. Так, у Китаї основна ставка корпоративного податку становить 25%. Проте, існують й більш низькі ставки податку для окремих галузей/секторів промисловості (табл.4).

Таблиця 4

Пільгові ставки корпоративного податку в Китаї [14]

Ставка податку, %	Галузь/сектор промисловості
20	Малі комерційні підприємства. При цьому, якщо річний оподатковуваний дохід становить менше 300000 юанів, ставка податку на прибуток буде знижена до 10% в період з 1 січня 2015 року по 31 грудня 2017 року.
15	- Високотехнологічні підприємства; - Виробничі підприємства інтегральних схем із загальним обсягом інвестицій понад 8 млрд. юанів, або які виробляють інтегральні схеми з шириною менше 0,25 мікрона;

Слід зазначити, що право на пільгові ставки корпоративного податку у Китаї мають лише ті підприємства, які відповідають певним вимогам, а саме:

- використовують високі технології, займаються переробкою відходів;
- є новоствореними компаніями, розташованим в конфліктних, бідних та інших подібних місцевостях та такими, що надають соціально значущі послуги (послуги з працевлаштування населення);
- є підприємствами, які страждають від стихійних лих;
- є державними благодійними організаціями, міськими підприємствами, державним сільськогосподарським підприємствам і т.д. [15].

Цікавим для вітчизняної практики, на нашу думку, є досвід Словаччини. Словаччина – країна, яка мала слабку економіку (дефіцит платіжного балансу сягав 9%, дефіцит державних фінансів – 6%) та корупцію (підприємства приватизувалися переважно на користь пов'язаних з урядом підприємців). Однак вчасно проведені ефективні реформи вивели економіку країни з кризи і сьогодні Словаччина є досить розвиненою країною із стабільною економікою. Так, після розпаду Чехословаччини у 1993 р. Словаччині пророкували економічну кризу. Податкова система, успадкована з комуністичних часів була замінена на стандартну європейську систему – запровадили ПДВ, акцизи, податки на нерухомість, прибуток підприємств та доходи громадян. Проте, уряд країни вчасно зрозумів, що високі податки будуть занадто обтяжливими для економічного та соціального розвитку країни. Саме тому, у 2004 р. була проведена податкова реформа, яка була заснована на таких ключових елементах:

- встановлений єдиний розмір прибуткового податку для фізичних та юридичних осіб незалежно від їх доходу: 19%. (до цього прибутковий податок для фізичних осіб включав п'ять різних ставок від 10 до 38%, а прибутковий податок для юридичних осіб складав 25%);
- встановлено ставку ПДВ у розмірі 19% (до реформи – 14% і 20 %);

- ліквідовано низку податків: на спадщину, операції з нерухомістю та ін.;

- скасовано майже всіх винятків, спеціальні ставки і режими.

З одного боку, в результаті реформи знизилася ставка податку для найбагатших – з 38% до 19%, а для малозабезпеченої групи податок, навпаки, зріс – з 10% до 19%. З іншого боку, завдяки збільшенню розміру неоподаткованого доходу в 2,5 рази, ефективна ставка податку зменшилася для найбідніших, залишаючись прогресивною: найбідніші – не платять нічого, багаті – платять за ставкою 19%. Таким чином, податкова реформа Словаччини вивела економіку країни з кризи, спростила податкову систему, а також привернула іноземних інвесторів не тільки завдяки низьким ставкам і простоті нової системи, а й найнижчому у ЄС податку на капітал через зниження податку на дивіденди [16].

Слід зазначити, що у зарубіжних країнах амортизаційна політика, як дієвий інструмент регулювання економічних процесів, активно використовується з метою впливу на розвиток окремих сфер господарювання та розміру бізнесу. Наприклад, у Німеччині для суб'єктів малого та середнього бізнесу збільшено норму амортизаційних відрахувань для рухомих основних фондів, розширено сферу застосування спеціального порядку нарахування податкової амортизації та введено 20-відсоткове списання вартості майна в перший рік його експлуатації, що дозволяє протягом першого року списати до 45% вартості основних фондів [17]. Це сприяє залученню інвестицій для оновлення і розвитку виробництва.

Амортизація у провідних зарубіжних країнах, таких як: США, Японія, деяких країнах Західної Європи та промислово розвинених країнах Східної Азії, передбачає відшкодування зношених основних засобів через накопичення амортизаційних відрахувань на спеціальному рахунку у фінансово-кредитній установі. Такий фонд амортизаційних відрахувань є реальним грошовим фондом відновлення та фондом капітальних інвестицій для модернізації зношених основних засобів та нематеріальних активів. Тому для прискореного накопичення амортизаційних відрахувань широко використовується метод прискореної амортизації [18, с. 304]. Наприклад, в Австрії було впроваджено прискорену амортизацію в

розмірі 30% на рік, що дозволило отримати інвестиції за 2009-2010 роки на суму 700 млн. євро [17]. У Німеччині прискорена амортизація дає змогу в перший рік придбання обладнання списувати до 50% його вартості, а в перші три роки – до 80% [13], що дозволяє швидко накопичити капітал для оновлення морально застарілих основних фондів і перейти на обладнання, що мінімально шкодить навколишньому середовищу.

Позитивний досвід застосування регулюючого потенціалу податку на прибуток має Канада. Так, у цій країні ставка корпоративного податку складає 26,5% та включає в себе федеральний податок – 15% та провінційний – 11,5% [6]. Відмітимо, що у Канаді широко застосовується практика різноманітних пільг. Наприклад податковий кредит застосовується для компаній аерокосмічної, фармацевтичної, комп'ютерної та телекомунікаційної галузей. Це сприяє залученню іноземних інвестицій, стимулює розвиток науково-технічного прогресу та розвиток економіки в цілому [17].

Ще однією особливістю корпоративного оподаткування зарубіжних країн є сплата мінімального корпоративного податку. Наприклад, в Австрії передбачається сплата в обов'язковому порядку мінімального корпоративного податку незалежно від результатів діяльності платника: для компаній з обмеженою відповідальністю – 437,5 євро, акціонерних товариств – 875 євро за кожного минулий квартал або 1750 і 3500 євро в рік відповідно. Для новостворених компаній розмір мінімального корпоративного податку протягом першого року роботи знижений до 273 євро за квартал, або 1092 євро в рік. У разі отримання компанією збитку сплата мінімального корпоративного податку переноситься на майбутнє, до отримання прибутку [17]. У США справляється альтернативний мінімальний податок (АМП) з метою запобігання заниженню платниками з високим рівнем доходів податкових зобов'язань шляхом зловживання пільгами, знижками і кредитами, передбаченими для податку на прибуток корпорацій (тобто легалізованого ухилення від податків). Якщо АМП, нарахований на дохід корпорації, перевищує суми звичайних зобов'язань по корпоративному податку, то платник має сплатити саме альтернативний податок за ставкою 20%. Альтернативний мінімальний податок використовується як примус для тих, хто має право на численні пільги, платити хоч що-небудь [11].

Ще одним інструментом регулювання діяльності підприємств, який активно використовується у зарубіжних країнах, є інвестиційний податковий кредит (далі – ІПК). На сьогодні ІПК набув широкого розповсюдження у Великобританії, Франції, Італії, США, Канаді та ряді інших країн. ІПК представляє собою відстрочку сплати податку на прибуток, що надається суб'єкту підприємницької діяльності на визначений термін з метою збільшення його фінансових ресурсів для здійснення інноваційних програм, з наступною компенсацією відстрочених сум у вигляді додаткових надходжень податку через загальне зростання прибутку, яке буде отримане внаслідок реалізації інноваційних програм [19].

У зарубіжних країнах застосування ІПК посприяло швидкому оновленню матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання, переозброєнню виробництва та модернізації потужностей. Так, у Великобританії підприємствам дозволено використовувати близько 10 % корпоративного податку на інвестиції, що визначені законом. В Італії ІПК широко використовується для стимулювання розвитку південних регіонів. У Франції він використовується для стимулювання створення нових підприємств, у тому числі і для прискорення розвитку економічно відсталих регіонів. Крім того, у Франції компанії по видобутку нафти і природного газу мають право на знижку на виснаження надр у розмірі 23,5 % продаж, або 50 % чистого доходу; компанії з добутку твердих мінералів – 15 %, або 50% відповідно. Знижка визначена вимогою реінвестувати отримані засоби в ті ж самі галузі протягом 2 років (нафта і газ) або 5 років (тверді мінерали) [20].

Досвід зарубіжних країн свідчить про можливість використання широкої податкової бази для нарахування ІПК (рис.4).

Варто також зазначити, що в деяких зарубіжних країнах для нарахування ІПК можуть бути використані декілька баз, але встановлюються обмеження на загальну суму ІПК, що надається. Прикладом може служити Іспанія: базами для нарахування ІПК є витрати, спрямовані на інноваційну діяльність та річна сума інвестицій в капітальні активи.

У США, Японії та Франції ІПК залежить від приросту витрат на науково-дослідницьку діяльність по закінченні визначеного часового періоду. У такій схемі надання ІПК є свої переваги та недоліки, а також певні обмеження у застосуванні. Перевагою є надання значних пільг інноваційно активним суб'єктам господарювання, недоліком – відсутність однозначного вирішення

проблеми вибору рівня витрат щодо якого визначається приріст інноваційних витрат і, як наслідок, ускладнення адміністрування податку на прибуток. Обмеженням у застосуванні є те, що внаслідок спаду ділової активності в країні може скластися ситуація, коли суб'єкт господарювання не зможе чи не захоче збільшувати витрати на інноваційну діяльність і таким чином стимулюючі можливості цього виду ІПК можуть бути вичерпані.

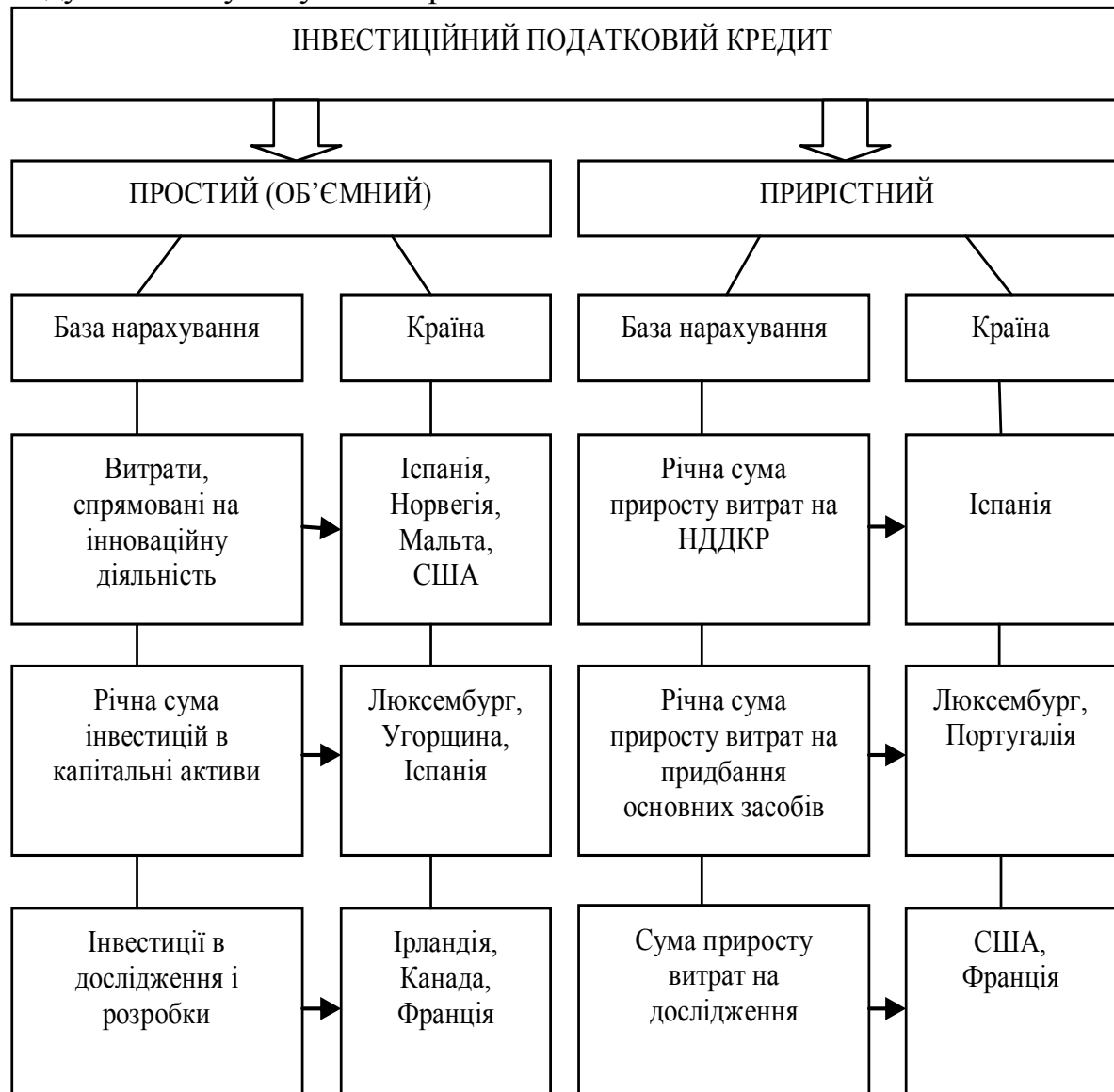

Рис. 4. База для нарахування інвестиційного податкового кредиту в різних країнах світу [21, с. 364]

У Канаді та Нідерландах величина податкового кредиту

пропорційна збільшенню загальної суми витрат на НДДКР. Перевагою даної схеми надання ІПК є легкість її застосування як податковими органами, так і суб'єктами інноваційної діяльності. До недоліків такого порядку можна віднести: відсутність з боку суб'єктів господарювання гарантій того, що вивільнені кошти будуть використовуватись за цільовим призначенням – на розвиток інноваційної діяльності.

Слід також зауважити, що у багатьох країнах, наприклад США, Канаді та Японії можуть одночасно застосовуватись обидві схеми надання ІПК. В середньому за кордоном ІПК складає 20% від суми приросту витрат на НДДКР та є істотним джерелом їх збільшення [21, с. 364].

Висновки і пропозиції. На основі проведеного аналізу практики справляння податку на прибуток підприємств в Україні та розглянутого досвіду зарубіжних країн у корпоративному оподаткуванні можна стверджувати, що механізм оподаткування прибутку підприємств в нашій країні потребує вдосконалення з метою підвищення регулюючої ролі цього податку. Оскільки в Україні податок на прибуток підприємств спрямований лише на досягнення фіскальної достатності Державного бюджету, цілком зрозумілим є той факт, що вітчизняні підприємства зацікавлені в мінімізації прибутку з метою зменшення податкового тягаря, або взагалі обирають шлях до тіньової економіки, що ще більше поглиблює кризу. У цьому контексті при проведенні податкових реформ в Україні слід зважати на те, що податок на прибуток підприємств виступає не лише фіскальним інструментом, а й має значний регулюючий потенціал, сприяючи інноваційному розвитку та економічному зростанню.

За результатами проведеного дослідження зарубіжного досвіду оподаткування прибутку підприємств вважаємо за доцільне запропонувати наступні заходи реформування податкової системи України:

- впровадити прогресивні ставки податку на прибуток підприємств на кшталт таких, які діють у США. Це стимулювало б українські підприємства до отримання більшого прибутку, адже в їхньому розпорядженні залишатиметься більше вільних коштів, які можливо було б використати на розширення виробництва, переоснащення матеріально-технічної бази, запровадження новітніх

технологій;

- встановити знижені ставки податку на прибуток підприємств для сектору малого бізнесу, адже це найбільш динамічний елемент приватного підприємництва, що відіграє значну роль в створенні інновацій, розширенні виробництва та зростанні зайнятості;

- розширити можливості застосування методу прискореної амортизації шляхом встановлення оптимальної норми амортизації та створення спеціальних фондів амортизаційних відрахувань як у США, Японії, Австрії, Німеччині, що дозволить швидко накопичити капітал для оновлення застарілої техніки, перейти на обладнання, що мінімально шкодить навколишньому середовищу та залучити інвестиції для оновлення і розвитку виробництва;

- запровадити податкові пільги як в Канаді та Китаї для компаній, що належать до пріоритетних галузей розвитку економіки України: агропромислового комплексу, машинобудівного комплексу, переробній промисловості тощо [22], що буде сприяти залученню іноземних інвестицій, стимулювати розвиток науково-технічного прогресу та розвиток економіки в цілому;

- встановити фіксований мінімальний корпоративний податок як в Австрії та США незалежно від результату діяльності та кількості пільг підприємств, що дозволить посилити фіскальну ефективність податку на прибуток;

- запровадити інвестиційний податковий кредит, що дозволить підприємствам вкладати кошти в нове виробництво, а це в свою чергу, сприятиме появі нових робочих місць та економічному зростанню.

Реалізація запропонованих заходів посилення фіскальної та регулюючої ролі податку на прибуток підприємств України, на наше глибоке переконання, сприятиме зміцненню та вдосконаленню чинної системи оподаткування, що дозволить зменшити податковий тиск на суб'єктів господарювання та призведе до підвищення індекса конкурентоспроможності нашої країни.

Література

1. United States Federal State and Local Government Revenue [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usgovernmentrevenue.com/>

2. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби

України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>.

3. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів Російської Федерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.ru/ru/statistics/fedbud/index.php>

4. Сторожук О.В., Панура Ю.В. Податок на прибуток підприємств: вітчизняний та зарубіжний досвід [Електронний ресурс]: Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). - 2013. - № 3. - С. 191-196. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2013_3_28

5. Шумський Р. В. Зарубіжний досвід побудови системи прибуткового оподаткування юридичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=33570>

6. KPMG. Corporate tax rates table [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online/corporate-tax-rates-table.html>

7. Офіційний веб-сайт проекту “Doing business” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/>

8. Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>

9. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання [Електронний ресурс]: Міжнародний центр перспективних досліджень. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf

10. Дивеев-Кириленко О.Р. Тіньова економіка та її вплив на розвиток малого і середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс]: Інноваційна економіка. – 2013. – №3(41). – С. 16-20. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/inek/2013_3/16.pdf

11. Асоціація платників податків України. Податкова система США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.appu.org.ua/main2/shkola_platnyka_podatkiv/vse_pro_podatki/za_rybizhnyu_dosvid/USA.html

12. PWC. United States. Corporate – Taxes on corporate income [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://taxsummaries.pwc.com/uk/taxsummaries/wwts.nsf/ID/United-States-Corporate-Taxes-on-corporate-income>

13. Якимова А.М., Прищепя О.В. Вітчизняний та зарубіжний досвід справляння податку на прибуток підприємств [Електронний ресурс]: Економіка і регіон. – 2012. – № 3. – С. 211-215. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2012_3_41
14. PWC. China. Corporate – Taxes on corporate income [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://taxsummaries.pwc.com/uk/taxsummaries/wwts.nsf/ID/Peoples-Republic-of-China-Corporate-Taxes-on-corporate-income>
15. Офіційний веб-сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/dosvid-modernizachii-krain-svity/kutai/>
16. Коридори влади. Лобіювання і Government Relations в Україні. Словацькі реформи – чудовий посібник для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kuluar.com.ua/2015/02/09/slovatski-reformy-vidminnyj-posibnyk-dlya-ukrajiny/>
17. Васильєва І.В. Адаптація зарубіжного досвіду в Україні прибуткового оподаткування підприємств [Електронний ресурс]: Збірник студентських та наукових праць – 2013. – №2. – С. 304-312. – Режим доступу: [http://oneu.edu.ua/pages/cath/finans/files/stud_sbornik_2\(2013\).pdf](http://oneu.edu.ua/pages/cath/finans/files/stud_sbornik_2(2013).pdf)
18. Ширяєва С. В., Толчанова З. О., Валіуліна З. В. Зарубіжний досвід податкового стимулювання для забезпечення технологічного оновлення підприємств пасажирського автомобільного транспорту [Електронний ресурс]: Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2012. – Вип. 10. – С. 302-307. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2012_10_55
19. Банки України. Словник економічних термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank-ua.com/glossary/term/>
20. Коваленко Н. В. Інвестиційний податковий кредит як інструмент фінансування діяльності промислових підприємств / Н. В. Коваленко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2011. – №3(54). – С. 106-111.
21. Марченко О. І., Мельничук Г.С. Інвестиційний податковий кредит як стимул до нарощування випуску інноваційної продукції в

Україні [Електронний ресурс]: Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2013. – № 1. – С. 362-366. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2013_1_87

22. Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки: Розпорядження Кабінету міністрів України від 14 серпня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80>

1. United States Federal State and Local Government Revenue (2016), available at: <http://www.usgovernmentrevenue.com/>

2. The official website of the State Treasury Service of Ukraine (2016), available at: <http://www.treasury.gov.ua>.

3. The official website of the Ministry of Finance of Russian Federation (2016), available at: <http://minfin.ru/ru/statistics/fedbud/index.php>

4. Storozhuk O.V. and Panura Yu.V. (2013), “Corporate income tax : domestic and foreign experience”, *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu derzhavnoi podatkovoї sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo)*, [Online], vol. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2013_3_28

5. Shums'kyj R. V. (2012), “Zarubizhnyj dosvid pobudovy systemy prybutkovoho opodatkuvannia iurydychnykh osib”, available at: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=33570>

6. KPMG (2016), “Corporate tax rates table”, available at: <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online/corporate-tax-rates-table.html>

7. The official website of the project “Doing business” (2016), available at: <http://www.doingbusiness.org/>

8. The official website of the Ministry of economic development and trade of Ukraine (2016), available at: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>

9. International Centre for Policy Studies (2016), “The shadow economy in Ukraine: Causes and Cures”, available at: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf

10. Dyveiev-Kyrylenko O.R. (2013), “The shadow economy and its impact on small and medium business in Ukraine”, *Innovatsijna*

ekonomika, [Online], vol. 3, no. 41, available at:
http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/inek/2013_3/16.pdf

11. The Association of Taxpayers of Ukraine (2005), “The USA Tax System”, available at:
http://www.appu.org.ua/main2/shkola_platnyka_podatkiv/vse_pro_podatki/za_rybizhnuy_dosvid/USA.html

12. PWC (2016), “United States. Corporate – Taxes on corporate income”, available at:
<http://taxsummaries.pwc.com/uk/taxsummaries/wwts.nsf/ID/United-States-Corporate-Taxes-on-corporate-income>

13. Yakymova A.M. and Pryschepa O.V. (2012), “Domestic and foreign experience of collecting corporate income tax”, *Ekonomika i rehion*, [Online], vol. 3, no. 34, available at:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2012_3_41

14. PWC (2016), “China. Corporate – Taxes on corporate income”, available at:
<http://taxsummaries.pwc.com/uk/taxsummaries/wwts.nsf/ID/Peoples-Republic-of-China-Corporate-Taxes-on-corporate-income>

15. The official website of the State Fiscal Service of Ukraine (2016), available at:
<http://sfs.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/dosvid-modernizachii-krain-svity/kutai/>

16. Korydory vlady. Lobiiuvannia i Government Relations v Ukraini. Slovats'ki reformy – chudovyj posibnyk dlia Ukrainy (2015), available at:
<http://www.kuluar.com.ua/2015/02/09/slovatski-reformy-vidminnyj-posibnyk-dlya-ukrajiny/>

17. Vasyliieva I.V. (2013), “Adaptatsiia zarubizhnoho dosvidu v Ukraini prybutkovoho opodatkuvannia pidpriemstv”, *Zbirnyk students'kykh ta naukovykh prats'*, [Online], vol. 2, available at:
[http://oneu.edu.ua/pages/cath/finans/files/stud_sbornik_2\(2013\).pdf](http://oneu.edu.ua/pages/cath/finans/files/stud_sbornik_2(2013).pdf)

18. Shyriaieva S.V., Tolchanova Z.A., Valiullina Z.V. (2012), “Foreign experience of tax incentives for technological renovation of passenger automobiles enterprises”, *Management of project, systems analysis and logistics*, [Online], vol. 10, available at:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2012_10_55

19. Banks of Ukraine (2016), “Dictionary of economic terms”, available at: <http://bank-ua.com/glossary/term/>

20. Kovalenko N. V. (2011), "The investment tax credit as a tool for financing industrial activities", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)*, vol. 3, no. 54, pp. 106-111.

21. Marchenko O.I. and Mel'nychuk H.S. (2013), "Investment tax credits as an incentive to increase production of innovative products in Ukraine", *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky*, vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2013_1_87

22. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine" On the list of priority economic sectors"", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80>

Рецензент: Волохова І.С., д.е.н., професор кафедри фінансів Одеського національного економічного університету

23.08.2016

УДК 336.226.32

Хомутенко Алла, Сало Катерина

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА РОЛЬ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Стаття присвячена оцінці фінансового та регулюючого ефектів акцизного оподаткування на прикладі акцизного податку з тютюнових виробів. Проаналізовано погляди науковців щодо функцій акцизного податку. Узагальнено та згруповано підходи щодо визначення функцій податку. Визначено ключові функції акцизного податку. На прикладі акцизу з тютюнових виробів проаналізовано реалізацію цих функцій в Україні. Здійснено моніторинг надходжень акцизного податку з тютюнових виробів та визначено їх частку у податкових надходженнях Державного бюджету України. Наведено фактори, які сприяли збільшенню надходжень акцизного податку. Побудовано модель залежності між кількістю курців та надходженнями акцизного

податку в Україні. Зроблено прогноз обсягу надходжень податку та кількості курців на основі фактичних даних за 2008-2015 роки. Визначено проблеми національної економіки, що перешкоджають реформуванню акцизного оподаткування.

Ключові слова: акцизний податок, фінансова функція, регулююча функція, тютюнові вироби, податкові надходження.

Хомутенко Алла, Сало Катерина

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ РОЛЬ АКЦИЗНОГО НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

Статья посвящена оценке фискального и регулирующего эффектов акцизного налогообложения на примере акцизного налога с табачных изделий. Проанализированы взгляды ученых относительно функций акцизного налога. Обобщены и сгруппированы подходы к определению функций налога. Определены ключевые функции акцизного налога. На примере акциза с табачных изделий проанализировано реализацию этих функций в Украине. Осуществлен мониторинг поступлений акцизного налога с табачных изделий и определена их доля в налоговых поступлениях Государственного бюджета Украины. Приведены факторы, которые способствовали увеличению поступлений акцизного налога. Построена модель зависимости между количеством курительных изделий и поступлениями акцизного налога в Украине. Сделан прогноз объема поступлений налога и количества курительных изделий на основе фактических данных за 2008-2015 годы. Определены проблемы национальной экономики, препятствующие реформированию акцизного налогообложения.

Ключевые слова: акцизный налог, фискальная функция, регулирующая функция, табачные изделия, налоговые поступления.

Khomutenko Alla, Salo Kateryna

SOCIO-ECONOMIC ROLE OF EXCISE TAXATION

The article is devoted to assessing the fiscal and regulatory effects of excise taxation on example of the excise tax on tobacco products. The

analysis of the views of scientists on the functions of the excise tax was made. The approaches in determining the functions of the tax were overviewed and grouped. The key functions of excise tax were determined. Realization of these functions on example of the excise tax on tobacco products in Ukraine was analyzed. Monitoring revenues from the excise tax on tobacco products was done and their share in the tax revenues of the State Budget of Ukraine was determined. Factors that contributed to increasing revenues from the excise tax were shown. The model of dependence between the number of smokers and revenues of excise tax in Ukraine was created. Forecast of tax revenues and the number of smokers based on actual data for 2008-2015 was made. The problems of the national economy hindering the reformation of the excise taxation were determined.

Keywords: excise tax, fiscal function, regulatory function, tobacco products, tax revenues.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Відчужені у вигляді податків кошти фізичних та юридичних осіб виступають не лише джерелом фінансування органів публічної влади, а й являються потужним важелем економічної політики держави, виконують функції по регулюванню економічних процесів, забезпеченню соціальних гарантій. Саме це обумовлює необхідність дослідження сутності та ролі податків в економічній та соціальній системах держави.

Як відомо, економічна сутність податків проявляється через їх функції. У цьому контексті підходити до дослідження природи будь-якого податку необхідно з вивчення проявів його функціонального навантаження. Функції податків є похідними від функцій фінансів, однак масштаб їх реалізації значно вужчий. Більшість науковців сходяться на думці, що функції податків доцільно розділити на дві групи: основні, до яких відносять фіскальну, регулюючу і контрольну, та додаткові або ж підфункції, серед яких можна виокремити стимулюючу, розподільну, накопичувальну та інші залежно від погляду автора. Варто зазначити, що основні функції притаманні кожному податку і реалізуються в певних пропорціях, а додаткові можуть як бути, так і ні в механізмі окремого податку. Співвідношення між функціями визначається конкретними політичними та соціально-економічними умовами етапу розвитку держави.

Історично склались дві форми податків: прямі та непрямі. Для перших характерним є стягнення в результаті придбання та накопичення матеріальних благ, які залежать від доходу або майна. При цьому носієм податку та його платником є власник доходів або майна. Непрямі податки – це податки, що визначаються розміром споживання і не залежать від доходу чи майна платника. Непрямі податки включаються до ціни товару як надбавка, тобто сплачує їх кінцевий споживач. Одним із видів непрямих податків є акцизи, які діляться на універсальні та специфічні. В Україні до першої групи відносять податок на додану вартість, а до другої – акцизний податок. Акцизний податок посідає вагоме місце як у податковій, так і бюджетній системах нашої держави, оскільки через цей непрямий податок держава має можливість здійснювати перерозподіл фінансових ресурсів між різними суб'єктами: населенням, суб'єктами господарювання, резидентами і нерезидентами та ланками бюджетної і податкової систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Такі теоретики як: Коротун В. І., Бандурка О. М., Сушкова О. Є., Кучерявенко М. П., Юткіна Т. Ф., Тегетаєва О. Р. та широкий перелік інших видатних вітчизняних та зарубіжних дослідників [1-12] досить розгорнуто вивчали функції акцизного податку. Однак, зважаючи на високу цінність цих напрацювань, необхідно зауважити, що вчені не дійшли до єдиної думки щодо функцій акцизного податку та його ролі в економічній та соціальній системах держави. Крім цього, існуюча в Україні система акцизного оподаткування є доволі суперечливою як з погляду її реформування парламентарями, так і з точки зору громадян, які є кінцевими споживачами підакцизної продукції. З огляду на це, дане питання потребує подальших ретельних теоретичних досліджень у зазначеному напрямку.

Мета статті полягає в аналізі існуючих підходів до визначення функцій акцизного податку, а також у виявленні фіскального та регулюючого ефектів акцизного оподаткування на прикладі акцизного податку з тютюнових виробів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Існують різні погляди на функції акцизного податку серед українських та зарубіжних науковців. Думки вчених, що займалися науковою

роботою з дослідження даного питання, умовно можна згрупувати у три блоки (табл. 1).

Таблиця 1

Позиції вчених щодо функцій акцизного податку (згруповано за даними [1-12])

Група вчених	1 група	2 група	3 група
Погляди щодо функцій	Пропонують виважену реалізацію двох основних функцій: фіскальної та регулюючої	Виокремлюють, окрім двох основних, інші додаткові функції: соціальну, екологічну	Акцент робиться на регулюючу функцію
Представники	Бандурка О. М., Саленков А. В., Юткіна Т. Ф. та інші	Коротун В. І., Сушкова О. Є., Даценко Г. В.	Макаренко В. В., Покатаєва О. В., Кучерявенко М. П.

До першого блоку відносимо науковців, які зосереджують свою увагу на вивченні двох ключових функцій – фіскальної та регулюючої. Так, наприклад, Бандурка О. М., Понікаров В. Д., Попова С. М. вважають, що «акцизний податок втілює у собі як фіскальну функцію, поповнюючи бюджет, так і регулюючу, коригує попит та пропозицію на підакцизні товари» [1, с. 49].

Характеристика акцизного податку деталізується реалізацією цим податком традиційних для податків функцій, серед яких виділяють фіскальну й регулюючу – стверджує к.ю.н. Саленков А. В. До того ж, «акцизний податок досить специфічно поєднує у собі ці дві спрямованості податкового впливу на суспільне виробництво» [2, с. 370].

На думку дослідниці Тегетаєвої О. Р., акцизам притаманні дві функції: фіскальна та регулююча. При цьому, за її словами, вони виконують «двоюку роль» [3, с. 60]: являються одним із основних джерел доходів держави та способом регулювання співвідношення попиту та пропозиції через обмеження споживання певних груп

товарів, а також засобом вилучення надходів компаній, що видобувають мінеральну сировину та виробляють спирт і алкогольну продукцію.

Схожу думку мають і науковці Романовський М. В. [4] та Юткіна Т. Ф. [5]. Вони визнають лише дві податкові функції акцизів: фіскальну та регулюючу, вважаючи контрольну і стимулюючу – функціями держави в системі управління процесом оподаткування, які не мають стосунку до податку як економічної категорії. Ми розділяємо таку думку, вважаючи, що функція контролю повністю покладається на систему адміністрування податків.

Таким чином, з вищезазначеного видно, що перша група дослідників відштовхується від двох із трьох основоположних функцій податків – фіскальної та регулюючої.

Наступна група вчених пропонує досягти компромісу у реалізації фіскальної, регулюючої функцій акцизного податку та на власний погляд виокремлює різноманітні функції, які за своєю дією є похідними від регулюючої. Наприклад, к.е.н., с.н.с. Національного університету ДПС України Коротун В. І. акцентує увагу на одночасній реалізації чотирьох функцій акцизного податку: фіскальної, регулюючої, соціальної та екологічної [6, с. 100]. Вважаємо, що виділення екологічної функції є необов'язковим, оскільки її роль, за словами автора, виконує соціальна функція податку. Крім цього, видається малоімовірною одночасна рівномірна реалізація одразу чотирьох функцій акцизного податку, оскільки акцизний податок не є універсальним як, наприклад, податок на додану вартість, податок з продажу чи податок з обороту.

Дещо відмінну думку наводить к.е.н., доц. Сушкова О. Є.: «кожен з методів адміністрування виконує своє завдання з метою забезпечення ефективної реалізації фіскальної функції акцизного оподаткування та підвищення якості податкового контролю в цій сфері» [7, с. 202]. Автор робить акцент на здійсненні двох із трьох основних функцій податків – фіскальній та контрольній, не згадуючи при цьому регулюючу, яка, на думку більшості науковців-економістів, є визначальною функцією податків взагалі та акцизного податку зокрема.

За словами Даценко Г. В., акцизний податок виконує такі функції: фіскальну, регулюючу та соціальну. Автор у своєму

науковому дослідженні пропонує розглянути кожен з них більш детально: «фіскальна функція акцизного податку полягає в постійному наповненні державного бюджету та формуванні централізованих фінансових ресурсів для виконання державою своїх обов'язків. Її особливість полягає в тому, що вона забезпечує постійне та стабільне надходження коштів»; «регулювання сплати акцизного податку є досить важливим, оскільки акцизний податок нараховується на ті товари та послуги, що є популярними незалежно від фінансового стану країни, а тому дохід таких підприємств залишається відносно стабільним»; «соціальна функція акцизного податку є пов'язаною з регулюючою» [8, с. 95]. Науковець доходить до висновку, що виділена нею соціальна функція є близькою за своєю сутністю до регулюючої, тому її виокремлення, на нашу думку, не є доцільним.

Третя група дослідників акцентує увагу саме на регулюючій функції як унікальній, притаманній акцизному податку. Так, особливістю акцизного податку, на думку колективу кафедри правознавства ЛНУ ім. І. Франка, є яскраво виділена регулююча функція податку, яка передбачає коригування попиту і пропозиції при підвищенні ціни товару за рахунок включення до неї акцизу. Держава накопичує фінансові ресурси, одержані від сплати акцизного податку, та використовує їх на фінансування соціальних та інших необхідних державних програм [9]. Можна цілком погодитись з твердженням цього колективу дослідників, оскільки через регулюючу функцію держава має змогу як активно здійснювати вплив на пропозицію через інструмент податку, так і впливати на роздрібну ціну, тим самим стримуючи попит на споживання продуктів, які несуть шкоду здоров'ю громадян та навколишньому середовищу. В кінцевому підсумку, це позитивно впливає на дохідну частину бюджету держави, тобто одночасно реалізується й фіскальна функція.

Дослідник Макаренко В. В. наголошує на тому, що одним з ключових питань при реформуванні акцизного податку в Україні є визначення балансу між виконанням акцизним податком фіскальної функції, яка проявляється в формуванні доходної частини бюджету, та регулюючої, адже саме акцизний податок є одним з найголовніших інструментів обмеження споживання шкідливих для здоров'я та екології продуктів. Так, науковець відзначає: «одним із аспектів реформування оподаткування акцизним податком в Україні є

підвищення рівня виконання ним функції обмеження споживання шкідливих для здоров'я товарів» [10, с. 323]. Вважаємо, що зазначений напрям реформ більш характерний для країн, що перебувають на шляху інтенсивного розвитку економіки, а для України більш прийнятною на даному етапі є фіскальноорієнтована модель.

Необхідно зазначити, що д.е.н., доц. Покатаєва О. В. приходить до висновку, що «відмінною рисою акцизів є виконання ними регулюючої функції, суть якої полягає в здатності акцизів впливати на обсяги експорту та імпорту продукції, а також у можливості обмеження споживання деяких видів товарів, приклад, здійснення непрямого впливу на суб'єктів господарювання, що виготовляють та реалізують суспільно небезпечні види товарів» [11, с. 745]. За словами дослідниці, це можливо здійснювати шляхом скорочення купівельного попиту шляхом введення занадто високих ставок акцизного податку на такі товари, що призводить до значного зростання цін. Варто відзначити таку думку автора, оскільки жоден інший податок не несе у собі такої ролі.

Близьку наукову позицію має Кучерявенко М. П. Дослідник підкреслює, що регулююча функція акцизного податку трохи превалює над фіскальною [12, с. 361]. Безумовно, доходи бюджету складно уявити без акцизних надходжень, однак цінова надбавка на етапі реалізації в формі акцизного податку в змозі створити значні перешкоди у доступності певного товару для цілих верств населення. Так, тривалий час акцизний податок в Україні позиціонувався як «податок на розкіш»: у 90-ті роки минулого століття підакцизними товарами тривалий час були ювелірні вироби, кава, морські делікатеси, хутряні та шкіряні вироби, телевізори, мікрохвильові печі, аудіо- та відеомагнітофони тощо, тобто речі, які були не по кишені пересічному громадянину того часу. Однак і зараз Кабінет Міністрів України пояснює видозміну акцизного податку тим, що тепер до нього будуть входити сам класичний акцизний податок і додаткові платежі, які за своєю правовою природою прив'язані до акцизу: «тому що акциз – це податок на розкіш».

За результатами проведеного дослідження ми дійшли висновку, що ключовими функціями акцизного податку являються фіскальна та регулююча. Розглянемо на прикладі акцизного податку з тютюнових виробів практичну реалізацію таких функцій в Україні.

Для оцінки фінансового ефекту прослідкуємо динаміку надходжень акцизного податку з тютюнових виробів та їх частку у податкових надходженнях державного бюджету України (далі – ДБУ) (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка надходжень акцизного податку з тютюнових виробів до ДБУ за 2008-2015 рр. (розраховано та побудовано за даними [13])

З рис. 1 видно, що надходження до ДБУ акцизного податку за період з 2008 по 2015 роки характеризуються стабільним зростанням. Зокрема, за аналізований період надходження зросли з 3,58 до 22,24 млрд грн., тобто у 6,2 рази. При цьому частка акцизного податку у податкових надходженнях державного бюджету також збільшилася – у 2,5 рази. Цьому посприяло декілька факторів:

- незначне зростання обсягів імпорту підакцизних товарів, що наочно продемонстровано на рис. 2:

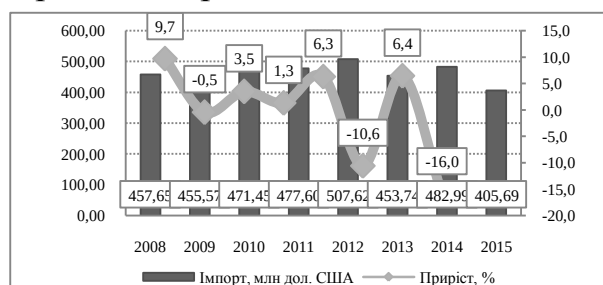

Рис. 2. Динаміка імпорту тютюнових виробів до України за 2008-2015 рр. (розраховано та побудовано за даними [14])

Слід зазначити, що із загальної картини вирізняються лише 2013 та 2015 роки, у яких спад імпорту становив 10,6 та 16,0% відповідно. Уряд пояснює падіння у 2013 році підвищенням специфічних ставок акцизного податку. Так, до 2015 року більша частка тютюнових виробів імпортувалася до України з Російської Федерації – переважно сигарети тих міжнародних торгових марок, які здійснюють свою діяльність в Україні, оскільки їм економічно вигідніше виробляти певні марки сигарет на власних підприємствах у Росії, а потім імпортувати їх до України, користуючись статусом безмитної торгівлі. За результатами 2015 року падіння імпорту становило 16,0%, а у натуральному виразі – 77,3 млн дол. США. Незважаючи на значне падіння, цей показник становив 1,08% від загального обсягу імпорту за цей період і порівняно із 2014 роком відбувся ріст на 21,86%.

- розширення об'єктів оподаткування: у 2013 році акцизним податком було обкладено усі види продукції, що містять тютюн; з 2015 року запроваджено акцизний податок для суб'єктів господарювання у розмірі 5% з роздрібного продажу підакцизних товарів (зокрема і тютюнових виробів, тютюну та промислових замінників тютюну);

- підвищення ставок акцизів – значними темпами ставки акцизів почали зростати саме з 2008 року, тобто з початком світової фінансової кризи 2008-2009 рр.; з вересня 2008 року специфічна та адвалерна ставки зросли більше ніж вдвічі; у липні 2009 року відбулось підвищення специфічної ставки у 1,5 рази, адвалерна ставка зросла на 25%; з липня 2010 року підвищили на 30% специфічні ставки на сигарети з фільтром; період з 2011 характеризується значним зростанням специфічних ставок на фоні зниження в 2013 році з 25% до 12% адвалерної ставки; у 2015 специфічні, адвалерні ставки, а також мінімальне акцизне податкове зобов'язання на сигарети без фільтру та з фільтром вчергове підвищили та зрівняли; з 2016 року відбулось збільшення специфічної ставки на тютюнові вироби, тютюн та його замінники, а також мінімальне акцизне податкове зобов'язання – на 40% [15].

Водночас варто відзначити стабільне падіння протягом цього періоду як виробництва вітчизняних тютюнових виробів, так і їх споживання в Україні загалом. Починаючи з 2008 року впевнено

скорочується обсяг виробництва сигарет. Загальне падіння за період 2008-2014 рр. склало 44 млрд шт. або 51,16%. Однак, за результатами 2015 року відбулося незначне зростання – на 7,91%. Реалізація для внутрішнього споживання також скоротилася: з 119,4 млрд шт. у 2008 до 70,0 млрд шт. у 2013, тобто більш ніж на 41% [14; 17, с. 43].

Тому вважаємо, що вирішальну роль у зростанні надходжень акцизного податку до ДБУ відіграло саме значне підвищення ставок акцизного податку. Виходячи із вищенаведеного, можна стверджувати, що відбувається успішна реалізація фіскальної функції цього податку.

З метою оцінки регулюючого впливу акцизного податку скористаємося програмним забезпеченням Excel. Для цього побудуємо графік залежності надходжень акцизного податку з тютюнових виробів від кількості курців (рис. 3).

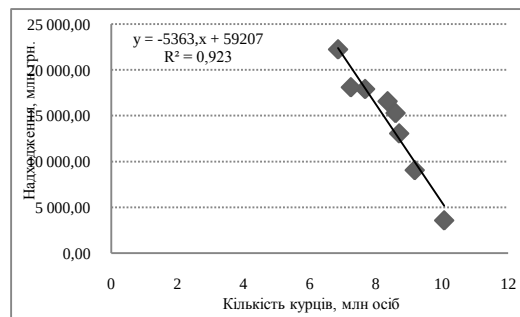

Рис. 3. Залежність надходжень акцизного податку до ДБУ від кількості курців (побудовано за даними [13], [16, с. 411])

Пряма, зображена на рис. 3, має від'ємний нахил, який вказує на існування протилежного зв'язку між надходженнями акцизного податку з тютюнових виробів і кількістю курців. Зв'язок між цими показниками може бути виражений у вигляді рівняння: $Y = 59207 + (-5363,8) \times X$ (де X – прогнозна кількість курців).

Таким чином, за нашими прогнозами, у 2016 році кількість курців складе 6,44 млн осіб. На основі отриманого прогнозного значення спрогнозуємо надходження акцизного податку із тютюнових виробів до державного бюджету України у 2016 році.

Для цього отримане значення підставляємо у рівняння: $(-5363,8) \times 6,44 + 59207 = 24658,38$. Отже, за 2016 рік, згідно прогнозу, державна скарбниця повинна поповнитися на 24658,38 млн грн. У таблиці 2 наглядно наведено динаміку надходжень акцизного податку до ДБУ та кількість курців протягом 2008-2015 років.

Таблиця 2

Динаміка надходжень акцизного податку з тютюнових виробів та кількості курців в Україні за 2008–2015 рр. (розраховано та складено за даними [13], [16, с. 411], [17])

Рік	Кількість курців, млн осіб	Приріст, %	АП з тютюнових виробів, млн грн.	Приріст, %
2008	10,07	-35,03	3 578,43	46,60
2009	9,18	-8,84	9 061,93	153,24
2010	8,71	-5,12	13 063,98	44,16
2011	8,60	-1,26	15 292,38	17,06
2012	8,36	-2,79	16 572,35	8,37
2013	7,68	-8,13	17 911,69	8,08
2014	7,25	-5,60	18 101,48	1,06
2015	6,86	-5,34	22 235,38	22,84
2016 (прогноз)	6,44	-6,15	24 658,38	10,90

Скорочення масштабів поширеності тютюнопаління за період, що підлягав аналізу, на думку фахівців Міністерства охорони здоров'я, є результатом значного підвищення ставок акцизного податку та запровадження наприкінці 2012 року нормативних актів щодо заборони реклами тютюнових виробів, появи на пачках сигарет попереджень про їх шкідливість здоров'ю, заборона паління у громадських місцях. Зокрема, за нашими підрахунками, за результатами 2016 року кількість осіб, що палять, повинна зменшитись на 6,15%, при цьому надходження акцизного податку зростуть майже на 11%. Таким чином, регулююча функція акцизного податку наочно показує зменшення кількості курців, забезпечуючи при цьому, завдяки постійному зростанню ставок податку, значні надходження до державного бюджету України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження показало, що більшість науковців, з якими не можна не

погодитись, серед основних функцій податків найбільш характерними для акцизного податку називають фіскальну та регулюючу. Водночас, окремі науковці на власний розсуд виокремлюють, зокрема, соціальну та екологічну функції, що, на нашу думку, несуть однакове рольове навантаження, з яким може впоратись регулююча функція. Крім цього, слід зазначити, що у переважній більшості розглянутих наукових праць акцентується увага на тому, що визначальною функцією акцизного податку є регулююча. У зв'язку з цим, фахівці у цій галузі одним із напрямків реформування акцизного оподаткування вважають посилення ролі регулюючої функції акцизного податку. Однак, на наш погляд, на сьогодні цьому перешкоджає ряд факторів, зокрема:

- значний дефіцит Державного бюджету України: у 2015 році фактичний показник дефіциту бюджету склав 45,15 млрд грн., що становить 57,44% скоригованого планового показника, або 3,16% реального ВВП, і 57,87% фактичного показника 2014 року; держбюджет на 2016 рік затверджено з граничним розміром дефіциту 83,69 млрд грн. або 3,7% прогнозного ВВП;

- зростання державного боргу: за результатами 2015 бюджетного року сума державного внутрішнього та зовнішнього боргу склала 1333,86 млрд грн., що на 40,85% перевищує показник 2014 року, і становить 67,39% номінального обсягу ВВП та 93,26% реального; в бюджеті на 2016 рік граничний державний борг закладено в обсязі 1501,5 млрд грн. – 66,4% від ВВП;

- інфляційні процеси: з погіршенням соціально-економічних відносин з Російською Федерацією у 2014 купівельна спроможність громадян значно погіршилася, зокрема, у 2015 році інфляція становила 143,3%; держбюджетом на 2016 рік закладено інфляцію на рівні 12%;

- падіння валового внутрішнього продукту: спад за результатами 2015 року становив близько 11%; ДБУ-2016 засновано на оптимістичному прогнозі зростання ВВП на 2%, дещо песимістичніші прогнози у межах до 1% дають рейтингові агентства та інші міжнародні організації [13, 14, 18].

Зважаючи на вищенаведені проблеми національної економіки, такий вектор реформування видається малоймовірним. Вважаємо, що такі кроки необхідно здійснювати поступово, враховуючи соціально-економічне становище країни.

Література

1. Бандурка О.М., Понікаров В.Д., Попова С.М. Податкове право. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 312 с.
2. Саленков А.В. Правова природа акцизного збору / А.В. Саленков // Форум права. - 2008. - № 1. - С. 368-371.
3. Тегетаева О.Р. Роль акцизного налогообложения в регулировании экономических процессов // Пространство экономики. 2012. №2-2 С.60-64.
4. Налоги и налогообложение. 5-е изд. / Под ред. М.В. Романовского, О.В. Врублевской. СПб: Питер, 2009.
5. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение: Учебник. М.: ИНФРА-М, 1998.
6. Коротун В.І. Перспективні напрями трансформації акцизної політики в Україні / В.І. Коротун // Акцизне оподаткування в Україні: реалії сьогодення та перспективи реформування: зб. матер. наук.-практ. круглого столу, 29 листопада 2013 р. – Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2013. – С. 98–104.
7. Сушкова О.Є. Система адміністрування акцизного податку в Україні / О.Є. Сушкова // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. - № 9(5). - С. 199-203.
8. Даценко Г.В. Соціальний аспект впливу акцизного податку на тютюнові вироби в Україні та країнах ЄС / Г.В. Даценко, В.В. Ємець // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2014. - № 3(2). - С. 95-100.
9. Фінансове право України. Конспект лекцій. – Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2009. – 271 с.
10. Коротун В.І. Акцизний збір в регулюванні споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів / В.В. Макаренко, В.І. Коротун // Таврійський науковий вісник : Науковий журнал. Вип. 67. – Херсон: Айлант. 2009. – С. 322–328.
11. Покатаєва О.В. Проблемні питання стягнення акцизного податку за Податковим кодексом України / О.В. Покатаєва // Форум права. - 2011. - № 2. - С. 745-749.
12. Кучерявенко Н.П. Курс налогового права: В 6-ти т. Особенная часть. -Т.IV: Косвенные налоги. –Х.: Право, 2007. -536 с.
13. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. – [Електронний ресурс] - Режим доступу: treasury.gov.ua

14. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

15. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

16. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я. 2013 рік / за ред. О.С. Мусія. – К., 2014. – 438 с.

17. Контроль над тютюном в Україні. Другий Національний звіт [Текст] / К.: МОЗ України, ДУ «Український інститут стратегічних досліджень МОЗ України», 2014. – 128 с.

18. Закон України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25.12.2015 № 928-VIII із змінами та доповненнями [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-19>

1. Bandurka O.M., Ponikarov V.D., Popova S.M. Podatkove pravo. Navch. posib. – К.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2012. – 312 s.

2. Salenkov A.V. Pravova pryroda aktsyznoho zboru / A.V. Salenkov // Forum prava. - 2008. - # 1. - S. 368-371.

3. Tehetaeva O.R. Rol' aktsyznoho nalohooblozhenyya v rehulyrovanyy ekonomycheskykh protsessov // Prostranstvo ekonomyky. 2012. #2-2 S.60-64.

4. Nalohy y nalohooblozhenye. 5-e yzd. / Pod red. M.V. Romanovskoho, O.V. Vrublevskoy. SPb: Pyter, 2009.

5. Yutkina T.F. Nalohy y nalohooblozhenye: Uchebnyk. M.: YNFRA-M, 1998.

6. Korotun V.I. Perspektyvni napryamy transformatsiyi aktsyznoyi polityky v Ukrayini / V.I. Korotun // Aktsyzne opodatkuvannya v Ukrayini: realiyi s'ohodennya ta perspektyvy reformuvannya: zb. mater. nauk.-prakt. kruhloho stolu, 29 lystopada 2013 r. – Irpin': Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu DPS Ukrayiny, 2013. – S. 98–104.

7. Sushkova O.Ye. Systema administruvannya aktsyznoho podatku v Ukrayini / O.Ye. Sushkova // Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. – 2014. - # 9(5). - S. 199-203.

8. Datsenko H.V. Sotsial'nyy aspekt vplyvu aktsyznoho podatku na tyutyunovi vyroby v Ukrayini ta krayinakh YeS / H.V. Datsenko, V.V.

Yemets' // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky. - 2014. - # 3(2). - S. 95-100.

9. Finansove pravo Ukrayiny. Konspekt lektsiy. – L'viv: L'vivs'kyy natsional'nyy universytet im. Ivana Franka, 2009. – 271 c.

10. Korotun V.I. Aktsyznyy zbir v rehulyuvanni spozhyvannya alkohol'nykh napoyiv ta tyutyunovykh vyrobiv / V.V. Makarenko, V.I. Korotun // Tavriys'kyi naukovyy visnyk : Naukovyy zhurnal. Vyp. 67. – Kherson: Aylant. 2009. – S. 322–328.

11. Pokatayeva O.V. Problemni pytannya styahnennya aktsyznoho podatku za Podatkovym kodeksom Ukrayiny / O.V. Pokatayeva // Forum prava. - 2011. - # 2. - S. 745-749.

12. Kucheryavenko N.P. Kurs nalohovoho prava: V 6-ty t. Osobennaya chast'. -T.IV: Kosvennyye nalohy. –Kh.: Pravo, 2007. -536 s.

13. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi kaznacheys'koyi sluzhby Ukrayiny. – [Elektronnyy resurs] - Rezhym dostupu: treasury.gov.ua

14. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

15. Podatkovyy kodeks Ukrayiny vid 02.12.2010 # 2755-VI iz zminamy ta dopovnennyamy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

16. Shchorichna dopovid' pro stan zdorov'ya naselennya, sanitarno-epidemichnu sytuatsiyu ta rezul'taty diyal'nosti systemy okhorony zdorov'ya. 2013 rik / za red. O.S. Musiya. – K., 2014. – 438 s.

17. Kontrol' nad tyutyunom v Ukrayini. Druhyy Natsional'nyy zvit [Tekst] / K.: MOZ Ukrayiny, DU «Ukrayins'kyi instytut stratehichnykh doslidzhen' MOZ Ukrayiny», 2014. – 128 s.

18. Zakon Ukrayiny «Pro Derzhavnyy byudzhet Ukrayiny na 2016 rik» vid 25.12.2015 # 928-VIII iz zminamy ta dopovnennyamy [Elektronnyy resurs] - Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-19>

Рецензент: Волохова І.С., д.е.н., професор кафедри фінансів Одеського національного економічного університету

10.08.2016

**АСИМЕТРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ТА ЄС В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ**

Розкрито основні особливості транскордонної асиметрії України та ЄС. Виявлені характер та динаміка зростання різниці в макроекономічних показниках прикордонних з ЄС територій. Проаналізовані індикатори регіонального розвитку: валовий внутрішній продукт (ВВП регіонів, або ВРП), прямі іноземні інвестиції, рівень безробіття регіонів прикордонних територій рівня NUTS-2, куди окрім п'яти областей України потрапили адміністративні території Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії. Автори звертають особливу увагу на науково-технічний розвиток прикордонних територій та окреслюють напрями можливої конвергенції регіонів України та ЄС. За методикою кластерного аналізу побудовано дендограму інноваційного розвитку прикордонних територій України та ЄС. При цьому було використано метод повних зв'язків («віддаленого сусіда»). За методом К-середніх авторами отримано середні значення параметрів кластерів прикордонних територій, що дало можливість пояснити феномен «високої патентної активності» та спрогнозувати переваги подальшої конвергенції цих регіонів в інноваційній сфері. Обґрунтовано основні елементи системної дифузії західних регіонів України та прикордонних територій ЄС, та запропоновано розробити спільні стратегії: інноваційно-інвестиційна, логістично-транспортна, креативна.

Ключові слова: асиметрія, інновації, транскордонне співробітництво, економічна дифузія.

Чужиков Віктор, Федірко Олександр

**АСИММЕТРИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ПОГРАНИЧНЫХ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ И ЕС В УСЛОВИЯХ
ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ**

Раскрыты основные особенности трансграничной асимметрии Украины и ЕС. Обнаружены характер и динамика роста различий в

макроэкономических показателях приграничных с ЕС территорий. Проанализированы индикаторы регионального развития: валовой внутренний продукт (ВВП регионов, или ВРП), прямые иностранные инвестиции, уровень безработицы регионов приграничных территорий уровня NUTS-2, в число которых кроме пяти областей Украины попали административные территории Польши, Словакии, Венгрии и Румынии. Авторы обращают особое внимание на научно-техническое развитие приграничных территорий и определяют направления возможной конвергенции регионов Украины и ЕС. По методике кластерного анализа построена дендограмма инновационного развития приграничных территорий Украины и ЕС. При этом был использован метод полных связей («дальнего соседа»). Базируясь на методе К-средних авторами получены средние значения параметров кластеров приграничных территорий, что позволило объяснить феномен «высокой патентной активности» и спрогнозировать преимущества дальнейшей конвергенции этих регионов в инновационной сфере. Обоснованы ключевые элементы системной диффузии западных регионов Украины и приграничных территорий ЕС, а также предложены совместные стратегии: инновационно-инвестиционная, логистически-транспортная и креативная.

Ключевые слова: асимметрия, инновации, трансграничное сотрудничество, экономическая диффузия.

Chuzhykov Viktor, Fedirko Oleksandr

ASYMMETRIES OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AND EU BORDER REGIONS UNDER EMERGENCE OF KNOWLEDGE-BASED ECONOMY

Key features of cross-border EU–Ukraine asymmetries have been uncovered. The nature and dynamics of the growing EU–Ukraine differences in the macroeconomic indicators of border regions have been detected. Authors analyzed some selective regional development indicators: gross domestic product (GDP of the region, or GRP), foreign direct investment, the unemployment level for NUTS-2 border regions of Ukraine, Poland, Slovakia, Hungary and Romania. Authors pay special attention to the scientific and technological development of the border regions, trying to identify some possible areas of convergence. Based on the

cluster analysis method, border areas' innovative development dendograms have been built for the EU and Ukraine. To achieve this complete linkages clustering method was used. Further, employing the K-means clustering approach authors obtained the mean values of the parameters for the three clusters of border areas. This allowed to explain the phenomenon of "high patent activity" and predict the benefits of further convergence of these regions in the sphere of innovation. Authors conclude their research by defining some key elements of systemic diffusion of the western regions of Ukraine and the EU border areas to propose possible common development strategies: innovation and investment, logistics and transport, and creative ones.

Keywords: asymmetries, innovations, trans-border cooperation, economic diffusion.

Постановка проблеми. У світовій економічній науці транскордонне співробітництво розуміють по-різному, з одного боку – це кооперація без кордонів, тобто повна лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, з другого – це активне спільна економічна діяльність у прикордонній зоні, головною метою якої є синергетичне використання економічного потенціалу по обидва боки кордону. Відтак теоретичні суперечності між прихильниками і супротивниками розуміння транскордонних економічних відносин є доволі значними, що, з одного боку, суттєво шкодить розумінню глобальних та локальних процесів диференціації різних регіонів світу, з другого – створює прецедент можливої конвергенції методологічних уподобань науковців. З огляду на це впливає, що системне розуміння методологічної сутності транскордонних процесів має лежати в контексті їхньої дифузії та забезпечення відповідної таксономічності ієрархічних структур. Найбільш прийнятним варіантом, на думку авторів, є компаративний аналіз України та ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний процес прискореної трансформації глобальних парадигм суттєвої мірою вплинув на характер та динаміку продукування новітніх економічних теорій. Якщо погодитись із тим, що одна з найбільш популярних методологічних моделей «Homo oeconomicus» поступово трансформується в «Homo retis» (мережева людина), то й усі питання транскордонної співпраці перетворюються в нову проблему

ідентифікації своїх розмірів, значущості та параметрів ефективності / неефективності функціонування. Надзвичайно важливим при цьому залишається теоретичний бекграунд сучасної регіоналістики, визначити який з кожним роком стає все складніше. З огляду на це, до розуміння «транскордонності» можна підходити з позицій неолібералізму, який визначатиме характер комбінування секторальних, регіональних та національних рівнів (M. Schroder, H. Voelzkow) [13], неоліберальних міст (M. Storper) [16], нового локалізму, котрий значною мірою впливатиме на прийняття відповідних політичних глобальних / регіональних рішень (M. Raco, E. Street, S. Freire-Trigo) [8] в умовах гіперконцентрації інфраструктури, інвестицій та інтелекту на обмеженій площі суходолу. З огляду на це, й Україна, яка посідає центральне місце на Європейському континенті, має визначитись з характером на напрямками свого подальшого розвитку, насамперед, щодо прикордонних територій, адже зростання асиметрій економічного розвитку суттєво впливатиме на посилення негативних тенденцій взаємодії впродовж спільних кордонів України та ЄС.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Важливим елементом транскордонної взаємодії є, без сумніву, діагностика стану та перспектив взаємного розвитку. Саме вона дозволяє визначити напрями взаємодії, а також характер тих соціальних і економічних зрушень, що напряду впливають з можливостей транскордонної дифузії. На превеликий жаль, в сучасній економічній науці питання міжкраїнової взаємодії впродовж кордонів досліджено ще недостатньо, головним чином через дискусивність питань щодо селективної значущості окремих індикаторів та цілісного бачення локальної кооперації.

Мета статті. Метою статті є дослідження селективної значущості процесів посилення економічної асиметрії прикордонних регіонів України та ЄС в умовах континентальної дифузії інновацій.

Основний матеріал дослідження. Аналіз різних наукових джерел доволі красномовно говорить про суттєву різницю у розумінні транскордонного співробітництва в сучасній економічній літературі. Вперше внесла певне розуміння у цю тематику українська дослідниця Н. Мікула, яка належним чином охарактеризувала між територіальне та транскордонне співробітництво [2].

Разом з тим, постає цілком слушне питання, як мають виглядати прикордонні регіони. Можливо, що в їхній основі лежатимуть найбільші міста, що виступатимуть відповідним магнітом, як вважає канадський дослідник D. Wolfe [17]. Водночас, вони мають нести в собі важливу інноваційну, а, відтак, й конкурентоспроможну складові, у чому переконані J. Simmie та P. Wood [14]. Важливим елементом є також обґрунтування формування тих регіональних мереж, на які вказує німецький дослідник Н. Graf [7]. У нашому випадку вони завжди носитимуть транскордонний характер. Саме така сфера може ідентифікуватися як зона системної соціальної та економічної дифузії, на що доволі справедливо вказує E. Rogers [12].

Проведене нами дослідження, в основу якого було покладено статистичні дані 2014 року, дозволило встановити доволі значний рівень трансрегіональної асиметрії, який можна проілюструвати на рівні NUTS-2 (відповідає нашим областям) між країнами-сусідами. Так, у Восходне Словенському регіоні (Словаччина) виробляється ВВП на душу населення, що дорівнює 9633 євро, натомість у Чернівецькій області він становить лише 1053, тобто відрізняється у 9,1 рази. Більш конвергентні результати ілюструють регіони Румунії (Nord-Est) та Одещини. Відповідно: 4701 євро та 1989 євро (у 2,4 рази) (табл. 1). Утім це не може свідчити про реальне зближення з ЄС, адже загально відомо, що окремі румунські регіони мають найгірші показники в ЄС.

Таблиця 1

Валовий внутрішній продукт прикордонних регіонів України і ЄС у 2014 році (складено на основі [1; 9])

Регіон	ВВП, млн. євро	Населення, тис осіб	ВВП на особу, євро
Підляське (Польща)	9213	1165,4	7905
Люблінське (Польща)	16062	2134,4	7525
Підкарпатське (Польща)	16107	2083,5	7731
Висходне Словенско (Словаччина)	15544	1613,7	9633
Есзак-Ельфольд (Угорщина)	9897	1484,4	6667
Норд-Вест (Румунія)	16925	2590,2	6534
Норд-Ест (Румунія)	15387	3273,4	4701
Зюйд-Ест (Румунія)	16935	2509,1	6749
Волинська (Україна)	1539	1042,1	1477
Львівська (Україна)	4639	2538,1	1828
Закарпатська (Україна)	1534	1258,2	1219
Івано-Франківська (Україна)	2395	1382,3	1733
Чернівецька (Україна)	957	909,2	1053
Одеська (Україна)	4767	2396,5	1989

Традиційним для багатьох досліджень є аналіз обсягів і структури інвестицій, що надходять у прикордонні регіони. Втім і тут існує значна різниця в транскордонній взаємодії. Нагромаджені в межах країн інвестиції суттєво контрастують. ПІІ з розрахунку на душу населення мають негативну у цілому пропорцію з Румунією (2,7:1), Польщею (4,6:1), Словаччиною (7,0:1), Угорщиною (7,1:1) (табл. 2).

Таблиця 2

Прямі іноземні інвестиції в Україні та країнах-сусідах у 2014 році
(складено на основі [1; 9])

Країна	Обсяг накопичених ПІІ, млн. дол. США	ПІІ на душу населення, дол. США
Угорщина	98360	9972
Польща	245161	6450
Румунія	74732	3755
Словаччина	53216	9821
Україна	63825	1407

Подібного роду інвестиційна асиметрія закладає значні диференціації для робочої сили, яка в межах ЄС має значні міграційні переваги. Натомість, для України вони обертаються суттєвими обмеженнями.

Рівень безробіття, за методикою МОП, протягом останніх трьох років в усіх польських, словацьких, угорських та у двох з трьох румунських регіонів стрімко падав, в українських, навпаки, зростав. Тобто асиметрія й на цьому рівні була вражаючою. Станом на 2015 рік маємо такий собі контраст – індикатор безробіття в румунських регіонах становить в Норд-Вест 4,6 %, Норд-Ест –3,6%, в Чернівецькій області України – 10,5% (табл. 3).

Таблиця 3

Рівень безробіття прикордонних регіонів України і ЄС у 2014 році
(складено на основі [5; 11])

Регіон	2013	2014	2015
1	2	3	4
Підляське (Польща)	9,9	9,1	7
Люблінське (Польща)	10,3	9,9	9,3
Підкарпатське (Польща)	14,4	14	11,6
Висходне Словенско (Словаччина)	18,5	16,6	15
Есзак-Ельфольд (Угорщина)	14,2	11,8	10,9

Продовж. табл. 3

1	2	3	4
Норд-Ест (Румунія)	4,4	4,2	3,6
Зюйд-Ест (Румунія)	9,5	10,4	9
Волинська (Україна)	8,4	10,3	10
Львівська (Україна)	7,5	8,8	8,3
Закарпатська (Україна)	8,2	9,6	9,5
Івано-Франківська (Україна)	7,8	8,6	8,9
Чернівецька (Україна)	8,6	10,2	10,5
Одеська (Україна)	5,7	7,0	6,7

Подальший аналіз асиметрій регіонального розвитку доцільно перенести до науково-технічної сфери. Наявна статистична база дозволяє провести порівняльний аналіз (на основі методу агломеративно-ієрархічного кластерного аналізу) прикордонних регіонів України та ЄС за трьома базовими показниками науково-технічного розвитку: кількість патентів в розрахунку на мільйон населення, кількість дослідників в розрахунку на мільйон населення та валові витрати на наукову та науково-технічну діяльність в розрахунку на душу населення (табл. 4). Питома кількість патентів в розрахунку на мільйон населення є ключовим показником, який відображає продуктивність науково-технічної сфери регіону, водночас фінансування науки та кадровий її потенціал створюють ресурсне підґрунтя інноваційного розвитку регіонів.

Таблиця 4

Вихідні та нормалізовані показники науково-технічного розвитку прикордонних регіонів (складено на основі [3; 10])

Регіони	Вихідні показники			Нормалізовані показники*		
	Валові витрати на науку, 2013 <i>євро</i>	Кількість дослідників в на тис. населення, 2013	Кількість патентів на млн. населення, 2013	Валові витрати на науку, 2013	Кількість дослідників в на тис. населення, 2013	Кількість патентів на млн. населення, 2013
1	2	3	4	5	6	7
Підляське (Польща)	41,7	2,00	3,00	0,45	0,69	0,08
Люблінське (Польща)	44,7	2,69	2,00	0,48	0,95	0,05
Підкарпатське (Польща)	90,5	2,49	2,47	1,00	0,87	0,07
Висхідне Словенско (Словаччина)	54,8	2,84	13,11	0,60	1,00	0,41
Есзак-Ельфольд (Угорщина)	83,4	2,02	16,90	0,92	0,70	0,53
Норд-Вест (Румунія)	19,8	0,76	0,36	0,20	0,23	0,00
Норд-Ест (Румунія)	13,6	1,03	2,34	0,13	0,33	0,06

Продовж. табл. 4

1	2	3	4	5	6	7
Зюйд-Ест (Румунія)	4,2	0,43	1,20	0,03	0,11	0,03
Волинська (Україна)	1,8	0,13	6,73	0,00	0,00	0,20
Львівська (Україна)	11,4	1,17	25,59	0,11	0,38	0,80
Закарпатська (Україна)	2,8	0,29	19,91	0,01	0,06	0,62
Івано- Франківська (Україна)	2,6	0,21	23,16	0,01	0,03	0,73
Чернівецька (Україна)	3,9	0,40	8,81	0,02	0,10	0,27
Одеська (Україна)	9,1	0,82	31,72	0,08	0,26	1,00

Примітка: * – дані трансформовані за процедурою лінійної нормалізації: $z_{ij} = (x_{ij} - x_{i \min}) / (x_{i \max} - x_{i \min})$, де z_{ij} – трансформоване значення i -го показника j -го регіону, x_{ij} – нетрансформоване (вихідне) значення i -го показника j -го регіону, $x_{i \min}, x_{i \max}$ – відповідно мінімальні та максимальні значення відповідних i -тих вихідних показників.

Питома кількість патентів в розрахунку на мільйон населення є ключовим показником, який відображає продуктивність науково-технічної сфери регіону, водночас фінансування науки та кадровий її потенціал створюють ресурсне підґрунтя інноваційного розвитку регіонів.

За допомогою програмного забезпечення для аналізу даних STATISTICA 10 авторами була проведена процедура агломеративно-ієрархічного кластерного аналізу даних з побудовою деревоподібного графіку (дендограми) евклідових відстаней між досліджуваними об'єктами, що дозволить ідентифікувати можливу кількість щільних кластерів (рис. 1).

Як впливає з рис. 1, цілком обґрунтованою виглядає така дослідницька модель, у котрій виділено два або три кластери (класи) регіонів, що базується на трьох вищезазначених показниках науково-технічного розвитку. За результатами кластерного аналізу можна зробити висновок щодо суттєвого дистанціювання українських регіонів від прикордонних регіонів Польщі, Угорщини та Словаччини у цій сфері. Водночас, близькими є параметри науково-технічного розвитку румунських регіонів, які тяжіють до можливого включення у спільний кластер з регіонами України (див. рис. 1).

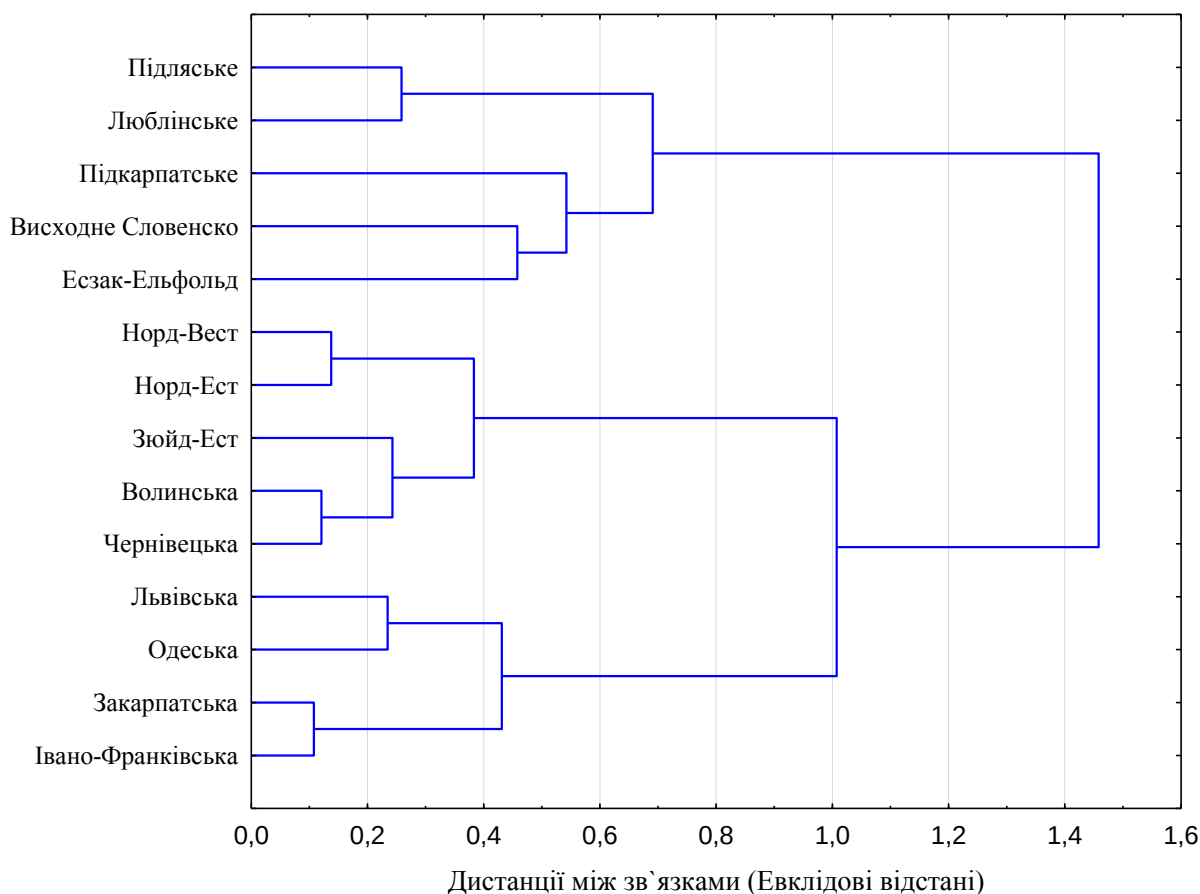

Рис. 1. Дендограма кластерного аналізу інноваційного розвитку прикордонних регіонів України та ЄС за методом повних зв'язків («віддаленого сусіда») (складено автором на основі [15])

Встановлення оптимальної кількості щільних кластерів шляхом аналізу дендограми, подубованої за методом повних зв'язків, дозволяє застосувати метод К-середніх для здійснення альтернативної кластеризації існуючих регіонів. З огляду на це доцільним є розгляд трьох кластерів, які включають наступні регіони:

- перший кластер: Норд-Ест, Норд-Вест, Зюйд-Ест (Румунія), Волинська та Чернівецька області (Україна);
- другий кластер: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Одеська області (Україна);
- третій кластер: Підляське, Люблінське, Підкарпатське воєводства (Польща), Висходне-Словенско (Словаччина) та Есзак-Ельфольд (Угорщина) (рис. 2).

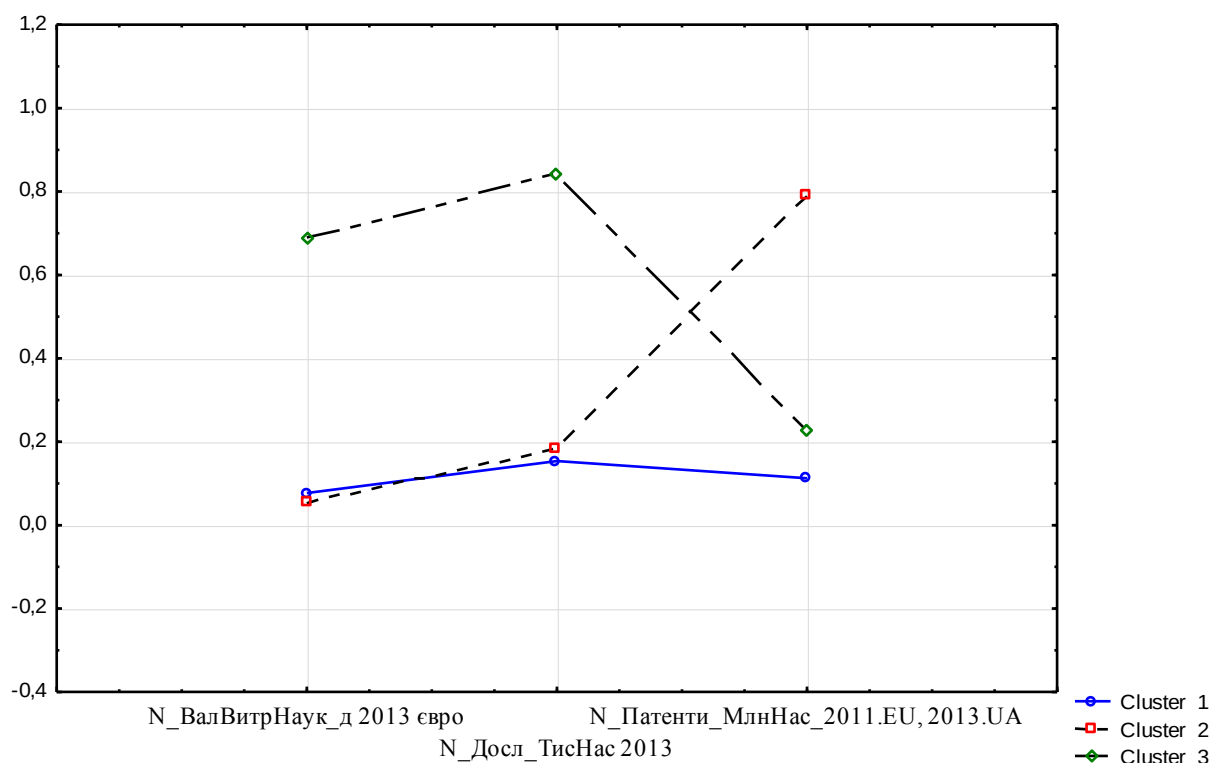

Рис. 2. Середні значення кластерів прикордонних регіонів України та ЄС за методом К-середніх (складено на основі [15])

Примітка: на горизонтальній осі відображено назви нормалізованих значень показників, за якими здійснювалася процедура кластеризації: «N_ВалВитрНаук_д 2013 евро» – валові витрати на наукову та науково-технічну діяльність в розрахунку на душу населення, виражені у евро; N_Досл_ТисНас 2013 – кількість дослідників в розрахунку на мільйон населення; N_Патенти_МлнНас_2011.EU, 2013.UA – кількість патентів в розрахунку на мільйон населення (дані 2013 року для України, дані 2011 року для регіонів ЄС).

Зауважимо, що обидва методи ієрархічного кластерного аналізу дають однакові результати при виділенні трьох груп (кластерів) регіонів, що підтверджує оптимальність зробленого авторами вибору. Однак останній метод дозволяє більш детально інтерпретувати характеристики виокремлених кластерів. Зокрема, для польських, словацьких та угорських регіонів (кластер 3) характерні значно вищі значення питомих валових витрат на науку (в розрахунку на душу населення) та питомої ваги дослідників (в розрахунку

на мільйон населення), тоді як патентна активність наближається до рівня першого кластеру (три румунських та два українських регіони), але є значно нижчою, порівняно з другим кластером, який представляють вищенаведені чотири українські регіони. Феномен «високої патентної активності» українських регіонів пояснюється наявністю в Україні спрощеної процедури реєстрації патентів на винаходи (так званих «деклараційних патентів»), строком на 5 років без експертизи по суті виданих патентів, що, безумовно, певним чином викривляє міжнародні співставлення і дистанціює від тих процедур, що мають місце в ЄС. Разом з тим, очевидним є подібний рівень науково-технічного потенціалу трьох румунських та усіх українських прикордонних регіонів, декотрі з яких (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Одеська області) мають у 10-15 разів вищий рівень патентної активності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Процес посилення транскордонної асиметрії двох або більшої кількості країн, що межують між собою, віддзеркалює об'єктивні зрушення в розвитку, а також конвергенції та дивергенції їх економічних моделей, що має прояв в господарській, соціальній, інтелектуальній, ментальній та інших сферах суспільства. Падіння виробництва в одній з країн зумовлює посилення процесу відтоку робочої сили, його зростання – приплив трудових ресурсів, подібні умови реалізації економічних реформ – системну дифузю. Упродовж останніх трьох років асиметрія прикордонного розвитку між Україною та сусідніми країнами-членами ЄС (Польща, Словаччина, Румунія, Угорщина) стрімко зростала, що зумовило значну транскордонну деформацію західних регіонів нашої держави.

Попри всі перелічені вище проблеми економічної асиметрії «Україна-ЄС» вона не позбавлена й окремих можливих переваг для спільного розвитку, насамперед транскордонного, яку можна звести до трьох можливих стратегій:

- Інноваційно-інвестиційна (Базується на розширеній моделі реалізації інноваційного потенціалу, формування спільної кластерної політики у відповідності до тієї, що існує в ЄС, починаючи з 2008 року. Проектування зіркових кластерів, селектування секторів «технологічного прориву». Дослідження можливості розростання кластерів «Авіаційна долина» (м. Жешув, Польща). Активний

розвиток наукового аутсорсингу);

- Логістично-транспортна (Реалізація переваг асоційованого членства, відмінна віз та можливе зростання обсягів перевезень пасажирів та вантажів в напрямку Балтійське море – Чорне море з можливістю приєднання до нового Шовкового шляху. Формування європейських транспортних вузлів та відповідної інфраструктури);

- Креативна (Створення в регіоні нової моделі трансферу знань, як реакції на високу кваліфікацію, науковий і культурний потенціал, унікальність ландшафтів, туристичні переваги, окремі елементи локалізації інтелектуальної діяльності та можливого трансферу ноу-хау).

Література

1. Валовий регіональний продукт за 2004-2013 роки // Державна служба статистики України. – 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.org>.

2. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія / Надія Мікула. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році – Київ: Державна служба статистики України, 2015. – 255 с.

4. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) (1994-2015) // Державна служба статистики України. – 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) за регіонами // Державна служба статистики України, 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Balance of Payments – International Transactions [Електронний ресурс] // European Commission. – 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

7. Graf H. Gatekeepers in regional networks of innovators / Holger Graf // Cambridge Journal of Economics. – 2011. – №35. – P. 173-198.

8. Raco M. The New Localism, Anti-Political Development Machines, and the role of Planning Consultants: Lessons from London's South Bank / Mike Raco, Emma Street and Sonia Freire-Trigo // Territory, Politics, Governance. – 2016. – Vol 4 (№2). – P. 216-240.

9. Regional Economic Accounts - ESA 2010 // European

Commission. – 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

10. Regional science and technology statistics // European Commission. – 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

11. Regional unemployment – LFS annual series // European Commission. – 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

12. Rogers E. Diffusion of Innovations / E. Rogers. – New York – London: Free Press, 2003. – 550 p.

13. Schröder M., Voelzkow H. Varieties of Regulation: How to Combine Sectoral, Regional and National Levels? / Martin Schröder, Helmut Voelzkow // Regional Studies. – 2016. – Vol. 50 (№1). – P. 7-19.

14. Simmie J. Innovation and competitive cities in the global economy: introduction to the special issue / J. Simmie, P. Wood // European Planning Studies. – 2002. – №10. – P. 149-151.

15. STATISTICA (data analysis software system), version 10 [Електронний ресурс] // StatSoft, Inc. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: www.statsoft.com.

16. Storper M. The Neo-Liberal City as Idea and Reality / Michael Storper // Territory, Politics, Governance. – 2016. – Vol 4 (№2). – P. 241-263.

17. Wolfe D. The Strategic Management of Core Cities: Path Dependence and Economic Adjustment in Resilient regions / David A. Wolfe // Cambridge Journal of Regions, Economy and Society. – 2010. – №3. – P. 139-152.

1. Valovyy rehional'nyy produkt za 2004-2013 roky // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. – 2015. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://ukrstat.org>.

2. Mikula N. Mizhterytorial'ne ta transkordonne spivrobitnytstvo: Monohrafiya / Nadiya Mikula. – L'viv: IRD NAN Ukrayiny, 2004. – 395 s.

3. Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukrayini u 2014 rotsi – Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny, 2015. – 255 s.

4. Pryami investytsiyi (aktsionernyy kapital) (1994-2015) // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. – 2016. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Riven' bezrobittya naselennya (za metodolohiyeyu MOP) za rehionamy // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2016. [Elektronnyy resurs] – Rezhyim dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

27.07.2016

УДК 330.4:336

Юзьв'як Олег

ОЦІНЮВАННЯ VAR ПОРТФЕЛЯ АКТИВІВ НА ОСНОВІ ПАРАМЕТРИЧНИХ МОДЕЛЕЙ

У статті проведено аналіз існуючих параметричних моделей оцінювання VaR портфеля активів щодо їх чутливості до типу портфеля активів та рівня волатильності його характеристик. Показано, що параметричний підхід до оцінювання VaR є доволі інформативним та гнучким, оскільки дозволяє оцінювати як цілий портфель, так і окремі його активи. Відзначено, що VaR методологія представляє інформацію у зручному та інтуїтивно зрозумілому форматі і, крім цього, параметричні моделі не потребують великої кількості припущень щодо типу розподілу параметрів моделі. Показано, що до недоліків параметричних моделей можна віднести їх значну залежність від цих припущень. Не коректний вибір типу розподілу може спричинити серйозні похибки при оцінюванні VaR. Це обумовлює потребу в коректному виборі обмежень, які накладаються на змінну P/L. У статті показано, що якщо розподіл дохідностей має важкі хвости, тоді використовувати нормальний розподіл не доцільно. При нормальному розподілі P/L або дохідність можуть приймати довільні значення і у результаті можуть виникнути втрати більші на наявний капітал: можна втратити більше ніж наші сукупні інвестиції. У роботі відзначається, що оскільки дохідності у більшості випадків

мають надлишковий ексцес та товстіші від звичайних хвостів розподілу, у результаті VaR активу чи портфеля при нормальному розподілі буде серйозно недооціненим у випадку важких хвостів та використанні нормального розподілу. Автором відзначається, що використання нормального розподілу на основі центральної граничної теореми буде коректним лише у випадку ймовірностей чи квантилів, близьких до центру. Замість нормального розподілу у цьому випадку слід скористатись одним із вище згаданих розподілів із товстими хвостами та враховувати позицію активу довгу чи коротку. У статті наголошується, що у випадку, коли необхідно оцінити VaR на дуже великих рівнях довіри, необхідно скористатись теорією екстремальних значень та віддати перевагу GEV чи EV підходам.

Ключові слова: VaR портфеля, параметрична модель, розподіл Гумбеля, логнормальний розподіл, t-розподіл Стюдента, геометрична дохідність.

Юзвяк Олег

ОЦЕНКА VAR ПОРТФЕЛЯ АКТИВОВ НА С ПОМОЩЬЮ ПАРАМЕТРИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ

В статье проведен анализ существующих параметрических моделей оценки VaR портфеля активов относительно их чувствительности к типу портфеля активов и уровня волатильности его характеристик. Показано, что параметрический подход к оценке VaR довольно есть информативным и гибким, поскольку позволяет оценивать как целый портфель, так и отдельные его активы. Отмечено, что VaR методология представляет информацию в удобном и интуитивно понятном формате и, кроме этого, параметрические модели не требуют большого количества предположений относительно типа распределения параметров модели. Показано, что к недостаткам параметрических моделей можно отнести их значительную зависимость от этих предположений. Злонамеренного выбор типа распределения может вызвать серьезные погрешности при оценке VaR. Это обуславливает потребность в корректном выборе ограничений, которые накладываются на переменную P / L . В статье показано, что если распределение доходностей имеет тяжелые хвосты,

тогда использовать нормальное распределение не целесообразно. При нормальном распределении P / L или доходность могут принимать произвольные значения и в результате могут возникнуть потери больше на имеющийся капитал: можно потерять больше чем наши совокупные инвестиции. В работе отмечается, что поскольку доходности в большинстве случаев имеют избыточный эксцесс и толще обычных хвосты распределения, в результате VaR актива или портфеля при нормальном распределении будет серьезно недооцененным в случае тяжелых хвостов и использовании нормального распределения. Автором отмечается, что использование нормального распределения на основе центральной предельной теоремы будет корректным только в случае вероятностей или квантилей, близких к центру. Вместо нормального распределения в этом случае следует воспользоваться одним из вышеупомянутых распределений с толстыми хвостами и учитывать позицию актива - длинную или короткую. В статье отмечается, что в случае, когда необходимо оценить VaR на очень больших уровнях доверия, необходимо воспользоваться теорией экстремальных значений и отдать предпочтение GEV или EV подходам.

Ключевые слова: VaR портфеля, параметрическая модель, распределение Гумбеля, логнормальное распределение, t-распределение Стьюдента, геометрическая доходность.

Yuzv'yak Oleh

EVALUATION OF ASSETS PORTFOLIO VAR ON THE BASE OF PARAMETRIC MODELS

The article analyzes the existing parametric VaR models of portfolio assessment concerning their sensitivity to the type of portfolio assets and the volatility of its characteristics. It is shown that parametric VaR approach is quite informative and flexible because it allows you to evaluate the portfolio as a whole and its individual assets. It is noted that VaR methodology presents information in an easy and intuitive format and, in addition, parametric models do not require a large number of assumptions about the type of parameters distribution. This makes the need for choosing a particular restrictions imposed on the variable P / L . The

article shows that if the distribution has heavy tails, then use the normal distribution is not appropriate. In the normal distribution of P / L or return may take any value and as a result there can be losses bigger than on available capital you can lose more than our total investments. It was shown that the return in most cases have excess kurtosis and fatter tails than at normal distribution. As a result VaR of the asset or portfolio for normal distribution is seriously undervalued in the case of heavy tails and using a normal distribution. The author recognizes that the use of normal distribution based on the central limit theorem is valid only for quantile or probability close to the center. Instead of the normal distribution in this case, it is reasonable to use one of the distributions with fat tails and we need to consider asset position - long or short. It is noted in the article that in case we need to estimate VaR at very high levels of confidence necessary it is advisable to use the theory of extreme values and prefer GEV or EV approaches.

Keywords: Portfolio VaR, parametric model, Gumbel distribution, lognormal distribution, t-Student distribution, geometric return.

Актуальність теми. На сьогодні розроблено багато моделей, які описують коливання числових характеристик різних фінансових інструментів протягом різних проміжків часу. Більшість із них має дуже велике практичне значення, оскільки ці моделі широко використовуються як практиками, так і теоретиками фінансових ринків. Незважаючи на те, що методологія Value-at-Risk (VaR) на сьогодні є однією із найпопулярніших при оцінюванні ринкових ризиків, існує дуже багато критиків її використання у банківській сфері, особливо у нестандартних кризових ситуаціях на фінансових ринках. Головний аргумент - некоректне оцінювання втрат при важких хвостах і при використанні нормального розподілу. Проте останнім часом появилось дуже багато наукових робіт, у яких пропонується низка альтернативних до нормального розподілу підходів, які дають змогу врахувати важкі хвости та особливості структури портфеля, а саме, короткі та довгі позиції активів. Ключова відмінність між цими підходами полягає у використанні різних методів моделювання випадкових шумів (наприклад, нормального розподілу, логнормального розподілу, t-розподілу Стюдента, розподілу Гумбеля тощо), зберігаючи при цьому однакові методи обчислення VaR. Усе це

обумовлює потребу у дослідженні особливостей застосування різних видів розподілу дохідностей у залежності від типу портфеля активів та рівня волатильності його характеристик.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Проблемам оцінювання VaR портфеля активів на основі параметричних моделей присвячено чимало наукових досліджень як вітчизняних, так і західних дослідників, серед яких слід виділити роботи Б. Нгога [1], Р. Хусмана [2], К. Кудійка [2], Р. Поунола [2], П. Ембрехта [3], К. Купельберга [3], Т. Мікоша [3], М. Еванса [4], Н. Гастінгса [4], Б. Пікока [4], К. Довда [5], Б. Кишакевича [6],[7] та інших. Проте проблема врахування важких хвостів розподілів дохідностей активів залишається все ще надзвичайно актуальною, особливо після руйнівних наслідків світової фінансової кризи 2007-2009 років.

Мета статті - аналіз існуючих параметричних моделей оцінювання VaR портфеля активів та виявлення особливостей їх застосування в залежності від типу портфеля активів та рівня волатильності його характеристик.

Виклад основного матеріалу. Ключовим питанням при виборі моделі оцінювання VaR портфеля активів банку є вибір типу розподілу змінної P/L та арифметичних/ геометричних дохідностей. Значення змінної P/L у період часу t – P/L_t представляє собою вартість активу або портфеля у момент часу t плюс внутрішні платежі D_t за мінусом вартості активу (портфеля) у момент часу $t-1$:

$$P/L_t = P_t + D_t - P_{t-1} . \quad (1)$$

Якщо дані подано у формі P/L , тоді додатні значення відповідають доходу а від’ємні – збиткам. Іншими словами має місце рівність:

$$P/L_t = -L/P_t . \quad (2)$$

У подальшому розглядатимемо арифметичну дохідність:

$$r_t = (P_t + D_t - P_{t-1})/P_{t-1} , \quad (3)$$

що фактично є значенням змінної P/L у період часу t поділене на вартість активу у момент часу $t-1$ та геометричну:

$$R_t = \log[(P_t + D_t)/P_{t-1}]. \quad (4)$$

Існує простий взаємозв'язок між цими дохідностями [5, стор. 36]:

$$R_t = \log(1 + r_t). \quad (5)$$

Легко бачити, що якщо дохідності є малими, тоді $R_t \approx r_t$. Логічно поставити питання: яку із цих дохідностей слід використовувати? Оскільки при малих дохідностях різниця між ними є незначною, а малі дохідності матимуть місце при аналізі коротких горизонтів часу, тоді при таких умовах доцільно використовувати більш зручніші для конкретного випадку види дохідностей. Проте, слід пам'ятати, що геометричні дохідності мають деякі переваги у порівнянні із арифметичними:

- по-перше, геометрична дохідність є більш підходящою із економічної точки зору, оскільки вона гарантує невід'ємність ціни активу або вартості портфеля, навіть у випадку, коли дохідності є необмеженими. При арифметичній дохідності низька дохідність або великі збитки передбачають від'ємність ціни активу, що само по собі може бути дуже рідко економічно обґрунтовано;

- по-друге, використання геометричної дохідності є більш економічно обґрунтованим для порівняно великих горизонтів часу, оскільки дає змогу врахувати проміжний дохід, тоді як арифметична дохідність вважає його рівним нулю.

Найбільшою популярністю через свою простоту дістав нормальний розподіл, який, крім цього, передбачає застосування нескладних формул для обчислення VaR та ETL. Нормальний розподіл є привабливим також через те, що він має лише два незалежних параметри – середнє значення μ та стандартне відхилення σ . Крім цього, третій момент нормального розподілу – асиметрія рівна нулю. Застосувати припущення про нормальний розподіл можна до змінної P/L або арифметичної дохідності. Формули для VaR та ETL у цьому випадку дещо відрізнятимуться. Так, якщо припустити нормальність P/L, тоді вони матимуть вигляд відповідно:

$$VaR = -\alpha_{cl} \sigma_{P/L} - \mu_{P/L}, \quad (6)$$

$$ETL = \sigma_{P/L} \phi(-\alpha_{cl}) / F(\alpha_{cl}) - m_{P/L} . \quad (7)$$

Якщо, припустити, що арифметична дохідність розподілена нормально, тоді вони дещо зміняться:

$$VaR = (-\alpha \sigma_r - \mu_r) P, \quad (8)$$

де P – поточна ціна активу. Ще однією привабливістю нормального розподілу є існування для методів найменших квадратів об'єктивних лінійних оцінок параметрів нормального розподілу.

Якщо визначити $\sigma_{P/L}$ та $\mu_{P/L}$ за певний період часу, тоді формули для оцінювання VaR та ETL за h таких періодів матимуть вигляд:

$$VaR(h, cl) = -\alpha_{cl} \sqrt{h} \sigma_{P/L} - h \mu_{P/L} . \quad (9)$$

$$ETL(h, cl) = \sqrt{h} \sigma_{P/L} \phi(-\alpha_{cl}) / F(\alpha_{cl}) - h \mu_{P/L} . \quad (10)$$

Проте припущення про нормальність P/L чи дохідності має чимало недоліків:

- по-перше, P/L або дохідність можуть приймати довільні значення. У результаті можуть виникнути втрати більші на наявний капітал: можна втратити більше ніж наші сукупні інвестиції;
- по-друге, при застосуванні припущення про нормальність як правило апелюють до центральної граничної теореми. Проте ця теорема стосується лише центру маси функції щільності, а не її екстремальних значень. Це означає, що ми можемо обґрунтувати використання нормального розподілу на основі центральної граничної теореми лише у випадку ймовірностей чи квантилів, близьких до центру. Коли ми маємо справу із екстремальними значеннями (у випадку дуже великого чи малого довірчого інтервалу), тоді центральна гранична теорема не може бути використана;
- по-третє, як показує практика, дохідності у більшості випадків мають надлишковий ексцес та товстіші від звичайних хвосту розподілу. У результаті VaR активу чи портфеля при нормальному розподілі буде серйозно недооціненим у випадку важких хвостів та використанні нормального розподілу.

Припустимо, що геометрична дохідність є нормально розподілена із середнім μ_R та стандартним відхиленням σ_R і $D_t = 0$ (реінвестування у активи є безперервним). У такому випадку натуральний логарифм від P_t буде нормально розподіленим, а саме розподіл P_t буде логнормальним і для обчислення VaR можна скористатись формулою:

$$VaR = P_{t-1} - \exp(h\mu_R + \alpha_{cl}\sqrt{h}\sigma_R + \log P_{t-1}), \quad (11)$$

де P_{t-1} – поточна вартість активу або портфеля. Формула для логнормального VaR є більш складнішою ніж для нормального VaR, проте логнормальність має низку переваг, серед яких виключення можливості від’ємних значень вартості активів. Наступним аргументом на користь логнормального розподілу є можливість врахування асиметричності експозицій коротких та довгих позицій при моделюванні асиметричних P/L чи дохідностей. Довгі позиції генеруватимуть втрати при падінні ринку, тоді як короткі зазнаватимуть втрат при зростанні ринку. Врахувати таку відмінність у поведінці коротких та довгих позицій використовуючи симетричні розподіли неможливо, оскільки VaR в обох випадках буде взаємним дзеркальним відображенням.

Використовуючи асиметричні розподіли, такі як логнормальний, можна врахувати особливості довгих та коротких позицій (див. рис. 2). Так, довга позиція зазнає збитків коли ринок падає, проте таке падіння ціни активу обмежене обсягом початкової інвестиції. Інвестиція 1 у.о. як довга позиція, матиме VaR рівним 0.807. Проте відповідна коротка позиція 1 у.о. матиме VaR рівним 4.180. Фактично коротка позиція має необмежений VaR і довгий правий хвіст розподілу, який продукує дуже високі прибутки для довгих позицій та дуже високі збитки для коротких. На рис 2. зображено логнормальний VaR для $\sigma_R = 1$, $P_{t-1} = 1$, $\mu_R = 0$. У цьому випадку VaR для довірчого рівня $cl = 95\%$ становитиме 0,807.

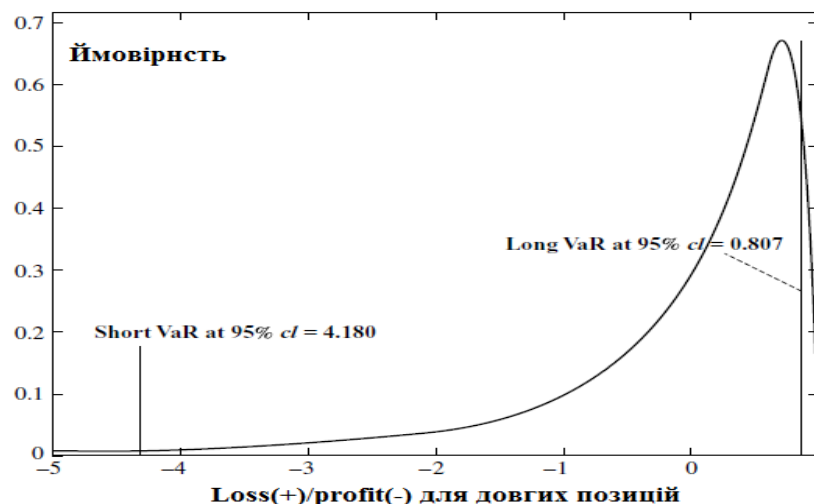

Рис. 2. VaR для логнормально розподілених даними втрати/дохід

Іншими словами, припущення про логнормальність має свою привабливість стосовно врахування обмеження на максимальні втрати для довгих позицій. Крім цього, логнормальність є сумісною із геометричним Броунівським рухом - процесом, який сьогодні став дуже ефективним інструментом моделювання ціни активів та використовується теоретиками та практиками при оцінюванні деривативів. Проте воно має певні недоліки, серед яких, найбільш серйозним є некоректне моделювання геометричної дохідності товстими хвостами, що робить логнормальний розподіл не ефективним для оцінювання VaR та ETL при екстремальних рівнях довіри.

Для врахування важких хвостів при оцінюванні VaR часто використовують t-розподіл Стюдента. Вперше такий підхід було використано Р. Хусманом у роботі [2]. Аналогічно до нормального розподілу t-розподіл Стюдента є симетричним та колоколоподібним, проте має важчі хвости, а отже, має здатність набувати значень значно більших від середнього. Це робить його корисним для розуміння статистичної поведінки деякого типу співвідношень випадкових величин, у яких знаменник може приймати близькі до нуля значення. t-розподіл Стюдента із v ступенями свободи має ексцес

$3(v-2)/(v-4)$, при умові $v \geq 5$. Змінюючи v можна отримати різні значення ексцесу. Якщо необхідно отримати великі значення ексцесу, v повинно бути порівняно малим, тоді як для незначного ексцесу навпаки, слід розглядати великі значення v . Це робить t -розподіл Стюдента доволі гнучким інструментом для аналізу ринкових ризиків. VaR у цьому випадку можна буде отримати за формулою:

$$VaR(h, cl) = -\alpha_{cl} \sqrt{h \sqrt{(v-2)/v} \sigma_{P/L}} - h \mu_{P/L}. \quad (12)$$

Якщо стоїть завдання оцінити VaR та ETL при екстремальних значеннях рівня значущості, тоді доцільно буде використати розподіл екстремальних значень. Теорія екстремальних значень пропонує два підходи. Одним із них є узагальнений розподіл екстремальних значень (GEV distribution). В основу цього підходу покладено відому теорему Фішера-Тіпета, згідно із якою, якщо X має функцію розподілу $F(X)$, тоді функція розподілу екстремальних значень X асимптотично збігається до GEV функції розподілу:

$$H_{\xi, a, b} = \begin{cases} \exp\left(-(1 + \xi(x-a)/b)^{-1/\xi}\right), & \text{якщо } \xi \neq 0 \\ \exp(-\exp(-(x-a)/b)), & \text{якщо } \xi = 0 \end{cases}, \quad (13)$$

де $1 + \xi(x-a)/b > 0$, а a і b – параметри розміщення та масштабу, ξ – хвостовий індекс. Зазвичай використовують два основних види цього розподілу: розподіл Гумбеля (якщо $\xi = 0$) та розподіл Фреше (якщо $\xi > 0$). VaR Гумбеля та Фреше матиме вигляд [3, стор. 324], [4, стор. 86]:

$$VaR = \begin{cases} a - (b/\xi) \left[1 - (-\log cl)^{-\xi}\right], & \text{якщо } \xi > 0 \\ a - b \log(\log(1/cl)), & \text{якщо } \xi = 0 \end{cases}. \quad (14)$$

При оцінюванні VaR на основі розподілу Гумбеля слід перш за все визначитись який хвіст слід брати до уваги: верхній чи нижній. Це залежатиме від короткої чи довгої позиції активу. Крім цього, на форму поверхні VaR суттєвим чином впливатиме середнє значення. Наприклад, при застосуванні розподілу Гумбеля до P/L із додатнім середнім ми отримаємо поверхню VaR Гумбеля як показано на рис.3.

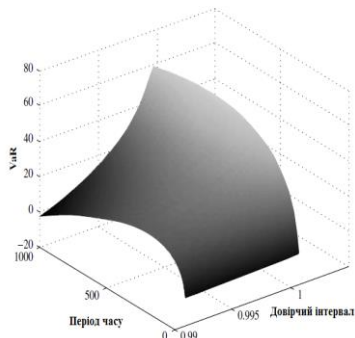

Рис. 3. Поверхня Gumbel VaR

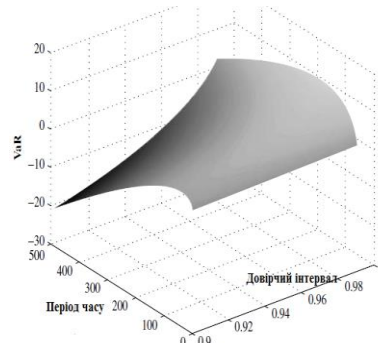

Рис. 4. Поверхня нормального VaR

Легко бачити, що ця поверхня нагадує поверхню VaR для нормального розподілу із додатнім середнім (рис.4), що має просте пояснення - із збільшенням аналізованого періоду середнє значення відіграє все більше значення при оцінюванні VaR, а саме тягне його до низу. Проте, при рівності нулю середнього значення ми отримаємо поверхню Gumbel VaR, на якій VaR продовжує зростати із збільшенням горизонту аналізу.

Висновки. Таким чином, параметричний підхід до оцінювання VaR є інформативним та гнучким методом, оскільки може застосовуватись як до цілого портфеля, так і до окремих його активів і подає інформацію у зручному та інтуїтивно зрозумілому форматі. Крім цього, параметричні моделі не потребують великої кількості припущень щодо типу розподілу параметрів моделі. Проте, до недоліків параметричних моделей можна віднести їх значну залежність від цих припущень, що може спричинити серйозні похибки при не коректному виборі типу розподілу. Це обумовлює важливість коректного вибору обмежень, які накладаються на змінну P/L. Якщо розподіл дохідностей має важкі хвости, тоді використовувати нормальний розподіл не доцільно, оскільки використання нормального розподілу на основі центральної граничної теореми буде коректним лише у випадку ймовірностей чи квантилів, які є близькими до центру. Замість нормального розподілу у цьому випадку слід скористатись одним із вище згаданих розподілів із товстими хвостами та врахувати позицію активу - довгу чи коротку.

У випадку, коли необхідно оцінити VaR на дуже великих рівнях довіри, необхідно скористатись теорією екстремальних значень та віддати перевагу GEV чи EV підходам.

Література

1. Ngoga B. Value at Risk Estimation A GARCH-EVT-Copula Approach [Електронний ресурс] // Ngoga Kirabo Bob / Mathematical Statistics Stockholm University Master Thesis/ October 2013. Режим доступу: <http://www.math.su.se>
2. Huisman, R. VaR: Fat tails in financial risk management./ Huisman, R., Koedijk, K., Pownall, R. /Journal of Risk.– №1,1998. – p. 47–61.
3. Embrechts, P. Modelling Extreme Events for Insurance and Finance // Embrechts, P., C. Kuppelberg and T. Mikosch/ Berlin: Springer-Verlag. – 1997.– 125 p.
4. Evans, M. Statistical Distributions. Third edition // Evans, M., N. Hastings and B. Peacock/ Chichester and New York: JohnWiley and Sons.–2000.- 245 p.
5. Kevin Dowd. An Introduction to Market Risk Measurement / JOHN WILEY & SONS, LTD.- August 2002.- 304 p.
6. Кишакевич, Б.Ю. Використання коваріаційної моделі для обчислення VAR портфеля / Б.Ю. Кишакевич // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: Збірник науково – технічних праць. – Львів: НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.10.– С. 297 – 302.
7. Кишакевич, Б.Ю. Проблема вибору мір ризику в контексті світової фінансової кризи / Б.Ю. Кишакевич // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: Збірник науково – технічних праць. - Львів: НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 178 – 186.
6. Kyshakevych, B.Yu. Vykorystannya kovariacijnoyi modeli dlya obchyslennya VAR portfelya / B.Yu. Kyshakevych // Naukovyj visnyk Nacionalnogo lisotexnichnogo universytetu Ukrayiny: Zbirnyk naukovo – texnichnyx pracz. – Lviv: NLTU Ukrayiny. – 2008. – Vyp. 18.10. – S. 297 – 302.
7. Kyshakevych, B.Yu. Problema vy`boru mir ryzyku v konteksti

svitovoyi finansovoyi kryzy / B.Yu. Kyshakevych // Naukovyj visnyk Nacionalnogo lisotexnichnogo universytetu Ukrayiny: Zbirnyk naukovo – texnichnyx pracz. - Lviv: NLTU Ukrayiny. – 2010. – Vyp. 20.2. – S. 178 – 186

Рецензент: Кишакевич Б.Ю., д.е.н., професор, зав. кафедри економічної кібернетики та інноватики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

28.07.2016

**ФОРМУВАННЯ, ТЕРИТОРІАЛЬНЕ ПОШИРЕННЯ,
ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ІСТОРИЧНИХ КЛАДОВИЩ М.
ОДЕСИ**

У статті на базі широкого кола архівних джерел досліджено різноманітні аспекти історії Першого (Старого) Одеського кладовища, що розділялося на окремі ділянки за віросповіданням покійного на Християнське, Іудейське, Караїмське, Магометанське, а також мало відокремлені земельні ділянки для поховання самогубців, загиблих від чуми і військовослужбовців. Висвітлено особливості конфесійних («етнічних») кладовищ. Встановлено, що Перше (Старе) Одеське кладовище фактично з'явилося на міських планах лише з другої половини 1820-х років і було знищене в 1935 р. На початку ХХ ст. на території Першого (Старого) Одеського кладовища розміщувалися: притулок для бідних і храм Всіх Святих з бібліотекою, будинок для притча, приміщення для відспівування жебраків, каплиця, приміщення для працівників кладовища, ділянки для англіканської, лютеранської, реформаторської общин.

Ключові слова: Перше (Старе) Одеське кладовище, план, територія, поховання, ділянка землі, приміщення, будівництво.

Цубенко Валерія

**ФОРМИРОВАНИЕ, ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ
РАСПРОСТРАНЕНИЕ, ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА
ИСТОРИЧЕСКИХ КЛАДБИЩ Г. ОДЕССЫ**

В статье на базе широкого круга архивных источников исследованы различные аспекты истории Первого (Старого) Одесского кладбища, которое разделялось на отдельные участки по вероисповеданию покойного на Христианское, Иудейское, Караимское, Мусульманское, а также имело отделены земельные

участки для захоронения самоубийц, погибших от чумы и военнослужащих. Освещены особенности конфессиональных («этнических») кладбищ. Установлено, что Первое (Старое) Одесское кладбище фактически появилось на городских планах только со второй половины 1820-х годов и было уничтожено в 1935 г. В начале XX в. на территории Первого (Старого) Одесского кладбища размещались: приют для бездомных и храм Всех Святых с библиотекой, дом притча, помещения для отпевания нищих, часовня, помещения для работников кладбища, участки для англиканской, лютеранской, реформатской общин.

Ключевые слова: Первое (Старое) Одесское кладбище, план, территория, захоронения, участок земли, помещения, строительство.

Tsubenko Valeriia

FORMATION, TERRITORIAL ALLOCATION, FUNCTIONAL STRUCTURE OF HISTORIC CEMETERIES IN ODESSA

Various aspects of the history of the First (Old) Odessa cemetery are studied in the article on the basis of a wide range of archival sources. The cemetery was divided into Christian, Jewish, Karaite and Muslim sections in accordance with the confession of a decedent, and had separate grounds for the burial of suicides, the victims of the plague and soldiers. The peculiarities of confessional (ethnic) cemeteries are considered. It is determined that the first (old) Odessa cemetery actually had appeared in city plans only beginning from the second half of the 1820s and was destroyed in 1935. The following objects were located in the territory of the First (Old) Odessa cemetery in the early twentieth century: a shelter for the homeless, the Church of All Saints with a library, a clergy house, burial service facilities for the poor, a chapel, rooms for cemetery workers, grounds for the Anglican, Lutheran, Reformed communities.

Keywords: The first (old) Odessa Cemetery, plan, territory, burial places, ground, premises, construction.

Постановка проблеми: Некрополі – історичні кладовища, що зберігають пам'ятки матеріальної культури минулого. «Історичне

кладовище є невід'ємною частиною культурної спадщини і являє собою комплексний пам'ятник, що вимагає комплексного дослідження ...» [17, с. 136]. Комплексне вивчення потребує ставлення до поховань як до об'єктів одночасно матеріальної і духовної культур. Так як традиції поховання дуже консервативні, надгробні пам'ятники дозволяють судити про погребально-поминальну обрядовість.

Саме кладовище, в цілому, є пам'яткою містобудування, а окремі могили і надгробки відносяться до пам'яток історії, мистецтва та архітектури. Комплексне вивчення історичних кладовищ дає досліднику інформацію про час виникнення кладовища, про типи і художні особливості надгробків, про людей, там похованих, про їх соціально-економічне становище. Крім того, тексти надгробків є найціннішим історичним і літературним джерелом. Отже, актуальність теми дослідження обумовлена недостатньою розробкою і необхідністю її переосмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Аналіз історіографії дозволяє констатувати, що питання про Перше (Старе) Одеське кладовище висвітлювалося в літературі. Спроба звести воєдино дані численних приватних досліджень, а також узагальнити значний обсяг архівних джерел здійснюється вперше. Звідси і особлива увага до деталей і приватних питань; переважання фактичного матеріалу над теоретичними побудовами. Слід зазначити, що досліджувалися далеко не всі аспекти даної теми.

Узагальнюючі роботи, присвячені ролі некрополя у культурі та світі уявлень Європи, створені французькими вченими Ф. Ар'єсом, М. Вовелем та іншими дослідниками. У 1999 р. вийшла друком монографія В. І. Голованя «Некрополь Одеси» [2]. У 2012 р. з'явилася нова праця, що має авторську концепцію щодо виникнення і функціонування Першого (Старого) Одеського кладовища. Написана книга найвідомішими істориками, одеситами – краєзнавцями Олегом Губарем і Михайлом Пойзнером на підставі матеріалів, напрацьованих з 1928 по 1934 рр. Володимиром Смирновим. У книзі детально описуються формування та еволюція Першого (Старого) кладовища міста Одеси, на якому були поховані такі відомі в місті персони.

Документи з нашої проблематики містяться у фондах Державного архіву Одеської області: «Одеський Будівельний комітет. 1802–1870 рр.» (Ф. 59), «Канцелярія Одеського градоначальника.

1803–1919 рр.» (Ф. 2). Цей комплекс документів показує землеволодіння для окремих ділянок кладовища за віросповіданнями, благоустрій, будівництво кладовищенської церкви Всіх Святих, притулку для бідних, культових та інших кладовищенських будівель, ремонт огорожі, улаштування окремих ділянок для самогубців і військовослужбовців, чумних кладовищ, кошториси будівельних робіт, матеріали судочинства, особливості організації поховального церемоніалу та ритуального обслуговування.

Дослідницький інтерес привернув увагу також до незначного комплексу картографічних матеріалів, планів, що зберігаються у дореволюційних фондах ДАОО. Вони відображають планувальні особливості населених пунктів, відіграють важливу методологічну роль у дослідженні системності землекористування, дозволяють дослідити ступінь комплексності, потенціал розвитку і показати географічне розташування, розвиток будівництва у місті.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми: Комплексний аналіз різноманітних аспектів історії Першого (Старого) Одеського кладовища, висвітлення особливостей конфесійних («етнічних») кладовищ.

Постановка завдання: визначити основні періоди в ході формування конфесійних («етнічних») кладовищ; відстежити облаштування і зміни території, архітектурний вигляд (надгробки, епітафії) Першого (Старого) Одеського кладовища; з'ясувати обставини завершального етапу існування Першого (Старого) Одеського кладовища.

Виклад основного матеріалу дослідження: Із заснуванням і розвитком міста Одеси невід'ємно пов'язані виникнення і існування місць, де ховали людей різних національностей, віросповідань, соціального статусу.

Старе міське кладовище було закладене в 90-х рр. XVIII ст. на вулиці Преображенська для поховання жителів міста Одеси. Воно розділялося на окремі ділянки за віросповіданням покійних на Християнське, Іудейське, Караїмське, Магометанське, а також мало відокремлені частини для поховання самогубців, загиблих від чуми і військовослужбовців. З часом територія цих ділянок була з'єднана в одне кладовище, що стали називати Старим або Першим кладовищем міста Одеси.

Освоєння території Першого (Старого) Одеського кладовища починається 1802 р. 24 січня 1802 р. було підтверджено пільги (даровані Одесі 2 жовтня 1795р.) про розподіл міської землі терміном на 25 років. Кількість землі, що належала місту, розподілялася до 50 десятин на одну особу [20, с. 195].

На ранніх планах міста Одеси територія Першого (Старого) Одеського кладовища не лише не позначена, а й показана як місце під майбутню забудову житловими кварталами. Отже, на початок 1800-х рр. будівельники не мали однозначного уявлення про використання цієї території.

Перше (Старе) Одеське кладовище розподілялося, перш за все, за конфесійними ознаками (мусульманське, християнське, єврейське, караїмське). Також поховання здійснювалися за соціально-культовими і віковими ознаками (для знатних осіб або компактні дитячі поховання), ідеологічними. У зв'язку з окремими історичними подіями здійснювалися поховання військовослужбовців, поховання специфічного призначення (епідемічного характеру, з конфесійними відхиленнями) та інші.

У ході формування території Першого (Старого) Одеського кладовища значну роль мала та обставина, що корінне населення регіону, яке сповідувало християнство (переважно православ'я), завжди відрізнялося толерантністю і доброзичливістю до сусідніх національних меншин. За період свого існування площа кладовища постійно збільшувалася. Спочатку на території Першого (Старого) Одеського кладовища було відведено земельні ділянки під Караїмське, Єврейське, Магометанське кладовища і для поховання самогубців.

Перша згадка про Старе єврейське кладовище з'явилася у 1829 р. Є свідчення, що земля була виділена герцогом А.-Ж. Рішельє у 1803 р. [8, арк. 25].

5 травня 1836 р. до Одеського Будівельного комітету надійшло клопотання від керівництва одеського братства Єврейської громади про розширення території кладовища і будівництво стіни Єврейського кладовища вздовж межі з християнським [12, арк. 1].

У 1821 р. було прийнято рішення про відведення земельної ділянки на території міського кладовища для поховань Караїмської громади. У червні 1831 р. до Одеського Будівельного комітету надійшло прохання від Одеської Караїмської громади про видачу

копії резолюції 1821 р. про відведення землі під Караїмське кладовище (рис. 1) [6, арк. 1–2].

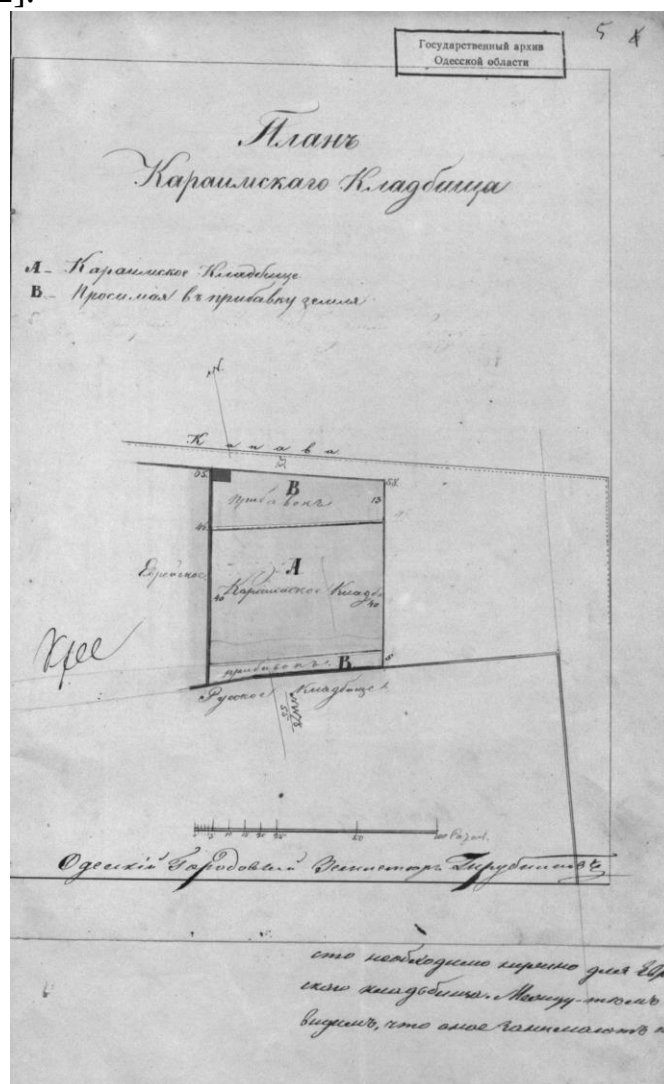

Рис. 1 План Караїмського кладовища (1846) [15, арк. 9]

У 1843 р. військовий губернатор клопотав про задоволення прохання одеського Єврейського кагалу про приєднання земельної ділянки між Єврейським і Християнським кладовищами. У 1846 р. архієпископ Херсонський і Таврійський Гаврило на це прохання відповів, що він не заперечує, але за умови пожертвування на користь кладовищенської церкви від Єврейського і Караїмського кагалів. Пропонувалося пожертвування вартості землі і огорожі у розмірі 3 саж. Проте Будівельний комітет вирішив, що пожертвування незаконне, тому що кладовища – місця громадські і земля під них відводиться безкоштовно.

До початку 1840-х років Перше (Старе) Одеське кладовище перебувало у володінні Одеського Наказу громадського піклування, Духовного притча храму Всіх Святих і Ради Одеської Євангелічно-Лютеранської громади. Євангелічно-Лютеранська ділянка була добре облаштованою.

З 1841 по 1865 р. кладовище підпорядковувалося Одеському Наказу громадського піклування [20, с. 230].

На Євангелічно-Лютеранській ділянці кладовища було встановлено загальні засади діяльності з поховання померлих і проведення процедури поховання. У 1836 р. одеський губернатор отримав директиву із Міністерства внутрішніх справ про будівництво спеціального будинку для покійників, яких провозили на кладовище для поховання згідно з уставом євангелічно-лютеранських церков у Російській імперії.

У 1837 р. одеський градоначальник Льовшин направив цю директиву Будівельному комітету, який наказав архітектору Г. І. Торічеллі скласти плани, фасади похоронного будинку.

Вартість кошторису будівельних робіт похоронного будинку і вартість транспортування матеріалів становила 945 руб. 8 коп. 25 листопада 1842 р. архієпископ Херсонський і Таврійський Гаврило прийняв до експлуатації новий похоронний будинок у присутності архітектора І. Козлова. З 1843 р. цей будинок підпорядковувався Одеському Наказу громадського піклування. У 1883 р. у зв'язку з необхідністю проведення ремонтних робіт і розширення приміщення похоронного будинку було складено кошторис і призначено підрядників.

У 1843 р. було розпочато нове облаштування Першого

(Старого) Одеського кладовища. Спочатку було проведено обстеження дерев'яних частин старих воріт і хвіртки. У результаті обстеження цих споруд було виявлено незадовільний стан споруд, а також доріг [11, арк. 22]. Тому негайно було складено кошторис з ремонту доріг щебенем. Вартість щебеню становила: дрібного – 9 руб., а крупного – 8 руб. 50 коп. за куб. саж. Транспортні витрати за кубічний сажень становили 2 руб. 80 коп. [10, арк. 1]. У травні 1844 р. було закінчено ремонт дороги. Вартість усіх робіт і матеріалів на влаштування дороги становила 969 руб. 45 коп. [10, арк. 24–29]. Кошторис на виробництво воріт і хвірток для в'їзду на одеське міське кладовище становив 288 руб. 81 коп. [11, арк. 24–29], з них: вартість усіх видів робіт, виконуваних за договором становила 108 руб. 29 коп. [11, арк. 70 зв.], а вартість необхідних матеріалів, обладнання та інших технічних засобів становила 180 руб. 52 коп. [11, арк. 71].

На початку 1850-х рр. постало питання про збільшення території кладовища у зв'язку із зростаючою смертністю населення міста Одеси, що було пов'язано з епідемією холери 1848 р. У 1853 р. керівник притулку для бідних доповідав, що на одеському міському кладовищі всі земельні ділянки були густо заповнені могилами [13, арк. 1].

15 березня 1856 р. архітектор Н. Н. Черкунов доповів Будівельному комітету про розподіл території на 8 кварталів під нове кладовище – від канал поблизу млинів і хутора, що мав вмістити 10 тис. померлих. У 1857 р. в результаті листування Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора і Будівельного комітету граф О. С. Строганов отримав план відводу земельних ділянок для нового міського кладовища (рис. 2).

Також було видано відповідне розпорядження щодо включення території нового кладовища з зазначенням секторів до плану міста. Архітектор Н. Н. Черкунов складав кошторис на будівництво кам'яної огорожі і огорожі ділянок-секторів конфесійних кладовищ. Територію кладовища було розділено на квартали і ділянки всіх віросповідань. У 1857 р. Н. Н. Черкунов склав план і кошторис, а в 1858 р. – проект кам'яної огорожі кладовища. Цей проект було реалізовано у 1860 р. У ньому зазначалася вартість робіт – 37073 руб. 81 коп., католики і лютерани отримували автономію на будівництво ділянок і прибутки. Довжина всієї огорожі

становила 1466 погонних саж., а витрати – 25 руб. 29 коп. за саж. Під православну земельну ділянку було виділено 849 саж., а витрати становили 21469 руб. 88 коп., під католицьку ділянку (разом із вірмено-григоріанською) – 360 саж. і витрати – 9104 руб. 40 коп., під лютеранську – 257 саж., а витрати 6499 руб. 53 коп. [9, арк. 31, 34].

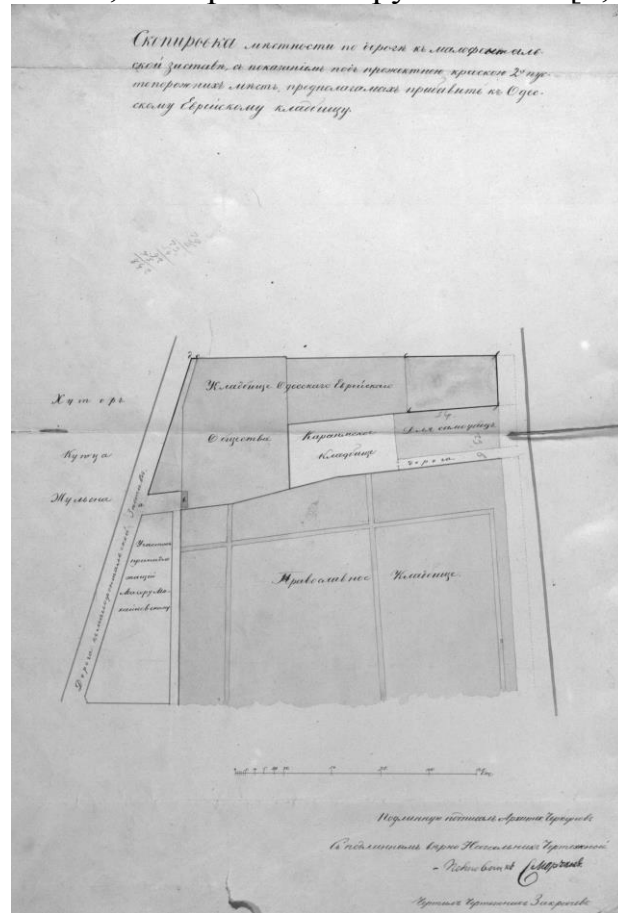

Рис. 2 План Першого (Старого) Одеського кладовища (1856) [14, арк. 24]

У 1858 р. архітектору Н. Н. Черкунову наказано було підібрати необхідну територію для поховання мусульман, оскільки Скакове поле призначалося для військових таборів. 2 червня 1859 р. він доповів Будівельному комітету, що при огляді Нового і Старого Одеських кладовищ є місце для поховання мусульман. 14 серпня 1859 р. було затверджено план земельної ділянки, відведеної для кладовища мусульман [4, арк. 3]. Скакове поле залишалося місцем проведення покарань державних злочинців [16, с. 75–76].

Розглянемо деякі особливості облаштування Мусульманського (Магометанського) кладовища. Всі будівлі, розміщені на кладовищі, були одноповерхові, з односкатним дахом. Праворуч від входу на кладовище знаходився молебний дім з п'ятьма вікнами з фасадної сторони, перед ним – ворота, що імітували два мінарети з навісами у вигляді напівмісяців. Ліворуч знаходилися господарське і житлове приміщення, що були побудовані у 1881р. З внутрішньої сторони кладовища до цих будівель прилягав двір і басейн для омовінь. За фасадними будівлями розташовувався сад.

Згідно з планом архітекторів Н. Н. Черкунова і Ф. О. Коловича Магометанське кладовище було шириною (за фасадом) – 45 саж., довжиною – 75 саж., тобто площа його складала 3375 кв. саж. Ділянка для самогубців мала відповідно 40 і 45 саж., тобто площу 1800 кв. саж. [14, арк. 25, 27, 29]. Такі великі розміри кладовища свідчать про нерідкість випадків самогубств у XIX ст.

У 1889 р. уповноважені особи одеської Магометанської громади А. Каіпов, Ш. Рашкін і А. Різванова клопотали про дозвіл на влаштування житлового будинку з метою збільшення прибутку магометанської культової споруди.

Про функціонування Караїмського і Магометанського кладовищ містяться згадки в різних офіційних виданнях 1920–1930-х рр. Тобто їх остаточно зруйнували в післявоєнний час.

У 1836 р. Одеська Єврейська громада заявила про земельну ділянку 25 саж., на якій були поховані декілька євреїв, і клопотала про включення цієї ділянки до площі Єврейського кладовища, а також будівництво огорожі Єврейського кладовища по лінії встановлення огорожі Християнського кладовища (рис. 3) [12, арк. 1, 3].

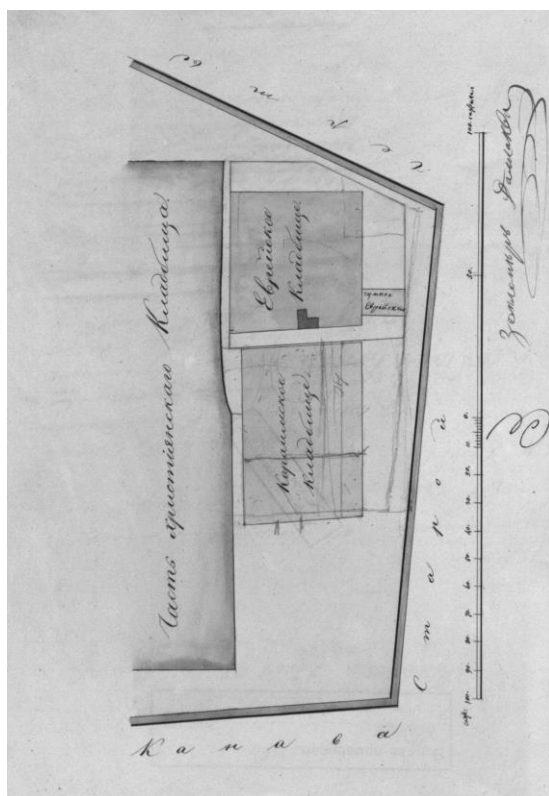

Рис. 3 План Першого (Старого) Одеського кладовища (1836) [12, арк. 4]

У 1846 р. у зв'язку з браком місця на Єврейському кладовищі була відведена невелика ділянка землі, що згодом була зайнята могилами. Тому у 1856 р. старійшини Єврейського погребального братства звернулися з проханням у Будівельний комітет про відведення додаткової землі для Єврейського кладовища [14, арк. 9]. 7 вересня 1860 р. Єврейське погребальне братство надало план і кошторис, складені архітектором Ф. О. Коловичем про огорожу

кладовища кам'яною стіною і будівництво кам'яних воріт.

Весною 1861 р. цей проект впровадили в життя. Останній етап реконструкцій Старого Єврейського кладовища належить до другої половини 1860-х рр. Запис від 4 липня 1867 р. визначає його площу – 1705 кв. саж. [5, арк. 19].

Земельна ділянка у розмірі 10 десятин була відведена у 1873 р. під Нове Єврейське кладовище. З 1876 р. його почали огороджувати кам'яною стіною [18].

Нові заходи для зведення Другого (Нового) Одеського кладовища розпочалися у 1872 р. через брак місця на старому кладовищі. За свідченнями краєзнавця Р. Александрова, в середині 1930-х рр. Старе Єврейське кладовище знищили [20, с. 251].

У 1867 р. в результаті обстеження території кладовища чиновником міської думи Ханджерлі, архітектором Моранді і пастором англійської реформаторської громади міста Одеси було вирішено виділити земельні ділянки для поховання іновірців: одну – на старому кладовищі довжиною 25 саж. і шириною 2,5 саж., площею 62,5 саж. і 4 квартали на новому кладовищі [3, арк. 4–4 зв.].

Важливим є факт існування чумних кладовищ, що були створені у зв'язку з епідемією чуми у місті Одесі 1812–1813 рр., 1829 р. і 1837 р. На початку епідемії загиблих від чуми громадян ховали на загальному міському кладовищі. Лише згодом під такі поховання виділялися невеликі чумні кладовища. Тут ховали у братських безіменних могилах, але траплялися й індивідуальні пам'ятники. Після цього цю місцевість засипали будівельним сміттям, і за кілька десятків років тут утворилася гора. Крім вказаної гори Чумки існувало Карантинне кладовище (на території сучасного парку Шевченка).

У 1826 р. на будівництво кам'яної огорожі з двома воротами біля Християнського і Єврейського чумних кладовищ було виділено 6075 руб. [7, арк. 20]. У 1827 р. Одеський Будівельний комітет оголосив конкурс на підрядні роботи з влаштування двох воріт для кладовища військовослужбовців [8, арк. 11]. У 1831 р. надійшли кошти у сумі 145 руб. комісару Кривчикову на викопування рову навколо кладовища, де були поховані військовослужбовці [8, арк. 33]. У 1845 р. за наказом одеського градоначальника Дмитра Ахлестишева був складений план Першого (Старого) Одеського кладовища з розподілом його на квадратні ділянки. Алеї кладовища були вимощені

сумішню щебеню і крупного піску, засаджені деревами, причому 500 саджанців надійшли безкоштовно з розплідника Жака-Луї Десцемета, який очолював Одеський ботанічний сад і вирощував на своєму хуторі саджанці для озеленення міста. Місця для поховання померлих встановлювалися відповідно до затвердженої проектної документації. У 1857 р. містом був затверджений штат управління міським кладовищем, а в 1865 р. – затверджені правила відвідування кладовища приватними особами.

У 1865 р. відбулися зміни в міському керівництві у зв'язку з ліквідацією Одеського Наказу громадського піклування. Перше (Старе) Одеське кладовище стало підпорядковуватися міському громадському управлінню. У 1873 р. Перше (Старе) Одеське кладовище перейшло до Господарсько-будівельного відомства міської управи. Питання про закриття території для поховань на Першому (Старому) Одеському кладовищі ставилося з 1874 р., проте офіційно його закрили лише в 1880-х рр.

Наприкінці ХІХ століття поховання на Першому (Старому) Одеському кладовищі в сімейних склепах продовжувалися і були досить розповсюдженими. Наприклад, з 1899 р. – першої половини 1900 р. тут було поховано представників відомих одеситів: О. М. Дітерікса, О. Ф. Мікешина, Ф. П. Калягіна, М. К. Манго, С. В. Чінґрія, Д. І. Стіфелья, М. І. Чуйка, М. Д. Драго, М. І. Шрайтеля, М. Ф. Мочо та інших [20, с. 254–255].

На початку ХХ ст. на території Першого (Старого) Одеського кладовища розміщувалися: притулок для бідних і храм Всіх Святих, будинок для притча, будинок для відспівування жебраків, каплиця, приміщення для працівників кладовища, ділянки для англіканської, лютеранської, реформаторської общин. У 1908 р. на цьому кладовищі поховання здійснювалися переважно в палісадниках раніше придбаних, було поховано 179 осіб, у тому числі 23 на конфесійних ділянках (Єврейському, Караїмському і Магометанському). Для влаштування палісадників на кладовищі сформували штат, що складався з двох садівників і восьми робочих. За роботи з влаштування палісадників на Першому (Старому) Одеському кладовищі було отримано прибуток 1314 руб. 15 коп. [19, с. 171].

На початку ХХ ст. кладовище стало приходити в запустіння через відсутність догляду, пограбування і цілеспрямоване руйнування.

Починаючи з 1927 р., обстеженням міських кладовищ зайнялася Комісія зі збереження пам'ятників матеріальної культури. Відомо, що член цієї комісії В. І. Чернов на початок 1928 р. зареєстрував на Другому (Новому) Одеському кладовищі 18800 могил [1].

У 1920-х рр. Перше (Старе) Одеське кладовище стало місцем збору хуліганів, карткових гравців і місцем бійок та інших безчинств. Незважаючи на таке становище, місцева одеська інтелігенція продовжувала боротьбу за збереження Першого (Старого) Одеського кладовища. У 1929–1934 рр. Перше (Старе) Одеське кладовище почали масово руйнувати. За рішенням більшовицької влади надгробки кладовища стали розбирати з метою утилізації та звільнення території для інших потреб, деякі поховання було організовано пограбовано.

За свідченням одеського красзнавця Олега Губаря, Перше (Старе) Одеське кладовище було знищено у 1936 р., під час влаштування Іллічівського районного парку культури. Перша згадка про парк зустрічається в газеті «Чорноморська комуна» 14 березня 1936 р. [21].

Висновки і перспективи подальших досліджень: Перше (Старе) Одеське кладовище є одним із етноконфесійних компонентів побуту населення України. Перше (Старе) Одеське кладовище було закладене в 90-х рр. XVIII ст. на вулиці Преображенська для поховання жителів міста Одеси. Воно розділялося на окремі ділянки за віросповіданням покійного на Християнське, Іудейське, Караїмське, Магометанське, а також мало відокремлені земельні ділянки для поховання самогубців, загиблих від чуми і військовослужбовців. На Першому (Старому) Одеському кладовищі було поховано багато історичних особистостей, серед них талановиті військові: Ф. Радецький, Рібоп'єр, М. Каменський, І. Сабанєєв; громадські діячі, наприклад, Фелікс де Рібас; науковці: О. Кононович, Д. Журавський; І. Бларамберг, С. Ярошенко і митці: М. Бодаревський, Ф. Боффо, В. Желіховська, кіноактриса В. Холодна. На початку XX ст. на території Першого (Старого) Одеського кладовища розміщувалися: притулок для бідних і храм Всіх Святих з бібліотекою, будинок для притча, приміщення для відспівування жебраків, каплиця, приміщення для працівників кладовища, ділянки для англіканської, лютеранської, реформаторської общин. Організація діяльності в галузі поховання

померлих здійснювалася органами міської влади. Територія колишнього Першого (Старого) Одеського кладовища у 1998 р. була включена до списку історичних пам'яток Одеси.

Є багато аспектів цієї проблематики, що заслуговують на увагу дослідників, але найбільш цікавими та практично не дослідженими з наукової точок зору є такі, як: створення типології кам'яних надгробків та особливостей стильових напрямків з метою їх подальшого наукового опрацювання та виявлення ступеня мистецької вартості. Необхідним тут також є проведення подальших архівних досліджень, фотофіксації найстаріших об'єктів, що мають найбільшу мистецьку цінність з метою збереження культурної спадщини міста Одеси і всієї країни як свідчення високого культурного рівня суспільства.

Література

1. Вечерние (одесские) известия. – 1928. – № 1492. – 27 января.
2. Головань В. И. Некрополь Одессы. Первое одесское кладбище. – Одесса, 1999. – 100 с., ил.
3. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 2. – Оп. 3. – Спр. 470.
4. ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 5. – Спр. 218.
5. ДАОО. – Ф. 2. – Оп. 5. – Спр. 503.
6. ДАОО. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 1418.
7. ДАОО. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 445.
8. ДАОО. – Ф. 59. – Оп. 2. – Спр. 176 .
9. ДАОО. – Ф. 59. – Оп. 2. – Спр. 1844.
10. ДАОО. – Ф. 59. – Оп. 2. – Спр. 668.
11. ДАОО. – Ф. 59. – Оп. 2. – Спр. 669.
12. ДАОО. – Ф. 59. – Оп. 3. – Спр. 261.
13. ДАОО. – Ф. 59. – Оп. 4. – Спр. 209.
14. ДАОО. – Ф. 59. – Оп. 4. – Спр. 417.
15. ДАОО. – Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 2933
16. Есть город у моря. Краеведческий сборник. – Одесса : «Маяк», 1990.
17. Клянин Р. В. Пример комплексного исследования исторического кладбища / Р. В. Клянин // Столица и провинция в отечественной и всемирной истории : Материалы Всероссийской научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения В. Н.

Ашуркова: в 2 т. – Тула, 2004. – Т. 2.

18. Одесский вестник. – 1876. – № 142. – 29 июня.
19. Отчет Одесской городской управы за 1908 год. – Одесса, 1911.
20. Первые кладбища Одессы: Одесские некрополи / В. И. Смирнов. Ист. Первого город. кладбища, А. И. Губарь; сост. М. Б. Пойзнер. – Одесса: Изд-во «ТЭС», 2012. – 640 с. : ил.
21. Чорноморська комуна. – 1936. – № 61. – 14 березня.

1. Vecherny`e (odessky`e) y`zvesty`ya. – 1928. – # 1492. – 27 yanvarya.

2. Golovan` V. Y`. Nekropol` Odessy. Pervoe odesskoe kladby`shhe. – Odessa, 1999. – 100 s., y`l.

3. Derzhavny`j arxiv Odes`koyi oblasti (dali – DAOO). – F. 2. – Op. 3. – Spr. 470.

4. DAOO. – F. 2. – Op. 5. – Spr. 218.

5. DAOO. – F. 2. – Op. 5. – Spr. 503.

6. DAOO. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 1418.

7. DAOO. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 445.

8. DAOO. – F. 59. – Op. 2. – Spr. 176 .

9. DAOO. – F. 59. – Op. 2. – Spr. 1844.

10. DAOO. – F. 59. – Op. 2. – Spr. 668.

11. DAOO. – F. 59. – Op. 2. – Spr. 669.

12. DAOO. – F. 59. – Op. 3. – Spr. 261.

13. DAOO. – F. 59. – Op. 4. – Spr. 209.

14. DAOO. – F. 59. – Op. 4. – Spr. 417.

15. DAOO. – F. 59. – Op. 1. – Spr. 2933

16. Est` gorod u morya. Kraevedchesky`j sborny`k. – Odessa : «Mayak», 1990.

17. Klyany`n R. V. Pry`mer kompleksnogo y`ssledovany`ya y`story`cheskogo kladby`shha / R. V. Klyany`n // Stoly`cza y` provy`ncy`ya v otechestvennoj y` vsemy`rnoj y`story`y` : Matery`aly Vserossy`jskoj nauchnoj konferency`y, posvyashhennoj 100-lety`yu so dnya rozhdeny`ya V. N. Ashurkova: v 2 t. – Tula, 2004. – Т. 2.

18. Odessky`j vestny`k. – 1876. – # 142. – 29 y`yunya.

19. Otchet Odesskoj gorodskoj upravы za 1908 god. – Odessa, 1911.

20. Первые кладбы`shha Odessy: Odessky`e nekropol` / V. Y`. Smy`rnov. Y`st. Pervogo gorod. kladby`shha, A. Y`. Gubar`; sost. M. B. Pojzner. – Odessa: Y`zd-vo «ТЭС», 2012. – 640 s. : y`l.

21. Chornomors`ka komuna. – 1936. – # 61. – 14 bereznya.

Рецензент: Попков В.В. д..філософ.н., професор, завідувач кафедри філософії Одеського національного університету ім.. І.І. Мечнікова

13.06.2016

НАШІ АВТОРИ

Андрусів Сергій Васильович – аспірант кафедри економічної теорії, національної та прикладної економіки, Класичний приватний університет

Бзова Юлія Ігорівна – студентка, Одеський національний економічний університет

Бондаренко Ольга Ігорівна – студентка, Одеський національний економічний університет

Бусигіна Ганна Олександрівна – студентка, Одеський національний політехнічний університет

Кишакевич Богдан Юрійович – д.е.н., зав. кафедри економічної кібернетики та інноватики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Клепікова Оксана Ананіївна – к.е.н., доцент, кафедра економічної кібернетики та інформаційних технологій, Одеський національний політехнічний університет

Лучаківський Андрій Олегович – аспірант Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Сільвестрова Юлія Сергіївна – магістр Інституту бізнесу економіки та інформаційних технологій, Одеський національний політехнічний університет

Каліна Марія Валеріївна – студентка, Одеський національний економічний університет

Крекова Ольга Олександрівна – студентка, Одеський національний економічний університет

Короленко Наталія Валеріївна – к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Одеський національний економічний університет

Михаць Святослав Орестович – к.е.н., доцент, ст. викладач, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка

Постова Тетяна Ігорівна – студентка, Одеський національний політехнічний університет

Продіус Оксана Іванівна – к.е.н., доцент, Одеський національний політехнічний університет

Рулінська Ольга Володимирівна – к.е.н., доцент кафедри маркетингу, Одеський національний економічний університет

Сало Катерина Степанівна – студентка, Одеський національний економічний університет

Уханова Інна Олегівна – к.е.н., доцент кафедри МЕН, Одеський національний економічний університет

Хомутенко Алла Віталіївна – к.е.н., доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет

Цубенко Валерія Леонідівна – д. істор. н., професор, завідувач кафедри українознавства, Одеська державна академія будівництва та архітектури

Федірко Олександр Анатолійович – к.е.н., доцент кафедри європейської інтеграції, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Чужиков Віктор Іванович – д.е.н., професор, зав. кафедри європейської інтеграції, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Юзьв'як Олег Андрійович – аспірант Інституту фізики, математики, економіки та інноваційних технологій Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ПОВІДОМЛЕННЯ

*Шановні науковці, молоді вчені
та студенти!*

**Університет державної фіскальної служби України
Навчально-науковий інститут економіки, оподаткування та митної
справи**

**Кафедра економіки підприємства
ЗАПРОШУЮТЬ**

**вас взяти участь у роботі
Всеукраїнської Інтернет-конференції
«ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В
УКРАЇНІ»,**

**яка присвячена 95-річчю Університету державної фіскальної
служби України**

27-28 жовтня 2016 року

Основні напрямки роботи інтернет-конференції :

1. Економічна безпека підприємництва: теоретичні аспекти та механізми реалізації
2. Інноваційно-інвестиційний потенціал підприємництва в Україні
3. Бюджетно-податкові та митно-тарифні складові підтримки підприємництва
4. Менеджмент, маркетинг, фінансово-облікове та регуляторне забезпечення підприємництва в Україні
5. Україна – територія можливостей для розвитку бізнесу: погляд молоді

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Голова - Пашко П.В. д.е.н., професор, ректор УДФСУ

Заступник голови - Тарангул Л.Л. д.е.н., професор, проректор з наукової роботи УДФСУ

Заступник голови - Швабій К.І. - д.е.н., професор, директор навчально-наукового інституту економіки, оподаткування та митної справи УДФСУ

Войнаренко М.П. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, перший проректор, Хмельницький національний університет

Жмайлов В.М. – к.е.н., професор, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи, Сумський НАУ

Валінкевич Н.В. – д.е.н., професор кафедри економіки підприємства, Житомирський державний технологічний університет

Кужелєв М.О. – д.е.н., професор, директор навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи УДФСУ

Лазебник Л.Л. – д.е.н., професор, зав. кафедри економіки підприємства УДФСУ

Белінська Я.В. – д.е.н., професор, зав. кафедри міжнародної економіки УДФСУ

Слюсарєва Л.В. – к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства УДФСУ

Гурочкіна В.В. – к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства УДФСУ

ПЛАН РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ:

27 жовтня 2016 р.: початок роботи

- 10:50–11:00 – реєстрація учасників на інтернет-порталі;
- 11:00–17:00 – обговорення та дискусія на on-line ресурсі: <http://ekonp.esy.es/>;

28 жовтня 2016 р.: продовження

- 11:00–13:00 – обговорення на форумі та дискусія;
- 13:00–18:00 – підведення підсумків.

За результатами підготовки та проведення конференції планується публікація електронного збірника матеріалів конференції.

Наукові роботи учасників конференції можуть бути надруковані у Збірнику наукових праць НУДПСУ (фахове видання).

УВАГА! Тези доповідей студентів приймаються до друку тільки у співавторстві з науковим керівником.

Кінцевий термін подачі заявок на участь та матеріалів доповідей – 10 жовтня 2016 року.

Участь у Всеукраїнській Інтернет-конференції є **безкоштовною**.

Робочі мови конференції – українська, російська, англійська.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ

- текст тез доповідей повинен бути надрукований у текстовому редакторі Microsoft Word та збережений у форматі або *.doc, або *.docx;
- обсяг матеріалів – до 4 сторінок формату А4;
- орієнтація сторінки – книжкова, поля – 20 мм. (зліва, справа, зверху, знизу);
- шрифт – Times New Roman, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, абзац – 1,25 см.;
- посилання у тексті оформляються у квадратних дужках – [1, с.24], де вказується номер використаного джерела та сторінка;
- список використаних джерел інформації подається після основного тексту матеріалів та повинен бути оформлений відповідно до існуючих стандартів бібліографічного опису.

Реєстраційна форма:

- приклад назви файлу заявки – заяvka_Ivanov;
- приклад назви файлу з матеріалами доповіді – № напрямку та прізвище (2_Ivanov).

Приклад оформлення тез доповідей:

Слюсарева Людмила Валеріївна,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства
УДФСУ

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА – ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Економічну безпеку підприємства розглядають як стан захищеності важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки чи економічних загроз [3, с.12].

Список використаної літератури

1. Кравченко В. О. Інноваційний розвиток як основа економічної безпеки підприємства / В.О. Кравченко // Вісник Одеського національного економічного університету. – 2015. - № 6. – С.12-14.

ЗАЯВКА НА УЧАСТЬ
у Всеукраїнській Інтернет-конференції
«Економічні перспективи підприємництва
в Україні»

Прізвище _____

Ім'я _____

По батькові _____

Установа _____

Науковий ступінь _____

Вчене звання _____

Посада _____

Науковий керівник

(для студентів) _____

Назва доповіді _____

Тематичний напрям _____

E-mail _____

Телефон _____

Дата заповнення _____

КООРДИНАТИ ОРГАНІЗАТОРІВ

*Всеукраїнської Інтернет-конференції
«ЕКОНОМІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ»*

08201, Україна, Київська область,
м. Ірпінь, вул. Університетська, 31. **<http://ekonp.esy.es/>**

Контактна особа: Гурочкіна Вікторія Вікторівна
тел. 097-446-64-86; 099-300-74-50;

E-mail: conference.ekonp@gmail.com

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____
Підписано до друку 12.09.2016
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5